

אוניברסיטת בר אילן

נוסח המקרא שהיה לפני רד"ק על פי ספר השורשים

משה אנגרמן

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך
במחלקה לתנ"ך של אוניברסיטת בר-אילן

תשפ"ב

רמת גן

עבודה זו נעשתה בהדרכתו של פרופ' יוסף עופר

מהמחלקה לתנ"ך על שם זלמן שמיר

של אוניברסיטת בר-אילן

תוכן העניינים

א	תקציר
1	מבוא
5	מטרת המחקר
6	רד"ק ופעלו
8	חשיבות המסורה בעיני רד"ק
9	שאלת המחקר
11	שיטות המחקר
12	חילופים של כתיב מלא וחסר
13	רקע תיאורטי
13	תהליך התבססות נוסח המקרא המקובל
15	היחס לנוסחים שונים בהוצאות בנות ימינו
16	חקירת נוסח המקרא ממקורות שונים
17	פריסת הנתונים ומיונם
17	חלוקה לטבלאות לפי איכות הממצא
18	מיון החילופים
19	הערות תצוגה לטבלאות
20	טבלה א - חילופים שקרוב לוודאי מייצגים נוסח שונה
87	מיון החילופים בטבלה א
88	טבלה ב - חילופים בהם ישנה סבירות מסוימת לייצוג נוסח שונה אך קשה להכריע בזה
118	מיון החילופים בטבלה ב
119	טבלה ג - חילופים שלא נראה שמייצגים נוסח שונה
136	מיון החילופים בטבלה ג
137	מסקנות וסיכום
137	נוסח ספר השורשים
137	מיון החילופים לפי מאפיינים לעומת מיון בטבלאות על פי עדויות הנוסח
138	מיון החילופים לפי מאפיינים
139	חשיבות בדיקת העדויות אצל קניקוט ובכתבי רד"ק אחרים
140	שכיחות כתבייד מסוימים בעדי החילופים

141	ממצא משיק במחקרים אחרים
143	מאפייני כתביהיד
143	קרבת נוסח רד"ק לכתבייד אחרים באומדן כמותי
144	מדגם משווה בין נוסחנו לנוסח רד"ק
145	מסקנות כמותיות
146	תרשים הצגת המרחקים בין כתביהיד הקרובים
147	ניתוח החילופים בטבלאות ב, ג
148	ניתוח חילופים משמעותיים המעידים בסבירות גבוהה על נוסח אחר
157	סיכום
158	ביבליוגרפיה
i	תקציר באנגלית

תקציר

תחום חשוב שהעסיק רבות את מחקר נוסח המקרא הוא חקר הנוסח שהיה מונח לפני פרשני ימי הביניים. הממצאים בתחום מחקר זה, יכולים להאיר את השתלשלות נוסח המקרא ותהליך התקבעותו עד לימינו. בעיקר נחקר נוסח המקרא שהיה מונח לפני רש"י והמסקנה שעלתה תומכת בשיטה הגורסת שבימי הביניים היו נוסחים שונים שמהלך השנים הלכו והתגבשו לידי נוסח מקובל אחד הנוהג בימינו. חשוב לציין שהמונח "נוסחים שונים" מתייחס בעיקר להבדלי כתיב ובמעט לחילופים מהותיים.

ר' דוד קמחי, הרד"ק, חי בנרבונה (Narbona) שבדרום צרפת, בשנים 1160-1235 לערך. עסק רבות בפרשנות המקרא ובבלשנות השפה העברית. בשנות ה-40 לחייו הוציא את ספר 'המכלול' המורכב משני חלקים. החלק הראשון נקרא 'חלק הדקדוק' ועוסק בדקדוק השפה העברית והחלק השני 'חלק השורשים' עוסק בניתוח שורשי המילים המצויים במקרא. יחד עם ניתוח שורשי המילים, רד"ק גם מפרש את משמעות השורש ומתוך כך נותן פירוש לפסוקים שונים. רד"ק עסק רבות בבירור נוסח המקרא ואף העיר הערות בדבר חלופי גרסאות שמצא. מטרת מחקר זה היא לבדוק את נוסח המקרא שהיה מונח לפני רד"ק כפי שמשקף מספר השורשים ולהשוותו לנוסח המקובל לפנינו. הממצאים יעידו עד כמה קרוב נוסח רד"ק לנוסח המקובל לפנינו. השוואת הנוסח במחקר זה נעשתה גם למספר כתבי יד נוספים שנמצאו קרובים מאד לנוסח רד"ק ואף קרובים לנוסח המקובל של המקרא על פי מחקרים אחרים.

נוסח ספר השורשים שעל פיו התבצע ההשוואה בעבודה זאת לקוח מתוך הוצאה מדעית של ספר השורשים שנמצא בשלבי הכנה באוניברסיטת בראילן על ידי פרופ' יוסף עופר וד"ר יחיאל צייטקין. לצורך השוואה לנוסח המקובל לפנינו, השתמשתי במאגר הממוחשב של הוצאת 'מקראות גדולת הכתר'.

שיטת המחקר מתחילה בהשוואה פשוטה של ציטוטי מקרא שמביא רד"ק בספר השורשים לנוסח 'הכתר'. בהשוואה זאת נמצאו חלופי נוסח לא מעטים והתייחסתי רק לחלופי נוסח משמעותיים, שאינן ענייני כתיב מלא וחסר. הבעיה המהותית בשלב זה הייתה להחליט מהו חילוף נוסח שמייצג נוסח מקרא שאכן היה כתוב בתנ"ך שהיה מונח לפני רד"ק ומהו ציטוט שגוי שבשטף הכתיבה יצא מלפני רד"ק על פי זיכרונו, ולא דק לצטט במדויק. כדי לבדוק את מקורו של החילוף, חיפשתי התאמות לנוסח רד"ק גם בפירושי האחרים למקרא וגם בתנ"ך קניקוט שמביא חילופי נוסח מימי הביניים. הנחת העבודה הייתה שאם נמצאו התאמות לנוסח רד"ק במקומות אחרים בכתביו וכן בכתבייד המופיעים ברשימות קניקוט יש הד לדבר שמדובר בנוסח מקרא שונה מזה המונח לפנינו.

את התוצאות חילקתי לשלוש טבלאות כאשר בטבלה א מופיעים חילופים שקרוב לוודאי מייצגים נוסח שונה. בטבלה ב מופיעים חילופים שבהם ישנה סבירות מסוימת לייצוג נוסח שונה ובטבלה ג מופיעים שאר החילופים שנראה שאינם מייצגים חילוף נוסח.

בשלב השני, מיינתי את העדויות של נוסח רד"ק ברשימות קניקוט והממצאים הראו כתבייד מסוימים שמופיעים בשכיחות גבוהה יותר. בתוך אותם כתבייד, נמצאים חמישה כתבייד שנמצאו בעלי ערך בנוסחם במהדורת 'מפעל המקרא' של האוניברסיטה העברית (תש"י והלאה). כוונת הדברים היא שישנם כתבייד רבים שלא ניתן לסמוך עליהם כמשקפים נוסח שונה במקרא, או מפני

שנכתבו ברישול או מפני סיבות אחרות. לא כן לגבי אותם חמישה כתבייד שנבדקו ונמצאו כמשקפים נוסח מקרא שונה שהיה מצוי בימי הביניים. ממצא זה הוביל להשוואה נוספת שמראה עד כמה קרובים כתבייד אלו לנוסח רד"ק ולנוסחנו.

מסקנות המחקר מראות שבהשוואת כתביהיד לנוסח רד"ק ולנוסח המקובל לפנינו, נמצא שנוסח רד"ק הוא הקרוב ביותר לנוסח המקובל לפנינו ביחס לכתביהיד האחרים שהוגדרו כנוסחי מופת בהוצאת מפעל המקרא.

בדקתי גם את קבוצת כתביהיד הקרובים (אותם המופתיים של מפעל המקרא) עד כמה הם קרובים זה לזה לנוסח רד"ק ולנוסחנו. הממצאים הראו שני כתבייד (1, 93 ברשימת קניקוט) שיותר קרובים זה לזה ולנוסח רד"ק ולנוסחנו מאשר שניים אחרים (30, 150 ברשימת קניקוט).

בפרק המסקנות הרחבתי את הדיון לגבי מספר חילופים משמעותיים (מטבלה א) והצגתי את השיקולים השונים אם להחשיבם כחילוף המייצג נוסח שונה או כאשגרת מעתיקים. בחלק מן המקרים שמצאתי ניתן להניח שהם משקפים נוסח שונה ובחלק מהמקרים ניתן לשלול הנחה זאת.

בכמה ממקרי החילופים שמצאתי, ניתן לראות שרד"ק כותב כפי צורת הכתיב הרגילה והמקובלת למרות שבמקרא הנוסח הוא שונה. ההסבר המתקבל על הדעת הוא שרד"ק התכוון לכתוב ספר שעוסק בבלשנות ולא עותק של המקרא ולכן העדיף את צורת הכתיב המקובלת בדורו למען ירוץ הקורא המעיין בספרו. פעמים רבות הדבר מתבטא בכך שרד"ק אוחד בצורת כתיב מלאה (תוספת ו"ו לציון חולם ותוספת יו"ד לציון חיריק) ולעיתים רד"ק נוקט בכתיב חסר כאשר במקרא הוא מלא, גם כן מאותה סיבה.

לסיכום, ניתן לקבוע שנוסח רד"ק לא היה זהה לגמרי לנוסח המופיע לפנינו אך גם לא היה שונה ממנו בתכלית ולמעשה היה די קרוב אליו ביחס לכתבי יד מופתיים אחרים מימי הביניים. מספר החילופים שנמצאו אצל רד"ק מנוסחנו, הוא הקטן ביותר ממספר חילופי הנוסח מנוסחנו, שנמצאו בכתביהיד המופתיים. נוסח המקרא המופיע לפנינו עשה כברת דרך ארוכה עד לגיבושו הסופי ומאד יתכן שהנוסח שהופיע לפני רד"ק היווה אחד מאבני הדרך בשלבי התגבשותו.

1. מבוא

מטרת המחקר

נוסח המקרא שהיה מונח לפני חכמי ימי הביניים העסיק רבות את תחום מחקר נוסח המקרא ובעיקר נחקר נוסח המקרא שהיה לפני רש"י.¹ אחת העדויות המפורסמות² של חריגה מהנוסח המקובל אצלנו (להלן נוסחנו), נמצא בפירוש רש"י על הפסוק (שמות כה, כב²):

'וְנוֹעַדְתִּי לָךְ שָׁם וְדַבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפְּרֹת מִבֵּין שְׁנֵי הַכַּרְבִּים אֲשֶׁר עַל-אֲרוֹן הָעֵדוּת אֵת כָּל אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.'

'ואת (בנוסחנו: את) **כל אשר אצוה אותך** - הרי וי"ו יתירה וטפלה, וכמוה הרבה במקרא, וכן תפתר: ואשר אדבר עמך שם **את אשר אצוה אותך** - אל בני ישראל הוא.'

במקרה זה, הוי"ו היתרה מופיעה בדיבור המתחיל של פרש"י ועליה מושתת כל הפירוש כולו.⁴ מכאן עדות ברורה שלפני רש"י היה נוסח אחר השונה מנוסחנו בפסוק זה. לכאורה, אילו נוסח רש"י היה זהה לנוסחנו, הוא כלל לא היה כותב פירוש על מילים אלו, שהרי כל הבעיה התחבירית שהצריכה ביאור נוצרה עם תוספת וי"ו החיבור.

מפרשי רש"י הקדמונים (ר' יהודה בן אליעזר [המאה ה-14],⁵ ר' דוסא היווני מווידין בבולגריה⁶ ואחרים נוספים) כבר הביעו את פליאתם מנוסח רש"י זה ומסקנתם הייתה שאכן היה לפני רש"י נוסח שונה מנוסחנו המקובל. בגישה זו הלכו גם חוקרי הנוסח האחרונים מן המאה ה"י"ט ועד ימינו.⁷

גישה שונה מיוצגת אצל ברלינר שחקר את פרש"י על פי כתבי יד. ברלינר מתייחס לחילופי נוסח שנמצאו ב'דיבור המתחיל' של פרש"י וטוען שציטוטים אלו כלל לא יצאו מתחת ידו של רש"י.⁸ לשיטתו, רש"י כתב את פירושו 'על הגליון' ללא ציון 'דיבור המתחיל' ומעתיקים שבאו אחריו, הם אלו שהוסיפו את הציטוטים ולא דייקו בהבאתם. בהוצאת פרש"י על התורה שהוציא ברלינר

¹ ראה סקירה מקיפה אצל פנקובר, נוסח המקרא וכן ניתוח מעמיק אצל כהן, נוסח המקרא.

² ראה עדויות רבות וסקירה מקיפה אצל קוגוט, נוסח המקרא.

³ כל הציטוטים של רש"י/המפרשים/הפסוקים/התרגום/וכד' בעבודה זו נלקחו מ'מקראות גדולות הכתר', מהדיר ועורך מדעי: מנחם כהן, www.mgketer.org

⁴ בכתב-יד לייפציג 1 (מספר סרט בספריה הלאומית fol. 72 v, F 30142 בצפיין המקוון) הסופר העתיק את פירוש רש"י והוסיף בין המילים קו חוצה (לציון מחיקה). לאחר הפירוש ובהמשך השורה (נתון שמראה על כתיבה מקורית בידי סופר כתב-היד עצמו ולא תוספת מאוחרת), מובאת הערת הסופר (בכתב מוקטן) בדבר הגהת ר' שמעיה שמורה על מחיקת פירוש זה. ככל הנראה סופר כתב-היד לייפציג 1 הוסיף הערה זאת מפי ר' שמעיה עצמו או מכתב-ידו. צורת ההגה (קו חוצה בין המילים בתוספת הערה) מראה שלא ניתן לדעת בוודאות אם הגהה זו יצאה מתחת ידו של רש"י. ראה דיון מפורט על הגהות ר' שמעיה לפירוש רש"י לתורה אצל גרוסמן, חכמי צרפת עמ' 359-366.

⁵ כהן, נוסח המקרא (מאמר מקוון; אין מספור עמודים).

⁶ פנקובר, נוסח המקרא, עמ' 103.

⁷ כהן, נוסח המקרא (מביא סקירה נרחבת על התייחסות פרשני רש"י במקרה זה); פנקובר, נוסח המקרא עמ' 105; זקוביץ, עמ' 187-186; יפת, עמ' 192.

⁸ דבריו נדחו על ידי החוקרים. עיין פנקובר, נוסח המקרא, עמ' 104-105.

(1905), שינה את נוסח כתבי היד שמצא והתאים את חלופי הנוסח ב'דיבור המתחיל', על פי נוסחנו.⁹ מתודולוגיה זו אינה נהוגה יותר בהוצאות מדעיות מודרניות. לגבי חילופי נוסח הנמצאים בגוף פרש"י, ברלינר טען שרש"י ציטט מהזיכרון והחילופים הם 'שגגה שיצאה מפי השליט'.¹⁰ יחד עם זאת, ברלינר מודה שלפעמים חייבים לומר שלפני רש"י היה נוסח שונה אבל הוא מצמצם זאת רק לשינויים בניקוד.¹¹

העולה מכל האמור הוא שיש מקום לבדוק ולחקור את נוסח המקרא כפי שמשתקף בפירושי ימי הביניים בהשוואה לנוסח המקובל אצלנו ולראות אם יש חלופי נוסח ומה מקורם. מטרת עבודה זו היא לבחון את נוסח המקרא שהיה מונח לפני רבי דוד קמחי כפי שמשתקף מספר השורשים שכתב.

רד"ק ופעלו

רבי דוד קמחי (להלן רד"ק, 1160–1235 לערך) חי בנרבונה (Narbona) שבדרום צרפת. עסק בפרשנות המקרא ובהוראת תלמוד.¹² עמוס חכם הציב את פירושו בתוך קבוצת חמשת הפרשנים שנקבעו בתודעת העם כפרשנים הנבחרים.¹³ לדעת פינקלשטיין, רד"ק גם היה הפרשן בעל ההשפעה הגדולה ביותר על הפרשנים המאוחרים שאינם יהודים.¹⁴ לדעת יעקב גיל ואחרים,¹⁵ ייסד רד"ק דרך פרשנית חדשה המשלבת את החקירה הפילולוגית עם דרכם הדרשנית של חז"ל. לא בכדי, פירוש רד"ק לנ"ך היה בין הפירושים הראשונים למקרא שיצאו לאור מודפסים על ידי משפחת שונצינו בשנת 1485.¹⁶ רד"ק היה ממשיך דרכו הפרשנית של אביו (רבי יוסף קמחי, ריק"ם 1105-?1170). כאביו,¹⁷ עסק רבות בדקדוק לשון המקרא כדרך חכמי ספרד, ארץ מוצאו של ריק"ם.¹⁸ ספרו הראשון שכתב לאחר הגיעו לגיל 40 הוא ספר 'המכלול' המורכב משני חלקים.¹⁹ החלק הראשון נקרא 'חלק הדקדוק'

⁹ ברלינר, עמ' XVI. הוא אף יצא נגד חוקרים שהכינו רשימת חלופי נוסח תוך הסתמכות על 'דיבור המתחיל' בפרש"י. את פירושו רש"י שהצגנו לעיל כמוכיח על חילוף נוסח (שמ' כה, כב), ברלינר הכניס בתוך סוגריים מרובעים המסמנים תוספת מאוחרת לכאורה.

¹⁰ שם, עמ' XVII, הערה 46.

¹¹ שם, עמ' XII, הערה 28.

¹² בסוף ספר השורשים רד"ק כותב מעין אחרית דבר ושם הוא מציין: 'רוב מלאכתי היה בלימוד הנערים בתלמוד'.

¹³ חכם, עמ' 126.

¹⁴ פינקלשטיין, עמ' XXII.

¹⁵ סקירה רחבה אצל סיידלר, עמ' 5-8.

¹⁶ רבין, 370.

¹⁷ בנדיקט, עמ' 23. גיל, עמ' 267.

¹⁸ פינקלשטיין, עמ' XVII.

¹⁹ במהלך הדורות השתמשו בשם 'מכלול' לציון החלק הראשון בלבד והחלק השני נקרא ספר השורשים. לגבי השאלה אם שם הספר הוא מכלול או מכלל, נראה שאין הכרעה ברורה בנושא. ראה דיון אצל צייטקין עמ' 542 הערה 19.

ועוסק בדקדוק השפה העברית²⁰ והחלק השני 'חלק השורשים'²¹ הוא מילון מקראי המציג את כל השמות והפעלים המצויים במקרא לפי שורשיהם. לצד פירוט הצורות השונות הנגזרות מכל שורש, רד"ק גם מפרש את משמעות השורש ומתוך כך נותן פירוש לפסוקים שונים.

לספר השורשים ישנה מעלה לעומת פרשנות רד"ק המקראית הנמצאת לפנינו, שהרי יש בו פירושים רבים לפסוקים, מספרים שאין לנו מהם את פירוש רד"ק (שמות-דברים, חמש מגילות, איוב, דניאל, עזרא ונחמיה). מלמד ליקט בספרו 290 פסוקים המתבארים בספר השורשים, שבהם רד"ק מפרש פירושים משל עצמו (חלק מאביו או מאחרים) על ספרים אלו.²²

גישתו של רד"ק לגבי מהימנות נוסח המקרא הייתה ביקורתית והוא ראה חשיבות רבה בבירור הנוסח המדויק של המקרא²³. רד"ק לא היה שבע רצון ממידת הדיוק של ספרי התורה או של מצחפי המקרא ומחוסר האחידות ביניהם, ומנקודת מוצא זו הוא כתב את ספרו **עט סופר**.²⁴ הוא לא היסס להעיר על חלופי גרסאות²⁵ וכלל בפירושו מעין הערות מסורה משל עצמו. הערות אלו קיבלו תוקף דומה לסמכות מסרנית בעיני ר' שלמה נורצי (בעל **מנחת שי**).²⁶ פינקלשטיין²⁷ מציין שלפני רד"ק היה אוסף בלתי רגיל בגודלו של כתבי יד, בהשוואה לתקופה זו, והוא היווה מקור של מידע לגבי הגרסאות שבספרי ספרד. בניגוד לפרשנים אחרים, רד"ק השקיע עמל רב כדי להשוות בין המקורות שהיו לפניו וכך לעמוד על הנוסח המדויק לפני שניגש למלאכת הפירוש.²⁸ לעיתים הוא מתעד את הבירור בפירושו:

- א. בפירוש על הפסוק (שוי' ו, יט): 'וְגִדְעוֹן בָּא וַיַּעַשׂ גְּדִיעֵזִים וַאֲיִפְתָּקֶמַח מִצֹּת הַבָּשָׂר שֶׁם בֶּסֶל וְהַמָּרְק שֶׁם בְּפִרְוֹר' מפרש רד"ק: **והמרק** - המים שנתבשל בהן הבשר נקראו 'מרק', לפי שבהם מרוק הבשר והיוצא ממנו. ונמצא **המרק** חציו קמץ וחציו פתח **במקצת הספרים המדויקים**, והוא שלא כמשפט השמות מזה המשקל; וראיתי במחברת בן אשר (המקור אינו ברור), שזכר אותו בכלל הקמוצים.
- ב. בספר השורשים ערך **דחה**: 'ושלא נזכר פועלו: ²⁹דוּחָו וְלֹא יָכְלוּ קוּם (תהי' לו, יג). **בן מצאנו בספרים מדויקים מלרע...**

²⁰ שיטתו של רד"ק בדקדוק מיוסדת בעיקר על ספריהם של ר' יהודה חיגי' ור' יונה אבן ג'נאח. אברמסון, עמ' 680.

²¹ נקרא גם 'חלק העניין'.

²² מלמד, עמ' 782-788.

²³ זהו סממן אופייני לחכמי ספרד במאה ה-12. ראה טויטו, עמ' 27-28.

²⁴ סימון, עמ' 150.

²⁵ וגם כאלו שעלו מתוך שחזור תרגום המקרא. עיין חורגין עמ' 52-77 שם הוא מביא דוגמאות רבות לחלופי נוסח שרד"ק מעיר על תרגום יהונתן לנביאים.

²⁶ סימון, עמ' 151. דוג': מנחת שי למל"א א, יח.

²⁷ פינקלשטיין, עמ' XXVII.

²⁸ תלמג', רד"ק, עמ' 91.

²⁹ בנין פעל.

חשיבות המסורה בעיני רד"ק

נראה שדיוק בנוסח המקרא על פי המסורה, היה גורם משמעותי בתקופת רד"ק יותר מאשר בתקופת רש"י שקדם לו בכמאה שנים. כפי שאראה בפרק הרקע התיאורטי, בתקופת רש"י ובאיזור מגוריו, היו נפוצות מסורות קדומות ושונות מנוסח המסורה המקובל.³⁰ רש"י מתייחס רק פעם אחת לדיוק בנוסח על פי המסורה בצורה מפורשת. בפירושו על הפסוק (תה' קמד, ב) 'הַרְוֹד עַמִּי תַחְתִּי' מובא פרש"י עם חילופים בשתי מילים בדיבור המתחיל (ההדגשות ממהדורת הכתר):

הרודד עמים תחתיו³¹ (בנוסחנו: עמי תחתי; וראה להלן) - הרוקע ושוטח את עמו לרבוץ במקומו; כמו "שוטח לגוים" (איוב יב, כג) - מגדיל אותם. ... ויש פותרים: **הרודד עמים תחתי**, אך בספר מדוייק מוגה **עמי, ומסורת עליו**: ג' סברין 'עמים' וקריין 'עמי'. ועל **תחתי יש מסורת**: 'תחתי' קרי (בנוסחנו: 'תחתי' כתיב וקרי).

מגוף הפירוש ברור שהנוסח שרש"י תומך בו הוא כנוסחנו 'עמי'. בכל כתביהיד שמהדורת הכתר מבוססת עליהם³² מופיע החילוף 'עמים' וכנראה מסיבה זו שימרו את החילוף במהדורה, כעדות לנוסח שונה שהיה קיים. רש"י היה מודע לשני הנוסחים ותמך באחד מהם לאור הערת המסורה.

לגבי 'תחתי - תחתי' רש"י מציג מסורת קרי שלא נהוגה בנוסח המקובל אצלנו.

על כל פנים, נמצאנו למדים שרש"י היה ער להימצאות נוסחים שונים ומסורות שונות והתייחס לכך ולו במעט.

לעומת זאת, אצל רד"ק ההתייחסות להקפדה על נוסח המסורה ועל הדיוק נפוצה הרבה יותר כמו שהראינו לעיל וכמו הדוגמה הבאה (פי' למ"א א, יח):

ועתה אדני המלך לא ידעת - רבים מהסופרים טעו בזאת המלה וכתבו 'ואתה' באל"ף, לפי שהוא קרוב יותר לענין, אבל ברור הוא אצלנו כי הוא **ועתה** בעי"ן, מפי הספרים המדוייקים ומפי המסרה.

רד"ק מביא בפירושו למקרא 12 השוואות ליספרים מדוייקים' וכן מצטט קרוב ל-30 הערות מסורה. סיכומו של דבר, רד"ק הקפיד לתור אחר נוסחים מדוייקים של המקרא דווקא על פי המסורה. בתהליך התקבלותה של המסורה, ככל הנראה בתקופת רד"ק, קיבלה המסורה משנה תוקף והתקבלה כמוסמכת וכקובעת מסמרות בענייני הנוסח.

³⁰ בכל הפעמים שאני מזכיר בעבודה זאת את הביטוי 'נוסח המסורה' אני מתכוון לנוסח המקובל לפנינו (נוסח המקרא הטברני, עיין ייבין, מקרא, טור 425) מבלי להיכנס לדיון מפורט מהו נוסח המסורה בדיוק. עיין ברויאר, כתר ארם צובה, עמ' 20 הערה 26.

³¹ ציטוט הפירוש מתוך מק"ג הכתר. יצוין שבנוסח היסוד עליו נסמך מפעל מק"ג הכתר (כ"י פרמה, ספריית פלטינה 3204 [אוסף די רוסי 181], מאה י"ג-י"ד [סרט 13919]) מובא דיבור המתחיל: 'הרודד עמים תחתי'. ככל הנראה, מפעל מקראות גדולות הכתר נקטו את נוסח קבוצת הביקורת.

³² פרמה, ספריית הפאלאטינה 3204 (אוסף די רוסי 181), סרט 13919; אוקספורד, ספריית בודליאנה. Opp. 34 (קט' 186), סרט 16250; אוקספורד, ספריית קורפוס קריסטי קולג' 165 (קט' 2440), סרט 20753; וינה, הספרייה הלאומית האוסטרית 220 (קט' 23), סרט 10151; וינה, הספרייה הלאומית האוסטרית 3 (קט' 24), סרט 1295.

שאלת המחקר

מתוך האמור לעיל, כהנחה ראשונית, הציפייה היא לראות בציטוטים שמביא רד"ק נוסח זהה לנוסח המקובל הנמצא לפנינו. דא עקא, בדיקה ראשונית של פירוש רד"ק למקרא במאגר 'הכתר' מראה על כ-640 חילופי נוסח של רד"ק מנה"מ.³³ מכאן נראה שהנחה ראשונית זו רעועה ויש לבדוק עד כמה נה"מ הוטמע אצל רד"ק, לא רק על פי פירושו למקרא, אלא גם על פי ספר השורשים. מחקר זה יכול לשפוך אור על תהליך קיבוע נה"מ. עד כמה שלטו נוסחים שונים מהנוסח המקובל לפנינו שעל אף שרד"ק שהיה נאמן לסמכות המסורה היה אמור לכאורה לפסול אותם, עדיין ציטט אותם בכתביו ואולי מפני שפסילתם לא נטמעה מספיק בתקופתו. אין לנו בידינו כתב יד אוטוגרפי של רד"ק שעל פיו ניתן להסיק מסקנות ודאיות לגבי נוסח המקרא שהיה מונח לפניו. בתהליך העבודה של מחקר זה אנסה לשחזר במעט את הנוסח שהיה מונח לפני רד"ק ואבדוק עד כמה שניתן כמה קרוב נוסחו של רד"ק לנוסחו. מחקר זה מתבסס על שישה כתבי יד מועתקים של ספר השורשים. השאלה הראשונה שיש לדון בה היא, האם הנוסח המשתקף בכתבי יד אלו הוא זה שהיה מונח לפני רד"ק?

התשובה לכך לא תהיה חד משמעית ותמיד אפשר להטיל ספק ולומר ששיבוש מעתיקים יצר חילוף נוסח או שאולי רד"ק עצמו ציטט מהזיכרון ולא דייק.³⁴ אף על פי כן, ניתן לבסס הנחה בסבירות גבוהה שנוסח מסוים היה לפני רד"ק אם נמצא נוסח זה בשלושה מקורות שאינם תלויים זה בזה:

- א. היקרויות חוזרות של נוסח מסוים בכמה כתבי יד של ספר השורשים.³⁵
- ב. הימצאות עדויות לנוסח זה באפראט תיעוד החילופים בתנ"ך קניקוט.³⁶
- ג. הימצאות עדויות לנוסח זה בפרושי רד"ק אחרים על התנ"ך.

³³ הבדיקה נעשתה בצורה אלקטרונית על ידי חיפוש המילים 'בנוסחנו' / 'בנוסחינו' / 'לפנינו' (בחיסור המקרים שהמילה מופיעה בגוף הפירוש של רד"ק). בדיקה זאת נעשתה לשם התרשמות כללית וכוללת גם תוצאות של ענייני מסורה אחרים (געיות, הטעמה וכדו'). ישנם גם מקרים רבים שרד"ק כתב בכתב מלא בניגוד לנה"מ והדבר לא צוין במהדורת הכתר.

³⁴ כך סובר ברגר, עמ' 78.

³⁵ ראה להלן בפירוט שיטת המחקר. כתבי היד שמשמשים למחקר באים ממקורות מגוונים וככל הנראה לא הועתקו ממקור אחד.

³⁶ בנימין קניקוט (בריטניה, 1718-1783), הוציא לאור תנ"ך (אוקספורד 1776-1780) עם השוואות נוסח של מעל 600 כתבי יד מימי הביניים והוצאות דפוס קדומות. בהוצאתו Vetus Testamentum hebraicum cum variis lectionibus מופיע נוסח המקרא לצד הנוסח השומרוני (בספרים הרלוונטיים). באפארט מופיעים רשימת חילופים וההיקרויות שלהם בכתבי היד שבדק. הוצאה זאת הינה שיא הפעילות הפילולוגית שהייתה באותה תקופה. קדמו לה מספר הוצאות שבהם ניתן דגש לדיוק הנוסח אך קניקוט עלה על כולנה (עייני רבין, טו' 380). בתנ"ך קניקוט משתמשים החוקרים מן המאה ה"י"ח ועד היום. עבודתו הושלמה על ידי דה'רוסי במאה ה'18. רוב כתבי היד הם מהמאה ה'12 ואילך. חלקם מדויקים וחלקם מרושלים ומלאים טעויות (עייני ייבין, המסורה למקרא, עמ' 28).

נעזרתי במפתח שהוציא עידן דרשוביץ (7/2020) כדי להגיע לכתבי היד שקניקוט בדק ומפתח.

בהתקיים נוסח זהה בשלושת מקורות אלו גם יחד, נוכל להניח בסבירות גבוהה שנוסח חלופי היה לפני רד"ק והיה מקובל עליו.
לסיכום ובקצרה, במחקר זה אבדוק על פי ספר השורשים, אם ועד כמה נוסח המקרא שהיה לפני רד"ק שונה מנוסח המסורה המקובל אצלנו.

שיטות המחקר

לצורך המחקר, קיבלתי מפרופ' יוסף עופר קבצים של ספר השורשים בהוצאה מדעית שהוא עוסק בהכנתה (בעזרת צוות עובדים). בעבודה ההיא מושוים שישה כתבייד של ספר השורשים:

א.	פרמא - פלטינה 1/3282 (שנת 1354)
ב.	פירנצה - לורנציאנה 474 (שנת 1389)
ג.	וטיקן- אוסף ניאופיטי 1/20 (שנת 1471)
ד.	מונטריאול – אלברג 8 (תחילת המאה ה־13)
ה.	וטיקן 414 (המאה ה־14)
ו.	ברסלאו 65 (שנת 1301)

כתבייד א' (פרמא) מהווה את נוסח היסוד של ההוצאה המדעית ושאר כתביהיד ב-ו מהווים קבוצת ביקורת. כתביהיד ששימש אותי למחקרי הוא נוסח היסוד (כתבייד א).

בשלב הראשון, השוויתי בין הפסוקים המצוטטים בספר השורשים³⁷ ובין נה"מ במהדורה הדיגיטלית של 'מקראות גדולות הכתר'.

כאשר מצאתי חילוף בין הנוסחים, בדקתי אם נמצאת עדות לנוסח רד"ק בתנ"ך קניקוט. בודדתי את המקרים שבהם מצאתי עדות אצל קניקוט שזהה לנוסח רד"ק, ובדקתי את שאר כתבי היד של קבוצת הביקורת, אם נוסח רד"ק מיוצג בכולם או רק בחלקם. כך קיבלתי תמונה מסוימת (אם כי, ראשונית) שמשקפת את הנוסח שהיה לפני רד"ק. בנוסף, בדקתי אם קיים ציטוט נוסף של הפסוק בפירוש רד"ק למקרא (על פי מהדורת 'הכתר' הני"ל) או במקום אחר בספר השורשים. במקרים שמצאתי בהם ציטוט הזהה לחילוף, חיזקתי בכך את ההנחה שרד"ק אוחז בנוסח שונה מנוסחנו.

ואולם, במידה ולא נמצא בקניקוט נוסח זהה לנוסח רד"ק וכן אם לא מצאתי ציטוט זהה בשאר כתבי רד"ק, וכן אם לא קימת אחידות בין כתבי היד של קבוצת הביקורת, יתכן לתלות את החילוף בסיבה שונה שאינה חילוף נוסח.

אפשר שבדרך זו של מניית הרוב של ההיקרויות³⁸ אנו הולכים בדרכו של רד"ק כפי שכותב בהקדמה לספר יהושע בדבר גיבוש נוסח המסורה לגבי סוגיית הקרי והכתיב: 'לפי שבגלות הראשונה אבדו הספרים ונטלטלו, והחכמים יודעי המקרא מתו, ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה לישנה מצאו מחלקת בספרים והלכנו בהם אחר הרוב לפי דעתם'. הווי אומר, הרוב קובע.

³⁷ בדקתי את הציטוטים המופיעים בשורשי האותיות א-כ. באומדן כמותי בדיקה זו מייצגת את רוב ספר השורשים.

³⁸ עיין אצל הבלין שפורס דיון נרחב בדבר המתודולגיה של מניית הרוב לעומת נוסח מופת כלשהוא.

חילופים של כתיב מלא וחסר

לא התייחסתי לחילופים בכתיב מלא וחסר שכן יש רבים כאלו בכתבי יד מימה"ב.³⁹ בסקירה מהירה של כ-400 הציטוטים הראשונים של ספר השורשים מצאתי מעל 20% חילופים של כתיב מלא וחסר. רוב החילופים הם תוספת וי"ו לציון תנועת חולם כאשר במקרא הכתיב חסר וכתיבת שורוק כאשר במקרא מנוקד קיבוץ.⁴⁰ רד"ק לא היה עקבי בכתיבת כתיב מלא. על פניו נראה שרד"ק לא הקפיד על נוסח חסר כמו במקרא, משום שרצה להקל עם הקורא בשטף הקריאה. חשוב לציין שכתבי היד אינם מנוקדים ולכן שטף הקריאה מוקל כאשר הכתיב מלא.

³⁹ כהן, נה"מ, עמ' 250.

⁴⁰ מאפיין דומה גם לפירוש רשב"ם לאיוב. עיין יפת, עמ' 190.

2. רקע תיאורטי

תהליך התבססות נוסח המקרא המקובל

נוסח המקרא המוכר לנו על פי המסורה נפוץ בכל תפוצות ישראל.⁴¹ אולם, כפי שמשקף מעדויות של תרגומי המקרא הקדומים (כדוגמת תרגום השבעים), הנוסח השומרני של התורה⁴² וכן מן הממצאים שנתגלו במערות קומראן במדבר יהודה, בתקופה הקדומה, לא היה נוסח אחד של המקרא.⁴³ יפה לשונו של הרב ברויאר בנושא⁴⁴:

...ולפיכך, מי שבא להוכיח היום, שספרי המקרא של ימי בית שני - או שלאחר חורבן הבית - היו שונים זה מזה באותיות או בתיבות, איננו אלא כמתפרץ לדלת פתוחה. קורא אני עליו את דברי איוב: מי לא ידע בכל אלה!

החל מזמן חורבן בית שני החל תהליך של האחדת הנוסח על ידי המסרנים וגיבושו הסופי של נוסח המסורה היה במאה התשיעית לספירה⁴⁵. מנחם כהן עסק בחקר הנוסח גם ביחס למסורת חז"ל בדבר קדושת הנוסח לאותיותיו ומסקנתו מעניינת:⁴⁶

אפילו הפעילות העצומה שנתפתחה מסביב למסורה לא היה בה כדי לשנות באורח מהותי את המציאות הטכסטואלית בכל תפוצות ישראל ממצבה הבסיסי שנתגבש לאחר החורבן. מסורות קונסוננטיות פנים-טיפוסית, השונות מן הנוסח המוסמך, ממשיכות את קיומן גם בתקופה זו עד לעידן הדפוס, ומתברר, כי בתנאים מסוימים הן יכולות לדור בכפיפה אחת לא רק עם האידיאה המופשטת בדבר קדושת הנוסח לאותיותיו, אלא גם עם מנגנון שימור טכסטואלי ממשי כגון זה של המסורה.

⁴¹ 'הנוסח המקובל בישראל היום, זהה או כמעט זהה לכתוב המסורה'. ראה ברויאר, כתר ארם צובה עמ' 94-88.

⁴² אלו הם העדים המרכזיים בחקר נוסח המקרא במאות השנים האחרונות. אליהם נוספו הממצאים בקומראן. טוב, עמ' 149-152.

⁴³ ראה סקירה מקיפה ודיון אצל ורגון, גישת שדי"ל.

⁴⁴ ברויאר, אמונה ומדע עמ' 102. ברויאר מדגיש את שיטת ההכרעה של חכמי ישראל בזמן התגבשות תהליך המסורה. ההכרעה הייתה על פי דעת הרוב:

...אמת, חכמי ישראל של הדורות הקודמים לא יכלו להכיר את כל היקף הבעיה: אולי לא העלו על דעתם, מה רב הוא המספר של חילופי הנוסחות, ומה גדול הוא לפעמים ההבדל שבין הנוסחים. אך אין בכך חשיבות עקרונית. כי העיקרון עצמו הוא הקובע - והוא שלא נעלם מעיניהם של הקדמונים: כי הנוסח היה שנוי במחלוקת סופרים, והחכמים הכריעו בין הנוסחים המתחלפים בדרך ההכרעה על פי הרוב.

⁴⁵ אם כי, קיבוע נוסח המסורה המוחלט לא חל אלא רק בתחילתו של עידן הדפוס. ראה סקירה אצל כהן, קווי יסוד ומסקנותיו בעמ' 181; גוטשטיין וטלמון, עמ' 13.

⁴⁶ כהן, קדושת הנוסח עמ' 55.

כהן מיפה את כתבי היד בני המאה הי"ב ואילך שהגיעו אלינו מן התפוצות השונות והראה כי במקומות מסוימים הצליח נה"מ לשלוט יותר מאשר במקומות אחרים, אך גם במקומות בהם גבר נה"מ על נוסחים אחרים, לא היה זה ביטול מוחלט של הנוסחים האחרים.

בארץ ישראל, בבל וספרד שלט יותר נה"מ המוסמך וזאת אודות לחכמים מומחים בענייני נוסח ומסורה כדוגמת הרב מאיר בן טודרוס הלוי אבולעפיה (הרמ"ה) (טולדו, ספרד, המאה הי"ג), שחיבר ספר בחקר המסורה ובדיני כתיבת ספרי תורה - 'מסורת סייג לתורה'.⁴⁷ ספרו זה וכן ספר תורה שכתב שימשו כאורים ותומים לרבים מהסופרים בספרד ומחוצה לה.

לעומת זאת, באשכנז, השפעת נה"מ הייתה מועטת יותר. כתבי היד בימי הביניים באשכנז היו מבוססים ברובם על מסורות קדומות שעל אף שהיו דומות לנה"מ והיו מאותו 'טיפוס', אינן זהות לנוסח המוסמך. נוסחים 'חוץ מסורתיים' אלו הגיעו לאשכנז מאיטליה יחד עם ראשוני היהודים שהתיישבו באשכנז. מקורותיהם הקדומים יותר, לדברי כהן, הגיעו לאיטליה מארץ ישראל עצמה.

למסקנה דומה הגיע גם פרץ בשני מחקרים. בראשון הוא בדק את נוסח האותיות ב'245 כתבייד אשכנזיים מימי הביניים.⁴⁸ מסקנת מחקרו היא שהחילופים בכתביהיד האשכנזיים שבדק מייצגים גלגולים של מסורות בעלות שורשים קדומים. במחקרו השני הוא בדק את כתביהיד האשכנזים מכיוון קצת שונה - חקר הפרשיות הפתוחות והסתומות.⁴⁹ אמנם כאן הוא התמקד בחלוקת הפרשיות, אבל מסקנתו היא שיש לראות בכתבי היד האשכנזים המאוחרים, השתקפות של מסורת עתיקה ששלוחותיה מגיעות עד לארץ ישראל עוד מתקופה קדומה.

קולודני בדקה במחקרה 150 כתבייד איטלקיים של התורה.⁵⁰ ממצאיה מראים שמסורות נוסח רבות שהתגלגלו ברחבי איטליה מייצגות מסורות הקרובות ל'טיפוס המסורה' (דבר המעיד על מהימנותן) אך הינן מתקופות שקדמה לקיבוע הנוסח ועל כן מייצגות נוסחים קדומים.

מגוון כתבי היד באשכנז שאינם מנה"מ המשיך להיות מועתק על ידי סופרים שראו בו נוסח מוסמך על אף קיבוע נה"מ בארצות אחרות. חשוב גם להזכיר ברקע את גישת חז"ל בדבר השלכות הלכתיות המתבססות על דיוק בנוסח ומקדשות את הנוסח.⁵¹ כנראה שהסופרים שהעתיקו נוסחים שונים באשכנז, סמכו על מקורותיהם ולא ראו לברר נוסח טוב יותר ממה שקבלו לידיהם.

⁴⁷ נדפס בפירנצה שנת תק"י.

⁴⁸ פרץ, התורה בכתבייד, עמ' 92-115.

⁴⁹ פרץ, מסורות החלוקה עמ' 14-15.

⁵⁰ קולודני, עמ' 109-110.

⁵¹ תלמוד בבלי מסכת סנהדרין צט ע"א :

תניא אידך : (במ' טו, לא) 'כִּי דָּבַר ה' בְּזָה' - זה האומר אין תורה מן השמים. ואפילו אמר : כל התורה כולה מן השמים, חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקדוש ברוך הוא אלא משה מפי עצמו - זהו כי דבר ה' בזה. ואפילו אמר : כל התורה כולה מן השמים, חוץ מדקדוק זה, מקל וחומר זה, מגזרה שוה זו - זה הוא כי דבר ה' בזה. פירוש המשנה לרמב"ם, מסכת סנהדרין, פרק י :

והיסוד השמיני הוא תורה מן השמים. והוא, שנאמין שכל התורה הזו הנמצאת בידינו היום היא התורה שניתנה למשה, ושהיא כולה מפי הגבורה, כלומר שהגיעה עליו כולה מאת ה' הגעה שקורים אותה על דרך

מצב זה נמשך עד הדפסת המהדורה השנייה של מקראות גדולות על ידי יעקב בן-חיים בוונציה בשנת 1524/5.⁵² מהוצאה זו ואילך, התקבע הנוסח המקובל אצלנו על פי הדפסה זו ועל פי המסורה הסופית שהתלוותה אליה ולא היו עוררין על נה"מ המופיע בה כמוסמך ביותר.

היחס לנוסחים שונים בהוצאות בנות ימינו

את מסקנותיו של כהן בדבר נוסחים שונים מנה"מ שהיו נפוצים באשכנז קיבלו חלק מהחוקרים⁵³ ואף אימצו בהערכה⁵⁴ את יישום המסקנות כפי שבא לידי ביטוי בהוצאת 'מקראות גדולות – הכתר' בהוצאת אוניברסיטת בר אילן. ייחודה של ההוצאה בכך, שההדירה את פרשני ימה"ב והוסיפה הערה בכל פעם שנוסח המקרא אצל הפרשן חורג מנה"מ ואולי תתכן בכך עדות לנוסח אחר. כאשר יש חילוף נוסח המתועד אצל קניקוט נכתבה הערה: 'בנוסחנו...!' (הערה זו מופיעה כ-5000 פעמים)⁵⁵ וכאשר אין תיעוד לחילוף אצל קניקוט, נכתבה הערה 'לפנינו'. במקרה של כתיב מלא יותר בדברי הפרשנים לא נרשמה הערת 'בנוסחנו'. שיטה זו מציגה בגוף הטקסט נוסח אחר ולא כפי שנהוג בהוצאות מדעיות, לציין חילוף נוסח באפראט.

כנגד שיטה זאת, ניצבת עמדתו של גושן-גוטשטיין שקדם במעט לכהן. לשיטתו, ערכם של חלופי הנוסח בין כתבי היד הוא אפסי ואינו מוכיח דבר אודות נוסח מקרא קדמון או נותן אפשרות ליצירת קשר טיפוסי בין כתבי היד כפי שעשה כהן. גושן-גוטשטיין נסמך על תאוריה האומרת שממצא כתבי היד העבריים מימי הביניים מתבאר לו כהשתלשלות ממקור קדמון אחד.⁵⁶ הסברו לחילופי הנוסח הוא גורמים של היקש ואסוציאציה או החלקה לשונית מסוימת. על אף האמור, במהדורת מפעל המקרא שייסד, נכללו באפראט III חילופי נוסח שנמצאו בכ"י 30, 93, 96, 150 מכיוון שלגביהם 'אפשר להעלות חשד שמא הסתננו אליהם גרסאות חוץ מסורתיות' – כלשונו.⁵⁷

ההשאלה דבור, ואין יודע איכות אותה ההגעה אלא הוא עליו השלום אשר הגיעה אליו, ושהוא במעלת לבלר שקורין לפניו והוא כותב כולה תאריכיה וספוריה ומצותיה, וכך נקרא מחוקק.

⁵² תהליך דומה אך איטי יותר קרה לגבי מסורת פרשיות התורה שהזכרנו לעיל. הפרשיות הפתוחות והסתומות התקבעו באשכנז על פי שיטת הרמב"ם (שנסמכה על מסורת 'הכתר') בעיקר במאה השבע עשרה, בעקבות פעילותם של ר' מנחם די לונזאנו ור' ידידיה שלמה נורצי ותיקוני הסופרים שנדפסו באמסטרדם. עיין עופר ולובוצקי עמ' 97 הערה 21. כך גם לגבי הכתיב, עיין ברויאר, כתר ארם צובה עמ' 17.

⁵³ יפת, עמ' 190; פנקובר, נוסח המקרא, עמ' 99.

⁵⁴ שורץ, עמ' 309.

⁵⁵ המעיין ימצא מקרים שבהם נכתב 'בנוסחינו...' בתוספת יו"ד או 'ובנוסחנו...' בתוספת ו"ו.

⁵⁶ כך חשבו חוקרים רבים במאה ה-20. לסקירה עיין אצל גושן-גוטשטיין, נוסח, עמ' XI הערה 12.

⁵⁷ גושן-גוטשטיין, ישעיהו, עמ' 38-39.

בשיחה טלפונית שקיימתי עם פרופ' משה בר-אשר (אייר תשפ"א) שעבד על האפראט הני"ל במפעל המקרא, נאמר לי שהתיעוד המתודולוגי של העבודה על האפראט אבד עם השנים אך מסקנת בר-אשר הייתה ברורה - אין ערך של ממש בחילופי נוסח מימי הביניים. רובם חילופים של כתיב ואינם יכולים להעיד בצורה ברורה על ריבוי מסורות. מסקנות אלו מביא גושן-גוטשטיין בפרק 'גליל ישעיהו ובעיית כתבי היד העבריים של התנ"ך', גושן-גוטשטיין, נוסח עמ' 434.

בהוצאת ספר יחזקאל על ידי מפעל המקרא (תשס"ד), נכללו גם חלופי נוסח שעולים מתוך פרושי פרשני ימי הביניים.⁵⁸

חקירת נוסח המקרא ממקורות שונים

מחקר נוסח המקרא כולל גם עדויות נוסח מתוך ספרות חז"ל⁵⁹ ומתוך כתבים נוספים מימה"ב.⁶⁰ בכתבי היד של הפרשנים ניתן להבחין בין שני סוגים עיקריים של חילופים:⁶¹

1. נוסח המשפיע על הפירוש וניכר מן הפירוש בין אם מופיע ב'דיבור המתחיל' ובין אם מופיע כציטוט בגוף הפירוש (כדוגמת החילוף שהבאתי בראש המבוא בפרק הראשון של עבודה זאת, [שמות כה, כב]), המראים נוסח שעליו מבוסס הפירוש עצמו. במידה ויש עדות נוספת בקניקוט על נוסח זה, יש להניח שכך היה כתוב לפני הפרשן. חילוף מסוג זה מופיע לעיתים נדירות.

2. נוסח שאיננו משפיע על עיקר הפירוש. במילים אחרות, הפירוש יכול להתקבל עם שתי הגרסאות. חילוף מסוג זה נפוץ יותר מבין החילופים.

חילופים רבים יש מן הסוג השני ואם אין להם עדות נוספת בכתבי היד, ניתן לתלות את החילוף כשיבוש מעתיקים או כציטוט הפרשן מזיכרונו וכדו'. חילופים מן הסוג הראשון, משמעותיים יותר ומעידים על תפוצתם של מספר מסורות שונות.

⁵⁸ גוטשטיין וטלמון עמ' 36.

⁵⁹ עיין במצב המחקר העדכני אצל מאורי עמ' 9-27.

מסקנה מעניינת בדבר חילופים מכוונים בספרות חז"ל מביא אסף רוזן-צבי שריכז את אפראט II – נוסח המקרא המשתקף בספרות חז"ל, במהדורת 'מפעל המקרא' (בספרים זכריה ומלאכי). עיין במאמרו רוזן-צבי עמ' 20.

⁶⁰ מירסקי חקר את נוסח הטקסט דרך השוואה לנוסח המשתקף בפיוטים מימי הביניים.

⁶¹ בדומה לכך סיווג גם הבלין, עמ' 251. (הבלין עוסק בחלופי נוסח המשתקפים מספרות חז"ל, קרי תלמודים ומדרשים, אך העקרון נכון גם לענייננו); כהן, נוסח המקרא (מחקרו עוסק בפירושי רש"י אך העקרונות המתודולוגיים של מחקרו יכולים להתאים גם למחקרי) וגם גוטשטיין וטלמון עמ' 34.

3. פריסת הנתונים ומיונם

חלוקה לטבלאות לפי איכות הממצא

לאחר איסוף ראשוני של כל החילופים וחיפוש עדויות ברשימת קניקוט, חילקתי את כל החילופים שמצאתי לשלוש טבלאות שונות. המטרה בחלוקה היא למיין את החילופים ולהבחין בין אלו שיש בהם סבירות גבוהה לייצוג נוסח שונה לבין אלו שאפשר לתלות את סיבתם בהסברים אחרים שנציע בהמשך.

החלוקה לטבלאות נעשתה על פי אבני בוחן שקבעתי, שבהתקיים **אחת** מהן, ניתן יהיה לאפיין את "חשיבות הממצא".

טבלה א - חילופים שקרוב לוודאי מייצגים נוסח שונה

אבני הבוחן בטבלה זו הם (אחת מאלו):

- א. קיימים עדי נוסח לחילוף אצל קניקוט.
- ב. אין ייצוג לחילוף אצל קניקוט אבל רד"ק מציין את החילוף במקומות נוספים **וכן** רוב כתבי היד של ספר השורשים מייצגים את החילוף.

טבלה ב - חילופים בהם ישנה סבירות מסוימת לייצוג נוסח שונה אך קשה להכריע בזה

אבני הבוחן בטבלה זו הם (אחת מאלו):

- א. אין ייצוג לחילוף בקניקוט אבל רד"ק מציין את החילוף במקומות נוספים **או** שרוב כתבי היד של ספר השורשים מייצגים את החילוף.⁶²
- ב. יש ייצוג בקניקוט אך במקומות אחרים רד"ק כותב כנוסחנו (למעט מקרים בהם ייצוג החילוף עולה בהרבה על ייצוג נוסחנו ובאלו התעלמתי מייצוג נוסחנו).
- ג. מקרים שקשה להכריע בהם. מצד אחד, אבני הבוחן של טבלה א לא מתקיימות בהם ומצד שני, לא ברור מספיק אם אבני הבוחן האחרות של טבלה ג מתקיימות בהם או לאו.

טבלה ג - חילופים שלא נראה שמייצגים נוסח שונה

אבני הבוחן בטבלה זו הם (אחת מאלו):

- א. אין כלל עדות לחילוף אצל קניקוט או בפירושי רד"ק ויש עדות בפירושי רד"ק הסותרת את החילוף.
- ב. אין כלל עדות לחילוף אצל קניקוט ורוב כתבי היד של ספר השורשים סותרים את נוסח החילוף.

⁶² ההבדל בין אבן בוחן זו לבין אבן הבוחן ב בטבלה א הוא שבטבלה א מתקיימות שתי סיבות שבגינם החילוף יכלל באבן בוחן זו: גם היקרות נוספת אצל רד"ק וגם ייצוג משמעותי בכתבי היד. לעומת זאת בטבלה ב מתקיים רק אחת מהסיבות. ישנם מעט יוצאי דופן כפי שנראה בהמשך.

- ג. אין כלל עדות לחילוף אצל קניקוט ובנוסף, יש פסוק אחר שדומה מאד ונראה שהחילוף נגרם כתוצאה מערבוב בין הפסוקים.
- ד. אין כלל עדות לחילוף אצל קניקוט ונראה שרד"ק כותב מילה או ביטוי ללא כוונה לדייק בציטוט אלא כדי לדון במילה בצורה שנדרשת לו.⁶³ מקרים רבים בטבלה זו הם מילים בודדות או צירופים קצרים שרד"ק השמיט את אותיות השימוש המופיעות במקרא בתחילתם וכך נוצר מצב שנראה כמו חילוף.

מיון החילופים

בכל טבלה מהני"ל, מיינתי את סוגי החילופים לפי החלוקה הבאה:

1. ערבוב ושיבוש של פסוקים דומים.⁶⁴
 2. תוספת, חיסור או חילוף של מילה בפסוק.
 3. תוספת, חיסור או חילוף באותיות השימוש (מ, ש, ה, ו, כ, ל, ב).
 4. חילוף של צורנים דקדוקיים (צורת יחיד וצורת רבים, שינוי גוף הדיבור וכדו').
 5. תוספת, חיסור או חילוף של אימות קריאה (א, ה בסוף מילה, כתיב חסר כשבנוסחנו הוא מלא).⁶⁵
 6. חילוף בצורת קרי וכתב.
 7. חילוף בצורת שם ה'.
 8. חילופים שונים (החלפה של עיצורים וכדו').
- על פי מיון זה ניתן להכליל ולאפיין את החילופים השונים.

⁶³ כגון בשורש גאה, על הפסוק (יש' טז, ו): 'שְׁמַעְנוּ גְּאוֹר־מוֹאֵב גֵּא מְאֹד' עיין שם בהערה.

⁶⁴ בהבחנה זו הכללתי את החילופים שלא מצאתי להם עדויות בקניקוט או בכתבי רד"ק אחרים ויש להם דמיון לפסוקים אחרים או לביטויים מסוימים במקרא.

⁶⁵ ציינתי לעיל שלא אתייחס לכתב מלא וחסר מהטעם שרד"ק כתב כתיב מלא כדי להקל על שטף הקריאה. לא כן כאשר בנוסחנו מופיע מלא ורד"ק כותב חסר.

הערות תצוגה לטבלאות

1. בעמודה הימנית מובא בסוגריים מספר המציין את סוג החילוף על פי המיון לעיל.
2. בעמודה 'הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים' כתבתי באות מודגשת את המילה הספציפית שבה יש חילוף ולפעמים את האות המסוימת כדי להקל על הקורא.
3. בעמודה 'הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים', לאחר ציטוט הפסוק, הוספתי את מספריהם של כמה כתבייד חשובים מאוסף קניקוט הגורסים כנוסחנו, לאחר שבדקתי את תצלומיהם הנמצאים בספריה הלאומית. הצורך בהוספה זו עלה תוך כדי המחקר לאחר שראיתי את שכיחות כתבי היד הספציפיים האלה ברשימת החילופים.
4. לעיתים בפסוק אחד ישנם כמה חילופים, במקרה כזה חילקתי כל חילוף בשורה נפרדת והדגשתי בכל שורה את המילה הנדונה.
5. בעמודה 'כתבי-היד של ספר השורשים' כתבתי הן את כתביהיד המייצגים את נוסח החילוף והן את כתביהיד הגורסים כנוסחנו. הראשונים, המייצגים את החילוף, מעידים על נוסח שונה שהיה לפני רד"ק אך לעומתם אלו הגורסים כנוסחנו מהווים מעין "מעשה לסתור" להנחה על נוסח שונה. כאמור לעיל בסעיף 1, יש בהשוואה זו השפעה על ההחלטה אם לפני רד"ק היה נוסח שונה.
- אם לא ניתן היה ללמוד דבר מכתב היד בגין קרע בדף וכדומה, או שהציטוט הושמט ממנו, לא ציינתי כתביהיד זה כלל.
6. בעמודה 'עדות לנוסח רד"ק בקניקוט' כתבתי את כל כתביהיד התומכים בנוסח החילוף. לעיתים נוסח הפנים⁶⁶ של קניקוט תומך בנוסח החילוף ולעיתים גם הנוסח השומרוני. ציינתי זאת במקרים אלו.
- ישנם כתבייד התומכים בחילוף אך בצורה לא מוחלטת ומסומנים אצל קניקוט בצורה מיוחדת⁶⁷. היות וגרסאות אלו לא מוחלטות הבאתי אותם בסוגריים.
7. בעמודה 'עדות בכתבי רד"ק אחרים' בדקתי אם רד"ק ציטט את החילוף או את נוסחנו במקום אחר בפירושו לתנ"ך. הבדיקה התבצעה בעזרת תוכנת 'מקראות גדולות הכתר'. בדיקה זאת יכולה לאשש את גרסת החילוף אם הייתה קיימת לפני רד"ק ובה הוא התמיד, או לחילופין לסתור אותה אם נראה שבמקומות אחרים רד"ק כתב כנוסחנו והגרסה בספר השורשים היא טעות מקרית או שיבוש מעתיקים.
- לפעמים מצאתי את אותו הציטוט במקום אחר בספר השורשים וציינתי זאת.
- הפניות "סתמיות" בעמודה זאת מתייחסות לנוסח החילוף וכן ההפנייה 'בפירוש על אתר' מתייחסת לחילוף. אם יש עדות לנוסחנו, בין בפירוש רד"ק לתנ"ך על הפסוק הנדון ובין אם הוא ציטט במקומות אחרים בפירושו, ציינתי זאת במפורש.

⁶⁶ זהו נוסח אקלקטי שמשנתנה מספר לספר.

⁶⁷ כאשר מופיע בכתביהיד תיקון או חוסר בהירות. קניקוט מיינ כ"י אלו ונתן לכל סוג של מקרה סימון מסוים בלטינית: המעתיק תיקן את עצמו – forte; יש סימן של תיקון – nunc; תיקון של המגיה – primo; סימון מחיקה של מילה עלידי נקודה מעליה – fup.raf; השערת הקורא – videtur.

טבלה א - חילופים שקרוב לוודאי מייצגים נוסח שונה

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
1	אבב (5)	וְאֵנְבָה ⁶⁸ שְׁגִיָּא (דני' ד, ט) 1, 30, 150	ואנביה סגיא	ב, ג, ה, ו. א-	2, 17, 89, 92, 93, 99, 102, 118, 128, 153, 176, 192, 249, 252, 253, 259	אין
2	אבב (8)	וְאֵנְבָה שְׁגִיָּא (דני' ד, ט) 1, 30, 93, 150	ואנביה סגיא	א, ב, ה. ג, ו-	(82) ⁶⁹	אין
3	אבה (3)	וְאֵבִי רְאָה גַם רְאָה (ש"א כד, יא) 1, 30, 93, 150	אבי ראה גם ראה	א, ב, ג, ו. ה-	אין	פיי למ"ב ה, יג
4	אגם (3)	וְאֵת־ הָאֲגָמִים שְׁרָפוּ בְּאֵשׁ (יר' נא, לב) 1, 30, 93, 150	את האגמים שרפו באש	א, ב, ה, ו. ג-	72	אין
5	אול (4)	חֲכָמוֹת נָשִׁים בְּנֵתָה בֵּיתָה וְאֹלֶת	ואולת בידה תהרסנו	א, ב, ג, ו. ה-	17, 74, 99, 137, 144, 166, 245, 250, 259	חוזר פעמיים באותו שורש ⁷⁰ .

⁶⁸ על אף שנראה כאן לכאורה הבדל כתיב, בחרתי להביאו כחילוף שהרי כתיבת יו"ד אחרי תנועת צירה מאפיינת תקופה מאוחרת יותר ואיזור שונה משל רד"ק ועיין אצל נוימן עמ' 239-240.

⁶⁹ קיים גם נוסח 'סגיי' (כ"י 153) אך לדעתי לא מייצג את נוסח רד"ק.

⁷⁰ הנוסח 'בידה' מופיע גם בארבעה מקורות מדרשיים, ביניהם בתלמוד הבבלי (מסכת סנהדרין דף קי ע"א): 'חכמות נשים בנתה ביתה - זו אשתו של און בן פלת, ואולת בידה תהרסנה - זו אשתו של קרח'. לעומת זאת, הנוסח 'בידיה' רווח יותר בספרות חז"ל ומופיע בתשעה מקורות מדרשיים.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי אחרים רד"ק
		בְּיָדֶיָּהּ תְּהַרְסֶנּוּ (משלי יד, א) 1, 30, 93, 150				
6	אור (2)	עַל־כֵּן בְּאָרְיִם כַּבְּדוּ ה' את (יש' כד, טו) 150, 30	על כן באורים כבדו את יי	ב, ג, ה. א, ו- כנוסחנו	1, 93, ⁷¹ 168	בפי לברי יא, כח
7	אות (5)	וְהָיָה כִּי תבאינה הַאֲתוֹת הָאֱלֹהִים (ש"א י, ז)	והיה כי תבאנה כל האותות האלה	א, ב, ג, ה, ו	1, 23, 30, 70, 71, 82, 85, 89, 93, 101, 112, 113, 144, 149, 150, 153, 168, 171, 174, 176, 182, 224, 250, 251, 252, 253, 257, 260, 264, 271A, 659 ית', 664	אין
8	אות (2)	וְהָיָה כִּי תבאינה הַאֲתוֹת הָאֱלֹהִים (ש"א י, ז) 1, 30, 93, 150	והיה כי תבאנה כל האותות האלה ⁷²	א, ב, ג, ה, ו	155, 180, 187	אין
9	אחה (5)	יִשְׁגְּהוּ־אָחוּ בְלִי־מַיִם	ישגא אחו בלי מים	א, ב, ג, ה, ו	בנוסח הפנים ⁷³	אין

בנוסחים הבאים מבית מדרשו של רד"ק, קרי אביו ואחיו, הן בפירוש ריק"ם לספר משלי (תלמוג), פירושים למשלי, עמ' 68) והן בפירוש רמ"ק (שם, עמ' 223), כתובה המילה 'בידיה' כנוסחנו. בפירוש רד"ק למשלי אין אזכור למילה זו.

⁷¹ יד ראשונה.

⁷² ראה דיון בפרק המסקנות.

⁷³ באפראט, קניקוט מביא 55 עדויות לנוסח 'ישגה' כנוסחנו.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
		(איוב ח, יא) 1, 30, 93, 150				
10	אחז (5)	מֵאֲחִז פָּנִי כֶּסֶה פְּרָשׁוֹ עָלְיוֹ עֲנָנוֹ (איוב כו, ט) 150	מאחז פני כסא	א, ב, ג, ה, ו	1, 18, 30, 32, 76, 80, 92, 93, 117, 120, 125, 137, 153, 170, 173, 180, 182, 192, 201, 226, 228, 245, 250, 651, 659 ⁷⁴	אין. בשורש כסא – כנוסחנו. ⁷⁵
11	אחר (2)	וַיִּהְיוּ לְאַחֹר וְלֹא לְפָנִים (יר' ז, כד) 1, 150, 30, 93	וילכו לאחור ולא לפנים ⁷⁶	ב, ג, ה, ו. א- כנוסחנו	129, 158, 177, 253, 260	אין
12	אי (8)	אִי־כְבוֹד (ש"א ד, כא) 150 ⁷⁷	אי כבוד (שתי מילים)	א, ב, ג, ה, ו	78, 1, 30, 93	מופיע פעמיים בשורש זה וכן בפ"י לש"א ד, כא; ש"א יד, ג
13	איז (5)	וַאֲדַעְלָה מִרְהָאֲרָץ (בר' ב, ו)	ואיד יעלה מן הארץ	ב, ה, ו. א, ג- כנוסחנו	190, 223	פ"י לבר' ב, ה-ו;

⁷⁴ בכ"י 664 (82, 158, 95), ישנה הערה: ה' במקום א'. יתכן שהערה זאת מתייחסת לנוסח שהיה נפוץ ובאה לתקנו.

⁷⁵ לגבי מקרה זה, אין להוכיח מכאן נוסח אחר. ראה דיון בפרק המסקנות.

⁷⁶ הפסוק המלא: 'וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיִּלְכּוּ בְּמַעֲצוֹת בְּשָׂרָוֹת לִבָּם הִרְעוּ וַיִּהְיוּ לְאַחֹר וְלֹא לְפָנִים'. ייתכן שיש כאן בלבול של מילים בעלי אותו משקל בפסוק אחד. הבאתי בטבלה א בגלל עדויות קניקוט.
⁷⁷ יד ראשונה.

⁷⁸ כך הנוסח גם בתנ"ך BHS. כך גם בכ"י ל (לנינגרד B a19) עיין יבין, כתר ארם צובה, עמ' 79 ושם מביא מספר כ"י הגורסים כנוסחנו.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
		150				יר' ד, יג ; תה' קלה, 79
14	איז (5)	זֶקוּן מְטָר לְאִדּוֹ (איוב לו, כז) 30	יזוקו מטר לאידו	א, ב, ג, ה, ו	1, 17, 18, 31, 32, 33, 76, 80, 92, 93, 94, 95, 99, 100, 120, 150, 157, 158, 163, 164, 166, 170, 172, 173, 176, 178, 180, 185, 188, 192, 196, 207, 223, 224, 225, 226, 235, 237, 239, 240, 245, 248, 250, 252, 253, 259, 260, 264, 271, 384	אין
15	איל (5)	כִּי יִבְשׁוּ מַאֲלִים (יש' א, כט) 150	כי יבושו מאלים	א, ב, ג, ה, ו	1, 23, 30, 72, 93, 126, 149, 153, 154, 155, 168, 175, 226, 245, 253, 258, 260, 281	פ"י לישי' סא, ג ; יר' יא, טז ; יח' לא, יד ; מ"י א, ב ; צפ' ב, יב ; תה' סט, לג
16	איל (5)	עִם-אֵלּוֹן מְצַב אֲשֶׁר בְּשַׁקָּם (שוי ט, ו) 93, 30, 1	עם אילון מצב אשר בשכם	א, ו. ב, ג, ה- כנוסחנו	112, 150, 168, 174, 176, 178, 195, 253, 257, 260, 264	אין
17	איף (3)	אֵלֶּה אֵיפָה הֵם	ואלה איפה הם	א, ב, ג, ה, ו	1, 2, 17, 18, 19, 30, 50, 72, 76	אין

⁷⁹ בדיון בשורש מצטט רד"ק את רס"ג: יואד יעלה מן הארץ.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי אחרים רד"ק
		(יש' מט, כא)			,95 ,93 ,83 ,80 ,150 ,136 ,96 ,172 ,170 ,151 ,187 ,177 ,175 ,198 ,196 ,191 ,224 ,223 ,201 ,294 ,252 ,244 384 ,300	
18	איש (3)	וְאִשְׁתֵּי מְדִינִים מְדִינִים (מש' כז, טו) ,93 ,30 , ⁸⁰ 1 150	אשת מדנים ⁸¹	א, ב, ג, ה, ו	17	אין
19	אלל (5)	וְאִישֵׁי הוֹלִיד אֶת־בְּכָרוֹ אֶת־אֱלִיאָב (דה"א ב, יג) ,93 ,30 ,1 150	אש ⁸²	א, ג, ה	590 ,226 ,176	בפי למ"א יא, יז; מיכה ז, א. דה"א ב, יג-כנוסחנו
20	אלה (3)	וְאֶל־תַּחְמְלוּ אֶל־בְּחַרְיָה (יר' נא, ג) ,150 ,30 ,1 93	אל תחמלו אל בחוריה וגו'	א, ב, ג, ה, ו	,144 ,91 ,89 ,84 249 ,172 ,155	יר' נ, יד; יר' נא, ג
21	אסף (5)	וְאֶסְפְּתָה נַפְשָׁךְ וְנַפְשׁ בֵּיתְךָ (שוי יח, כה) 150 ,1	ואספת נפשך ונפש ביתך	א, ב, ג, ה, ו	,82 ,77 ,30 ,20 ,176 ,154 ,94 ,93 ,224 ,187 ,182 253	בר' ל, כג; יר' ח, יג; צפ' א, ב

⁸⁰ כנוסח הקרי בלבד. גם בכ"י 30.

⁸¹ לגבי החילוף מדינים-מדנים, עיין טבלה ב, שורה 23 וכן אצל עופר, חילופי ו-י במקרא, עמ' 81-82.

⁸² רד"ק כותב: ורבי אחי ר' משה ז"ל כתב כי האל"ף תמורת יו"ד, כמו יְשִׁי – אֲשִׁי.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי אחרים רד"ק
22	אסר (3)	וְנָתַנּוּ אוֹתוֹ בֵּית הָאֶסוּר (יר' לז, טו) 93, 30, 150	ונתנו אותו בבית האסור	א, ב, ג, ה, ו	1	יר' לז, טו; שם טז
23	אסר (3)	אֶחֱיֶכֶם אַחַד יֶאֱסַר (ברי מב, יט)	אחיהם האחד יאסר	א, ב, ו. ג- כנוסחנו	בנוסח השומרני	אין
24	אף (5)	בְּזַעַת אַפֶּיךָ תֹאכַל לֶחֶם (ברי ג, יט)	בזעת אפך תאכל לחם	א, ב, ג, ה, ו	5, 9, 11, 18, 69, 81, 89, 101, 102, 109, 111, 125, 132, 144, 150, 155, 157, 193, 196, 222, 223, 244, 253, 256, 260	בפי לברי ג, יז; שם יט; יח' יח, ו; תה' קד, יד
25	ארג (3)	יָמֵי קְלוּ מְנִי־אָרֶג (איוב ז, ו) 93, 30, 1, 150	וימי קלו מני ארג	א, ב, ג, ה, ו	32	אין
26	ארח (4)	וּכְאֲרַח אִישׁ יִמְצְאוּנוּ (איוב לד, יא) 93, 30, 1, 150	וכארח איש ימצאנו	א, ג, ה. ב, ו- כנוסחנו	ימצאהו - 125	אין
27	ארח (4)	לְאֲרַח הַבַּיִת לוֹ (ש"ב יב, ד) 93, 30, 1, 150	לאורח הבא אליו	א, ג, ה. ב- כנוסחנו	182, 168	אין

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
28	ארך (4)	כִּי־עָלְתָה אָרוּכָה לְחֻמֹת יְרוּשָׁלַם (נחמ' ד, א)	כי עלתה ארוכה לחומת ירושלם	א, ב, ג, ה, ו	⁸³ לחמת- 80, 178, 168 לחומת- 1, 30, 47, 48, 82, 93, 94, 99, 102, 117, 118, 150, 163, 166, 172, 176, 180, 188, 198, 207, 224, 225, 227, 240, 245, 249, 251, 271	בפ"י למ"א יח, ל; דה"ב כד, יג
29	אשר (3)	וּבְאֶשֶׁר חָלְלִים שָׁם הוא (איוב לט, ל) 1, 30, 93, 150	באשר חללים שם הוא	א, ב, ה, ו. ג- כנוסחנו	82, 180, 196	בפ"י ליר' יב, ט
30	את (5)	וְהִקְטִיר אֶתֹו (מ"א ט, כה) 150, 93, 30	והקטר אתו	א, ב, ג, ה, ו	1, 82, 89, 115, 128, 153, 202, 224, 226, 249, 253, 271A	בפ"י למ"א ט, כה
31	אתה (5)	הִנְנִי אֶתְנִי לְךָ (יר' ג, כב) 8493, 150	הננו אתאנו לך	א, ב, ג, ה, ו	1, 23, 30, 72, 153, 154, 158, 172, 173, 191, 226, 250, 252, 130	בפ"י לישי' סב, ו; יר' ג, כא; שם כב
32	בדק (2)	לְחַזֵּק בְּדָק הַבְּיַת (מ"ב כב, ה)	לחזק את בדק הבית ⁸⁵	א, ב, ג, ה, ו	1, 23, 30, 67, 70, 85, 90, 93, 94, 100, 102, 128, 130, 139, 144, 150, 154, 155	אין

⁸³ שתי צורות אלו יכולות להעיד על נוסח רד"ק.

⁸⁴ יד ראשונה.

⁸⁵ ראה דיון להלן בפרק המסקנות.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					158, 160, 172, 174, 178, 195, 198, 201, 224, 225, 226, 227, 253, 257, 260, 263, 264, 288, T300, 601, 250 ⁸⁶	
33	בוס (3)	וְנִלְחַמוּ בִּי ה' עַמִּים וְהִבִּישׁוּ רֶכְבֵי סוּסִים (זכ"י, ה) 93, 30, 1	ונלחמו כי יי' עמם הובישו רוכבי סוסים	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	150, 23	אין
34	בוס (3)	וּבֹלֵס שְׁקָמִים (עמ' ז, יד) 93, 30, 1 150	בולס שקמים	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש על אתר
35	בטח (3)	וְהִבְטַחִים בְּהַר שְׁמֵרוֹן (עמ' ו, א) 150, 30, 1 ⁸⁷	הבוטחים בהר שומרון	א, ב, ג, ה, ו	96, 93	אין
36	בין (5)	בְּנִתָּה לְרַעֲי מִרְחוֹק (תה' קלט, ב) 93, 30, 1 150	בנת לרעי מרחוק	א, ב, ג, ה, ו	76, 118, 125, 142, 148, 155, 166, 222, 238, 259	פ"י לירי מט, ז
37	בין (4)	עַמְדָתִי וְתִתְבַּנֵּן בִּי (איוב ל, כ)	עמדת ותתבונן בי	א, ב, ג, ה	196	אין

⁸⁶ יד ראשונה.

⁸⁷ בכ"י קניקוט 150 הציטוט הוא: 'יהבטחים בהר ציון'.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחוני ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
		1, 30, 93, 150				
38	בין (3)	לְתַבְּנֶנְתּוּ אֵין מִסְפָּר (תה' קמז, ה) 1, 30, 150	ולתבונתו אין מספר	א, ב, ג, ה, ו	,97, 93, 43, 37, 147, 142, 133, 238, 220, 148, 676, 673, 240, 681, 680, 74), 117, 173)	בפירוש כנוסחנו
39	בין (3)	אֵין חֶקֶר לְתַבְּנֶנְתּוּ (יש' מ, כח) 1, 30 ⁸⁸	ואין חקר לתבונתו	א, ג, ה, ו	,72, 23, 19, 18, 96, 95, 93, 80, 129, 115, 109, 150, 145, 136, 180, 153, 151, 253, 249, 196, 260, 258, 254, 384, 158, 144), 168, 244)	בפי' לתה' קמז, ה. לעומת זאת, בפירוש כנוסחנו.
40	בכה (3)	וּבְכָה תִבְּכָה (ש"א א, י) 1, 30, 93, 150	בכה תבכה ⁸⁹	א, ב, ג, ה, ו	187	אין
41	בלם (8)	תִּלְּה אֶרֶץ עַל-בְּלִימָה (איוב כו, ז)	תולה ארץ על בלימה ⁹⁰	א, ב, ג, ה, ו	בנוסח הפנים – בלימה, 1, 30, 93, 150	בפי' ליש' מ, כח; יר' י, יב; תה' קד, לה; יח' א, יד
42	בנה (5)	בְּנוֹת בְּטָחוֹת הָאֲזָנָה אֶמְרָתִי (יש' לב, ט)	בנות בטחות האזינה אמרתי	ה. ב- כנוסחנו ⁹¹	198, 96, 93, 4, 1	אין

⁸⁸ יד ראשונה.

⁸⁹ ביטוי דומה באיכה א, ב: 'בְּכֹו תִבְּכָה בְּלִילָה'.

⁹⁰ בכ"י ש¹ (ששון 1053) מופיע כמילה אחת. עיין ייבין, כתר ארם צובה, עמ' 80.

⁹¹ בשאר כתביהיד חסר.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
		150, 30				
43	בנה (3)	וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת אֶהְרֹן וּמֹשֶׁה (במ' ג, א)	אלה תולדות אהרן ומשה	א, ב, ג, ה, ו	אין	בפיי לש"ב כא, ח
44	בער (2)	וְהָאֲבוֹת מְבַעְרִים אֶת־הָאֵשׁ (יר' ז, יח) ,30, 150, 1 93	האבות מבערים האש	א, ג, ה, ו. ב- כנוסחנו	295, 246	אין
45	בעת (2)	הַנְּהִינָא רוּח־אֱלֹהִים רָעָה מִבַּעֲתָדָּ (ש"א טז, טו) 150, 93	הנה רוח אלהים רעה מבעתד	א, ב, ג, ה, ו	70, 30, 1	אין
46	בצץ (5)	הַטְּבַעוּ בְּבֹץ רִגְלֶךָ (יר' לח, כב) ,1	הטבעו בבוץ רגליך	א, ב, ג, ה	,82, 72, 30, 23, 2 ,94, 93, 91, 84 ,139, 112, 99, 96 ,158, 154, 150 ,182, 178, 172 ,224, 210, 201 (659), 227, 225	בפירוש על אתר
47	בצע (5)	כָּלֹּ בּוֹצֵעַ בָּצַע (יר' ו, יג) 30, 1	כלה בוצע בצע	א, ג, ה, ו	,150, 112, 93, 4 ,228, 227, 187 297	אין
48	בצע (3)	וּבַעַד הַשְּׁלַח יִפְלוּ לֹא יִבְצְעוּ (יואל ב, ח)	ובעד השלח יפלו ולא יבצעו ⁹²	א, ב, ג, ו	,72, 30, 29, 2, 1 ,96, 94, 93, 91 ,155, 150, 116 ,206, 182, 173 ,226, 224, 223 ,249, 228, 227	

⁹² חילוף זה צוין על ידי מנחת שי.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					253, 252, 250 300, 264, 260 ,82, 3, 141, 139) (172, 154	
49	בצר (5)	וְאֶת־עֲנָבֵי נְזִירָךְ לֹא תִבְצֹר (וי' כה, ה)	ואת ענבי נזיריך לא תבצור	א, ב, ג, ה, ו	132, 69, 5 וכן בנוסח השומרונים	אין
50	בקע (5)	נִבְקְעוּ כָל־ מַעֲיִנֹת תְּהוֹם רַבָּה (ברי' ז, יא)	נבקעו כל מעיינות ⁹³ תהום רבה	א, ה. ב, ג, ו - כנוסחנו	140, 69, 9	בהקדמה לפירוש בראשית
51	בקע (3)	וַתִּבְקַע הָאָרֶץ בְּקוֹלֹם (מ"א א, מ) ,93, 30, 1 150	ותבקע הארץ לקולם ⁹⁴	א.ב. ג, ה, ו - כנוסחנו	B 650	בפירוש על אתר
52	בקע (5)	וְהַבֵּית הַקָּטָן בְּקַעִים (עמ' ו, יא)	והבית הקטון בקיעים	א, ב, ה	,89, 30, 23, 3, 1 ,96, 94, 93, 91 ,113, 112, 102 ,150, 149, 126 ,158, 155, 154 ,180, 178, 172 ,245, 224, 182 ,252, 251, 249 269, 258	בפירוש על אתר
53	ברר (5)	לֹא לְזָרוֹת וְלֹא לְהֵבֵר	לא לזרות ולא להבר	א, ב, ג, ה, ו	לא- 1, 30, 72, ,96, 93, 89, 82	נוסח החילוף

⁹³ דיון נרחב על חילוף זה בפרק הסיכום.

⁹⁴ וכן מופיע בתלמוד בבלי (חולין ז, ב; תמיד כט, א) ובמקורות נוספים.

ייתכן גם שיש כאן השפעת הכתוב בענין קורח (במ' טז, לא-לד): **וַתִּבְקַע הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם... וְכָל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר סָבִיבֵתְיָהֶם נָסוּ לְקָלָם**. אמנם הדמיון בין הפסוקים רחוק אך יש כאן דמיון אסוציאטיבי. המילה 'וַתִּבְקַע' המתאייחסת לארץ או לאדמה מופיעה במקרא רק בשני פסוקים אלו. היות ויש עדות לחילוף בתיעוד קניקוט, הכללתי מקרה זה בטבלה זאת.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
		(יר' ד, יא)			,115, 112, 99 ,150, 126, 116 ,178, 172, 154 ,251, 224, 187 .258, 253 ולא- 1, 3, 4, 30 ,94, 93, 89, 72 ,112, 100, 96 ,116, 115, 113 ,141, 128, 126 ,155, 154, 150 ,175, 172, 158 ,187, 180, 178 ,252, 237, 224 ,260, 258, 253 T300, 269	מופיע שוב בשורש זרה.
54	ברר (5)	בְּהֵכִין לוֹ דְּוִיד (דה"ב א, ד) ,93, 30, 1 150	בהכין לו דוד	א, ב, ג, ה, ו	,117, 89, 71, 17 235	אין ⁹⁵
55	ברא (4)	וּבְרָאתוֹ וְהָיָה לָךְ תְּצַאֲתִיו (יהו' יז, יח) 150, 1	ובראתו והיו לך תוצאותיו	א, ב	,93, 89, 70, 30 ⁹⁶ 601, 288, 180	אין
56	ברך (5)	בּוֹא בְרוּךְ ה' (ברי' כד, לא)	בא ברוך יי'	א, ב, ג, ה, ו	,80, 69, 18, 9, 6 ,108, 99, 89, 81 ,125, 111, 109 ,150, 132, 129	בפירוש ישנם ארבע היקרויות נוספות

⁹⁵ 251 היקרויות במקרא כתוב 'דויד' בכתב מלא. מתוכם רק 6 פעמים רד"ק כותב בפירושו 'דויד' בכתב מלא. צורת הכתיב המלא 'דויד' מאפיינת את ספרי המקרא המאוחרים. עיין אצל הורוביץ עמ' 88-91; אנדרסן ופורבס עמ' 4-6.

⁹⁶ כ"י קניקוט 30 – יוהיה' מנוקד קובוץ, דומה לגרסת רד"ק.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי אחרים רד"ק
					189, 155, 152, 239, 227	שבנוסחנו 'בוא' ואצל רד"ק 'בא'.
57	ברת (3)	לְכַה נְכַרְתָּה בְּרִית (ברי לא, מד)	לכה ונכרתה ברית	א, ב, ג, ה, ו	1, 89, 129, 132, 136, 150, 184, 189, 193, 196, 199, 233, 602, (125, 152, 155, 81)	בפיי לברי' לא, נא; תה' ס, ב
58	בשל (5)	לֹא־תִשָּׁב אֲשֶׁה לִי בְּבֵית דָּוִד מִלְדֵי־יִשְׂרָאֵל כִּי־קִדְשׁ הִמָּה (דה"ב ח, יא) 1, 30, 93, 150	לא תשב אשה לי בבית דוד מלך ישראל כי קדש המה ⁹⁷	א, ב, ג, ה, ו	17, 71, 80, 89, 117, 245, 283	בפיי ליח' מו, כד ⁹⁸
59	בשר (2)	וּבֶשֶׂר כִּי יִהְיֶה בֹר־ בְּעֵרוֹ שְׁחִין (וי יג, יח)	ובשר כי יהיה בעורו	א, ג, ה, ו. ב- כנוסחנו	5, 18, 176	אין
60	גאה (3)	הַבּוֹז לְגֵאִיּוֹנִים לְגֵאִי יוֹנִים (תה' קכג, ד) 1, 150, ⁹⁹	והבוז לגאיונים	א, ב, ג, ד, ו. ה- כנוסחנו	30, 37, 38, 100, 131, 156, 175, 180, 245, 251, 253, 673 (73, 82)	בפיי ליר' מו, כ; תה' מח, טו וכן מופיע החילוף שוב בשורש יפה.

⁹⁷ עיין לעיל שורה 54 ובהערה שם.

⁹⁸ עיין לעיל שורש ברר.

⁹⁹ בכ"י 93 ישנה מחיקה ולא ניתן לקרוא בבירור.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחוני ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
61	גבל (8)	לא תְּסִיג גְּבוּל רְעָד (דב' יט, יד)	לא תשיג גבול רעד	א, ב, ג, ה, ו	,152, 132, 94 (615, 107) 186	אין ¹⁰⁰
62	גבר (3)	מְאָרִיזוּת גְּבָרוֹ (ש"ב א, כג) 93, 30, 1	ומאריות גברו	א, ב, ג, ה, ו	,150, 96, 85, 70 ,224, 201, 174 250	אין
63	גבר (8)	וַחֲיִלִּים יִגְבֵר (קה' י, י) 30, 1	וחיילים יגבר	א, ב, ה	,93, 77, 56, 17 ,117, 111, 109 ,158, 151, 150 ,212, 196, 191 ,226, 218, 213 244	אין
64	גבר (3)	וְדָרָךְ גְּבַר בְּעֶלְמָה (מש' ל, יט) 150, 30, 1	דרך גבר בעלמה	א, ב, ג, ה, ו	95, 93, 76, 74	בפני לישי' ז, יד-טו
65	גדד (5)	נַחַת גְּדוּדָה (תה' סה, יא)	נחת גדודיה	א, ב, ג, ה, ו	,19, 17, 4, 3, 1 ,39, 38, 37, 30 ,43, 42, 41, 40 ,76, 74, 73, 67 ,93, 92, 89, 80 ,101, 100, 97, 94 ,119, 118, 117 ,131, 125, 121 ,145, 142, 139 ,150, 148, 147 ,156, 155, 153 ,168, 160, 158 ,173, 172, 170 ,178, 176, 175 ,206, 192, 188	בפירוש על אתר

¹⁰⁰ החילוף 'תסיג – תשיגי מופיע גם בספרות חז"ל: ירושלמי שקלים פרק ה ה"ו. מהדורת האקדמיה ללשון העברית, טור 622.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					,220 ,216 ,215 ,226 ,225 ,222 ,239 ,228 ,227 ,249 ,242 ,240 ,259 ,253 ,252 ,271 ,268 ,267 ,275 ,274 ,272 ,T300 ,291 ,283 ,601 ,326 ,318 ,2) 664 ,B650 ,130 ,128 ,82 (31 ,144	
66	גדע (5)	וְאֲשִׁירָהֶם תַּגְדַּעוֹן (דב' ז, ה)	ואשריהם תגדעון	א, ב, ג, ה, ו. ד- ואשריהם	,13 ,9 ,1 ,170 ,94 ,84 ,69 ,18 ,17 ,111 ,109 ,108 ,136 ,132 ,125 ,166 ,155 ,152 ,186 ,184 ,181 ,226 ,225 ,193 ,256 ,251 ,247 ,356 ,335 ,260 (244 ,204) ,615	אין
67	גור (3)	וְלַגֵּר וְלַאֲזָרַח הָאָרֶץ (במ' ט, יד)	לגר ולאזרח הארץ	א, ג, ה, ו. ב- כנוסחנו	,109 ,95 ,84 ,4 ,181 ,168 ,151 674 ,603 ,602	אין
68	גור (5)	הַיִּנְיָקוֹ גוּרֵיָהֶן (איכה ד, ג) 150 , ¹⁰¹	הניקו גוריהן	א, ב, ג, ה, ו	93 ,1 הפנים	אין
69	גיא (5)	גְּבְעוֹתַיִךְ וְגֵיאֹתַיִךְ (יח' לה, ח)	ובמותיך ¹⁰³ וגאותיך	א, ב, ג. ד, ה, ו- כנוסחנו	,28 ,23 ,4 ,3 ,1 ,94 ,91 ,82 ,72 ,112 ,102 ,96	בפירוש על אתר

¹⁰¹ בכ"י 30 חסר קטע זה.

¹⁰³ לגבי החילוף - 'ובמותיך', על פי אבני הבוחן שהצבתי כללתי אותו בטבלה ג. עיין שורה 521.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
		93, ¹⁰²			,128, 126, 116 ,160, 158, 141 ,180, 175, 172 ,228, 225, 210 ,602, 288, 243 691	
70	גיד (8)	וּבְעֲצֻמוֹת וְגִידִים תְּשַׁכְּנֵנִי (איוב י, יא) 150, 30	ובעצמות וגידים תסוככני	א, ב, ג, ד, ה, ו	,95, 93, 48, 32, 1 ,163, 137, 120 ,172, 170, 164 ,226, 225, 196 ,245, 240, 227 ,A271, 253 ,100, 18, (117) ,192, 188, 145 ,228, 224, 207 384 (תסובבני- (260, 173, 80, 76	בפי ליח' לו, ו
71	גיר (2)	עֲלִיגִירָא דִּיר כְּתַל הִיכְלָא (דני ה, ה) ,93, 30, 1 150	על גירא די על כתל היכלא	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	אין	בפי לישי' כז, ט
72	גלל (2)	גוּל עֲלֵיהִי דִרְכָךְ (תהי לו, ה) 150, 93, 30	גול אל ¹⁰⁴ יי דרכך	א, ב, ג, ד, ה, ו ¹⁰⁵	,80, 74, 73, 4, 1 ,201, 168, 99, 97 (249), 268	אין
73	גלל (3)	לֹא גְשָׁמָה (יחי כב, כד) 93, ¹⁰⁶ 30, 1	ולא גושמה	א, ב, ג, ד, ה, ו	,154, 150, 96, 23 (669) 258, 182	אין

¹⁰² בכ"י 30 – 'וגאיותיך'. וכן בכ"י 150 – יד ראשונה.

¹⁰⁴ פסוק דומה מופיע פעמיים במקרא: (תהי כב, ט) 'גל אלהי יפלטתהו'; (מש' טז, ג) 'גל אלהי מעש'ך'.

¹⁰⁵ בכ"י ו- 'גל ה' אל דרכך'. סדר המילים משובש אבל בכל מקרה כתובה המילה 'אלי'.

¹⁰⁶ יד ראשונה.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי אחרים רד"ק
74	גלה (3)	וְאָקַח אֶת־ סֵפֶר הַמִּקְנָה אֶת־הַחֲתָנִים הַמִּצְנָה וְהַחֲקִים וְאֶת־הַגְּלוֹי (יר' לב, יא) 1, 150, 30, 93	ואקח את ספר המקנה ואת החתום המצוה והחקים ואת הגלוי	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	18, 19, 76, 95, 96, 153, 177, 196, 224, 244, 384	בפ"י ליר' לב, יד
75	גלה (5)	גְּלִיתִי אֶת־ מִסְתָּרָיו (יר' מט, י) 1, 150, 30, 93	גלתי את מסתרינו	א, ג. ב, ד, ה, ו- כנוסחנו	2, 253	אין
76	גלח (5)	כָּאֵלֶּה נִבְּלָת עֲלֶהָ (יש' א, ל)	כאלה נובלת עליה ¹⁰⁷	א, ב, ג, ד, ה, ו	1, 3, 17, 30, 72, 89, 93, 96, 126, 128, 150, 158, 160, 168, 182, 187, 189, 224, 225, 226, 227, 228, 253, 260, 271A, 286, 288, 300, 601, 687, 82, 94	בפ"י לבר' יג, ב; בר' יז, כד; יש' מט, כא; יח' כג, טו; וכן בשורש איל ולהלן בשורש דרך.
77	גלש (3)	שָׁנְלָשׁוּ מֵהָר גְּלַעַד (שה"ש ד, א) 1, 30	שגלשו מהר הגלעד	א, ב, ד, ה, ו	4, 17, 18, 77, 93, 99, 101, 117, 129, 136, 147, 150 ¹⁰⁸ , 152, 166, 178, 180, 181, 191, 196, 211, 212, 213, 244	אין

¹⁰⁷ יתכן שכאן דוגמה לכך שרד"ק נקט את צורת הכתיב השגורה ולא דק לצטט. מצד שני, ריבוי העדויות לחילוף אצל קניקוט יכול לתמוך במציאות נוסח שונה.

¹⁰⁸ יד ראשונה.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					260, 253, 245 384 (173, 151)	
78	גמל (5)	גְּמָלִים מִיִּנְקוֹת (בר' לב, טז)	גמלים מניקות	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	1, 9, 17, 18, 69, 94, 108, 109, 111, 129, 136, 150, 168, 170, 181, 196, 226, 227, 244, 247, 248	בפירוש על אתר. לעומת זאת, בפי' למ"ב ב, כד- כנוסחנו.
79	גנן (5)	מְגֹן גְּבֻרָהוּ מְאָדָּם (נח' ב, ד) 150, 30 ¹⁰⁹	מגן גבורהו מאדם	א, ב, ג, ד, ה, ו	גבורהו ¹¹⁰ - 1, 17, 23, 29, 91, 93, 116, 155, 172, 224, 226, 227, 72, 89, 94, 112, 158, 160, 245, 258, 260, 264, 288, 601, 602	בפי' לבר' כו, כו; ש"א ל, כו; מ"א טז, יא; חב' ב, טו
80	גנן (4)	שְׁלֹשׁ מְאוֹת זָהָב יַעֲלֶה עַל־הַמֶּגֶן הָאֶחָד ¹¹¹ (דה"ב ט, טז) 1, 30, 93, 150	שלוש מאות זהב יעלה על המגן האחד ¹¹¹	א, ב, ג, ה. ד, ו- כנוסחנו	602, 288, A271	אין
81	גנב (3)	וְאִם־גָּנַב יִגְנַב (שמי' כב, יא)	אם גנב יגנב ¹¹²	א, ב, ג, ד, ה, ו	168, 99, 84, A389, (109)	אין

¹⁰⁹ יד ראשונה.

¹¹⁰ גם רשימה זו יכולה לתמוך בנוסח רד"ק שכתב ללא י. אמנם רד"ק כתב 'גבורהו' בתוספת ו אך יתכן שזה על פי שיטתו לכתוב כתיב מלא.

¹¹¹ בפירושו למל"א י, יז כותב רד"ק: "על המגן האחת - 'מגן' לשון זכר ונקבה".

¹¹² מופיע בספרות חז"ל 9 היקריות של 'אם גנב יגנב'. הפסוק כנוסחנו מופיע פעם אחת.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
82	גזבר (5)	לְכַל גְּזַבְרִיא דִּי בְעֵבֶר נְהָרָה (עז' ז, כא) 30, 1	לכל גזבריא די בעבר נהרא	א, ב, ג, ה, ו	2, 4, 48, 80, 92, 93, 117, 150, 158, 166, 168, 170, 188, 240, 245, 249, 253 (141)	אין
83	דד (2)	כִּי אוֹתָהּ שְׁכָבוּ בְנֵעוּרֶיהָ וְהִמָּה עָשׂוּ דְדִי בְתוּלֶיהָ (יח' כג, ח) 1, 30, 93, 150	כי אותה שכבו בנעוריה ושמה עשו דדי בתוליה ¹¹³	א	225	אין
84	דבק (4)	רַק בְּחַטָּאוֹת יִרְבְּעַם בָּרֶךְ נָבֵט אֲשֶׁר־ הֶחְטִיא אֶת־ יִשְׂרָאֵל דָּבַק (מ"ב ג, ג)	רק בחטאת ¹¹⁴ ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל דבק	א, ב, ג, ה, ו	1, 4, 30, 70, 82, 89, 93, 96, 112, 113, 150, 154, 158, 174, 178, 180, 187, 224, 240, 250, 251, 257, 270	אין
85	דבק (3)	וַיֵּשׂ אֱהָב דָּבַק מֵאֶח (מש' יח, כד) 1, 93, 150	יש אוהב דבק מאח	א, ב, ג, ה, ו	אין	בפירוש על אתר
86	דבר (2)	וַתִּדְבַּר אֶת־ כָּל־זָרַע הַמַּמְלָכָה (דה"ב כב, י) 1, 30, 93, 150	ותדבר את כל זרע המלוכה	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפיי לתה' יח, מח

¹¹³ ביטויים דומים מופיעים באותו הפרק בפסוק ג: 'שָׁמָּה מַעֲכֹו שְׁדִיָּהֶן וְשָׁם עָשׂוּ דְדִי בְתוּלֶיהֶן'.

¹¹⁴ אולי יש כאן שינוי משמעות מפני שבכ"י אין ניקוד, יתכן שנכתבה פה צורת יחיד. זאת בהסתייגות מפני שאין במקרא היקרות של הצירוף חטאת ירבעם בצורת יחיד.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
87	דבש (3)	וְכַפְרֵץ הַדְּבָר הַרְבּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רֵאשִׁית דָּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר וְדָבֶשׁ וְכָל תְּבוּאֹת שָׂדֶה (דה"ב לא, ה) 1, 30 ¹¹⁵ , 93	וכפרץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן ותירוש ויצהר ודבש וכל תבואת שדה	א, ג, ו. ב, ה- כנוסחנו	2, 17, 145, 150, 188, (82)	אין
88	דוג (5)	לְדֹגִים לְדֹגִים רְבִים נְאֻם־ ה' וְדִיגוֹם (יר' טז, טז) 1161, 150, 11730	לדייגים רבים... ודיגום	א, ד, ה. ב, ג, ו- כנוסחנו	93, (96)	אין
89	דון (5)	וְהָיָה ה' לְדֹן (ש"א כד, טו) 93, 1	והיה יי' לדיין ה, ו	א, ב, ג, ד, ה, ו	2, 3, 4, 30, 112, 150, 210, 257	אין
90	דון (5)	וְדֹן אֶלְמָנוֹת (תה' סח, ו) 150, 93	ודיין אלמנות ו.	א, ב, ג, ד, ו. ה- כנוסחנו	1, 2, 19, 30, 37, 38, 39, 40, 43, 73, 76, 80, 82, 97, 101, 118, 125, 133, 142, 170, 171, 172, 192, 206, 210, 214, 220, 222	אין

¹¹⁵ יד ראשונה.

¹¹⁶ צורת כתיב בלבד ללא הערת קרי.

¹¹⁷ צורת קרי בלבד.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					252, 245, 224, 253, A271, (3)	
91	דוש (5)	כִּי תִפְּוֹשִׁי תִפְּוֹשׁוּ כְּעִגְלָה דְשָׂה (יר' נ, יא) 1, 30	כי תפושו כעגלה דשא ¹¹⁸	א, ב, ג, ד, ה, ו	בנוסח הפנים, 93, 150	בפירוש על אתר וכן בפירוש לנח' ג, הקדמה. לעומת זאת, בפירוש לבר' ב, יא- יב וכן במל' ג, כ – כנוסחנו.
92	דוש (6)	עִירָה עִירוֹ (בר' מט, יא)	עירה ¹¹⁹	א, ב, ה, ו	בנוסח הפנים	רד"ק מצטט כמה פעמים 'עירה' ולא ברור אם היה לפניו נוסח הקרי.
93	דחק (2)	וְאִישׁ אָחִיו לֹא יִדְחֲקוּן (יואל ב, ח) 150, 93, 30	ואיש את אחיו לא ידחקון	א, ב, ג, ה, ו	1, 144, 223, (300, A271)	אין
94	דיה (8)	וְאֶת־הָאִיָּה וְהַדִּיָּה לְמִינָה (דב' יד, יג)	ואת הדיה למינה	א, ב, ג, ה, ו	אין	בפי' לישי' לד, טו

¹¹⁸ חילוף זה מופיע שוב בערך 'דשא'. קניקוט הביא בחילופי הנוסח כ"י רבים הגורסים בה"א.

כך הייתה גם גרסת מנחם, דונש וחיוגי (ורק ריב"ג הכריע לפי הערת מסורה שהכתיב בה"א).

¹¹⁹ בד"כ רד"ק נוקט את לשון הקרי וכאן את הכתיב. צורת הקרי בחולם משרתת יותר את פירוש רד"ק: 'או יהיה בדישו שם, לקוח מן והשיג לך דיש (וי' כו, ה), כמו עיר (זכ' ט, ט) מן עירה (בר' מט, יא) ולכן סביר להניח שאם הייתה לפני רד"ק צורת הקרי, היה נוקט בה. מתוך שנקט את צורת הכתיב, אני מניח שרק זו הייתה לפניו. לגבי ההבדל הפרשני בין צורת הכתיב וצורת הקרי, ראה עופר, כתיב וקרי (א-ב) עמ' 68-70.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחוני ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
95	דכה (6)	וְנָפַל בְּעֲצוּמָיו חֲלָפָאִים חֲלָפָאִים פָּאִים (תה' י, י)	ונפל בעצומיו חלקאים ¹²⁰	א, ב, ג, ה, ו	בנוסח הפנים, 1, 93, 30	בפ"י לתה' י, י-יב - כנוסחנו
96	דמה (3)	מָה אֲדַמָּה לָד (איכה ב, יג) 1, 121, 93, 150	ומה ¹²² אדמה לד	א, ב, ג, ה, ו. ד-כנוסחנו	17, 18, 19, 30, 76, 93, 95, 99, 108, 109, 117, 121, 147, 151, 158, 160, 170, 177, 180, 187, 188, 196, 200, 202, 206, 213, 225, 227, 228, 244, 253, 259, 600, 601, 602, 603, 666, 107), (136, 384)	אין
97	דמה (3)	וְאֶל־תִּתְּנוּ דָּמִי לוֹ (יש' סב, ז) 1,	אל תתנו דמי לו	א, ב, ג, ד, ה, ו	30, 56, 72, 93, 95, 116, 136, 150, 151, 159, 168, 196, 223, 245, 253, 260, 294, 384, 666, (141)	בפ"י ליש' סב, ו וכן בפ"י לתה' סה, ב-ג
98	דמע (5)	וְלֹא תִבּוֹא דְמַעְתְּךָ (יח' כד, טז)	ולא תבא ¹²³ דמעתך	א, ב, ג, ד, ה, ו	1, 4, 23, 28, 29, 30, 72, 82, 89, 91, 93, 94,	בפירושו על אתר

¹²⁰ בד"כ רד"ק נוקט את לשון הקרי וכאן את הכתיב.

¹²¹ יד ראשונה.

¹²² הנוסח 'יומה' בא גם בפירושו ר"ק ליש' מ, לא ולאיכה א, טז.

¹²³ בנוסחנו: ולוא תבוא. דוגמא לכך שרד"ק כותב כפי שנוח לו – בצורה המקובלת ועיין בדיון הנרחב בפרק המסכנות.

טבלה א							
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים	
					,101,100,96 ,116,115,113 ,141,128,126 ,158,154,150 ,172,168,159 ,182,178,176 ,253,252,210 ,264,260,258 A271 תבא- 1, 4, 28 ,96,93,72,30 ,116,115,113 ,144,141,128 ,178,158,150 ,242,224,182 ,258,253,246 264,260		
99	דקר (4)	וְהִבִּיטוּ אֵלַי אֶת אֲשֶׁר- דָּקְרוּ (זכי יב, י) 30, 1	והביטו אליו ¹²⁴ את אשר דקרו	ג, ד, ה, ו. א, ב- כנוסחנו	,150,93,89,23 ,180,178,160 ,242,225,201 ,309,300,258) ,342,332,319 ,431,420,392 ,467,453,452 ,505,474,471 ,541,531,506 ,587,584,549 ,606,601,597 ,637,616,607 ,226,204,648	בפירוש על אתר	

¹²⁴ הנוסח 'אליו' נמצא גם בפירושי רי"ק, תלמיד ראב"ע, תלמיד דיטרני. מנחת שי בזכריה שם מציין שכך היא הגרסה גם בסוכה נב ע"א; ואכן כך הנוסח בדפוסים הישנים, כמו פיזארו וונציה ובאזל, ובשישה כתבי יד של המסכת לפחות (הערה זאת מקובץ ההכרעות של כתביהיד של ספר השורשים).

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					318, 168, 4, 428 461, 409, 342 182, 158, 145 (613, 575, 243)	
100	דרג (3)	וְלֹא־תַעֲלֶה בְּמַעֲלֹת (שמי' כ, כג)	לא תעלה במעלות	א, ג, ה, ו. ב, ד- כנוסחנו	181, 158, 69 244	בפיי לישי' נו, ח; יח' מג, יז
101	דרש (5)	נְדַרְשָׁתִי לְלֹא שְׁאֲלוּ (יש' סה, א) 150	נדרשתי ללא שאלו	א, ב, ג, ד, ה, ו	72, 30, 17, 4, 1 114, 96, 94, 93 158, 155, 154 172, 168, 159 253, 182, 178 264, 260, 258 (82), 281	בפירוש על אתר
102	דשן (3)	שְׁמוּעָה טוֹבָה תִּדְשָׁן עֶצֶם (מש' טו, ל) 150, 30, 1	ושמועה ¹²⁵ טובה תדשן עצם	א, ב, ד, ה, ו	125, 93, 17, 2 201, 198, 145	בפירוש על אתר וכן בפיי לישי' נא, יא; יש' נח, יא; תה' נא, י וכן מופיע החילוף בשורש חל"ץ
103	דרכמן (8)	לְאֲדַרְכְּמוֹנִים אֶלְף (עז' ח, כז) 150, 30, 1	לאדרכמונים אלף ¹²⁶	ג, ד	(82) 80, 93, 92	אין
104	הה (5)	הִלִּילוּ הָהָ לַיּוֹם	הלילו הה ליום	א, ב, ג, ד, ה, ו	28, 23, 4, 2, 1 94, 91, 30, 29	בפירוש על אתר

¹²⁵ פסוק דומה (מש' כה, כה): 'מים קרים על־נַפְשׁ עֲיִנָּה וְשְׁמוּעָה טוֹבָה מֵאֶרֶץ מִרְחֹק'. יתכן שרד"ק עירב את לשון שני הפסוקים.

¹²⁶ פסוק דומה (נחמ' ז, סט): 'דַּרְכְּמוֹנִים אֶלְף'. יתכן שרד"ק עירב את לשון שני הפסוקים. לגבי הצורות הדומות אדרכמונים/אדרכמונים ראה אצל הורוביץ עמ' 92-93.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
		(יח' ל, ב) 150, 93			,114, 113, 96 ,128, 126, 116 ,246, 178, 139 ,258, 253, 251 A271, 269, 260	
105	הגה (5)	קנים וְהָגָה וְהִי (יח' ב, י) 93, 30, 150	קינים והגא והי	א, ב. ג, ה, ו- כנוסחנו	,225, 182, 153, 1 228	בפירוש על אתר
106	הלם (5)	בְּכַשִּׁיל וְכִילְפוֹת יְהִלְמוֹן (תה' עד, ו) 150	בכשיל וכלפות יהלומון	א, ב, ג, ד, ה, ו	,35, 30, 19, 2, 1 ,39, 38, 37, 36 ,74, 73, 43, 41 ,93, 82, 80, 76 ,101, 100, 97, 94 ,131, 125, 118 ,139, 137, 133 ,145, 142, 141 ,155, 153, 148 ,158, 157, 156 ,178, 176, 160 ,203, 192, 188 ,210, 208, 204 ,216, 215, 214 ,222, 220, 219 ,227, 226, 224 ,253, 251, 240 ,271, 270, 260 ,275, 274, 272 ,283, 280, 279 ,288, 286, 284 300, 291	נוסח החילוף מופיע שוב בשורשים ידע; כשל. לעומת זאת, בפירוש כנוסחנו

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי אחרים רד"ק
107	הן (2)	וְהָנָה בָּאוּ עֲדֵתוֹךְ הַבַּיִת לַקְּחֵי חֲטִיִּם (ש"ב ד, ו) 1, 30, 93, 150	והנה באו תוך השער לוקחי חטים	א ¹²⁷	,225, 153, 128 226	בפירוש על אתר
108	הפך (2)	לְחַקֵּר וְלִחְפֹּךְ וְלִרְגֵל הָאָרֶץ (דה"א יט, ג) 93, 30	לחקור ולחפוך ולרגל את הארץ	א, ב, ד, ה, ו	,117, 94, 71, 1, ,150, 147, 144 ,A271, 170, 168 601, 300, 228	אין
109	הפך (2)	וְזָהֲאָהֲבָתִי נֶהְפְּכוּבֵי (איוב יט, יט) 1, 30, 93, 150	וזה אהבתי נהפכו לי	א, ב, ג, ד, ה, ו	,18, (2)	מופיע גם בשורש יזהי. ¹²⁸
110	הרר (5)	הַעֲמִדְתָּהּ לְהַרְרֵי עוֹ (תה' ל, ח) 30	העמדת להררי עז	ב, ג, ד, ה, ו. א- כנוסחנו	,73, 43, 42, 39, 1, ,93, 82, 76, 74 ,125, 118, 97 ,141, 133, 131 ,148, 147, 142 ,176, 158, 150 ,216, 214, 192 ,245, 227, 225 ,259, 255, 251 681	בפירוש על אתר וכן בפירוש לתה' לו, ז
111	הרג (5)	לְיוֹם הַרְגָה (יר' יב, ג) 30, 1	ליום הריגה	א, ב, ד. ג, ה, ו- כנוסחנו	,96, 93, 89, 72 ,150, 145, 112 ,187, 182, 154 ,252, 246, 224	בפירוש על אתר וכן בפי' ליר' יב, ד; יד, יא

¹²⁷ מופיע רק בכתביד זה.

¹²⁸ מופיע גם בפירוש רמ"ק לאיוב כנוסחנו.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי אחרים רד"ק
					260, 258, 253 (191, 130)	
112	הרה (5)	הָרוּ עָמַל וְהוֹלִיד אֶנְן (יש' נט, ד) 30, 1	הרה ¹²⁹ עמל והוליד און	א, ב, ג, ד, ה, ו	,126, 99, 93, 23 ,160, 154, 150 ,224, 187, 180 ,271, 269, 250 ,300, 288, 281 ,72), 687, 601 (158)	בפירוש על אתר
113	זה (5)	אֲשֶׁר זָעַמְתָּה זֶה שְׁבָעִים שָׁנָה (זכ' א, יב)	אשר זעמת זה כמה שנים	א, ב, ג, ד, ה, ו	,96, 93, 91, 30, 1 ,144, 141, 130 ,168, 158, 150 ,224, 201, 178 226	פירוש על אתר וכן בפי' לתה' עט, ה
114	זהר (5)	וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם (שמ' יח, כ)	והזהרת אתהם	א, ב, ג, ד, ה, ו	,81, 18, 13, 9, 4 ,107, 95, 94, 84 ,177, 160, 132 ,226, 225, 193 288, 260, 253	אין
115	זוב (4)	וְאִשָּׁה כִּי יָזוּב זוּב דָּמָה (וי' טו, כה)	ואשה כי תזוב זוב דמה	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	189 (178, 248)	אין
116	זית (5)	זֵיתִים יִהְיוּ לָךְ (דב' כח, מ)	זתים יהיו לך	א, ב, ו. ג, ה- כנוסחנו	,75, 18, 15, 14, 6 ,99, 95, 94, 80 ,110, 109, 108 ,150, 132, 129 ,170, 168, 151 244, 196, 193	אין
117	זנה (3)	זָנוּת וְזִינָן וְתִירוּשׁ (הו' ד, יא)	זנות יין ותירוש	א, ב, ג, ד, ה, ו	,96, 93, 89, 30, 1 ,150, 141, 101 ,224, 180, 173 ,252, 250, 227	בפירוש על אתר ובפסוק י'

¹²⁹ ביטוי דומה באיוב טו, לה: 'הרה עמל ונלד און'.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					269, 270, 178), (251, 249, 290	
118	זעם (3)	וְמָה אָזַעְלָם לֹא זָעַם ה' (במ' כג, ח)	מה אזעום לא זעם יי'	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	81, 69	אין
119	זעם (5)	וְזָעַם עַל- בְּרִית־קֹדֶשׁ (דנ' יא, ל) 150, 30	וזעם על ברית קדש	א, ב, ג, ד, ה, ו	1, 2, 3, 4, 17, 31, 49, 82, 89, 92, 93, 99, 117, 118, 128, 158, 166, 170, 172, 176, 178, 188, 210, 224, 240, 245, 253, 259, 264, 271, 283	אין
120	זעק (8)	וַיִּזְעֲקוּ כָּל- הָעָם אֲשֶׁר בְּעִיר בְּעִי (יהו' ח, טז) 1, 150, 130	ויזעקו כל העם אשר בעיר ¹³¹	א, ב, ג, ד, ה, ו	בנוסח הפנים, 93	אין
121	זקק (5)	יִזְקוּ מִטָּר לְאִדּוֹ (איוב לו, כז) 30	יזוקו מטר לאידו	א, ב, ג, ד, ה, ו	1, 17, 18, 31, 32, 33, 76, 80, 92, 93, 94, 95, 99, 100, 120, 150, 157, 158, 163, 164, 166, 170, 172, 173, 176, 178, 180, 185, 188, 192, 196, 207, 223, 224, 225, 226, 235, 237, 239, 240, 243	אין

¹³⁰ בכ"י קניקוט 30 – הקטע חסר.

¹³¹ בדרך כלל רד"ק נוקט בנוסח הקרי וכאן בכתוב.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					245, 248, 250, 252, 253, 259, 260, 264, 271, 384	
122	זרם (5)	זְרַמְתֶּם שָׁנָה יְהִי (תה' צ, ה) 1, 150	זרמתם שינה יהיו	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	4, 17, 30, 37, 38, 39, 40, 43, 73, 74, 76, 80, 92, 93, 97, 118, 119, 128, 131, 133, 139, 142, 144, 145, 147, 148, 155, 156, 173, 176, 178, 208, 216, 219, 224, 231, 245, 249, 250, 251, 252, 253, 260, 268, 270, 681, 680, (82, 141)	אין
123	חבה (5)	לְחַבְּבָה בְּשָׂדָה (מ"ב ז, יב)	להחבא בשדה	א, ב, ג, ה, ו	1, 18, 19, 30, 60, 70, 79, 89, 93, 95, 96, 99, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 125, 136, 139, 149, 150, 151, 154, 170, 174, 176, 177, 182, 196, 244, 251, 257, 260, 3), (110)	אין
124	חבה (5)	וְשָׂם חֲבִיּוֹן עֲזָה (חב' ג, ד) 1	ושם חביון עזו	א, ה. ב, ג, ו- כנוסחנו	2, 4, 18, 19, 29, 30, 39, 60, 72, 76, 80, 89, 91, 93, 95, 107, 108, 110, 111, 125,	בפירוש על אתר

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					,150, 148, 126 ,172, 159, 154 ,181, 178, 177 ,226, 224, 196 ,294, 269, 252 ,665, 659, 296 ,128, 82) 666 ,244, 155, 141 (250, 249	
125	חבל (5)	בְּטָרָם יָבֹא חֶבֶל לָהּ (יש' סו, ז)	בטרם יבא חבל לה	א, ב, ג, ד, ה, ו	,72, 50, 30, 4, 1 ,89, 82, 80, 76 ,96, 95, 94, 93 ,106, 101, 99 ,110, 109, 108 ,126, 115, 111 ,151, 150, 136 ,158, 155, 154 ,172, 170, 159 ,178, 177, 175 ,196, 191, 181 ,224, 223, 210 ,252, 245, 244 ,260, 258, 253 384, 294	אין
126	חבל (5)	מִתְהַפֵּךְ בְּתַחְבּוּלוֹתָיו (איוב לו, יב) 150	מתהפך בתחבולותיו	א, ה, ו	,76, 33, 32, 30, 1 ,120, 100, 93 ,253, 166, 163 384	אין
127	חבר (3)	וּחִבְרֵי גִנְבִים (יש' א, כג) 93, 30, 1	חברי גנבים	א, ב, ג, ד, ה, ו	,294, 244, 150 384	אין
128	חבר (3)	פְּהִתְחַבְּרָךְ עִם אֲחֻזָּהוּ (דה"ב כ, לו)	בהתחברך עם אחזיהו	א, ב, ג, ד, ה, ו	בנוסח הפנים, 1, 93	בפי' למ"א כב, מט-נ

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
		150, 30				
129	חגב (3)	וְאֵת הַחֲגָב לְמִינֵהוּ (וי"א, כב)	את החגב למינהו	א, ג, ד, ה, ו	102	אין
130	חדר (5)	חֶדֶר בְּחֶדֶר לְהַחֲבֶה (מ"א כב, כה) 30	חדר בחדר להחבא	א, ג, ד, ה. ו- כנוסחנו	1, 21, 23, 82, 93, 112, 150, 154, 155, 174, 176, 182, 198, 224, 240, 250, 253, 257, 260, 288, 601, 602, 664 (96, 158, 242)	אין
131	חדר (5)	וְחֶדְרֵי תִמְן (איוב ט, ט) 150	חדרי תימן	א, ב, ג, ד, ה, ו	1, 2, 18, 30, 31, 32, 33, 48, 76, 80, 92, 93, 95, 99, 100, 118, 125, 125, 153, 155, 158, 163, 164, 166, 170, 172, 175, 176, 192, 196, 196, 222, 227, 228, 231, 240, 249, 250, 251, 253, 259, 270, 271, 283, 283, 664 (82, 117), 128, 130, 141	בפי לזכ"ט, יד
132	חדש (3)	וְאִין כָּל חֶדֶשׁ תַּחַת הַשָּׁמַשׁ (קה' א, ט) 150, 1	אין כל חדש תחת השמש	א, ב, ג, ד, ה, ו	18, 30, 82, 93, 95, 117, 118, 125, 129, 147, 151, 152, 158, 187, 188, 196, 199, 244, 384, 680	אין

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי אחרים רד"ק
133	חול (5)	הַפִּיִּתָּה אֲתֶם וְלֹא חָלוּ (יר' ה, ג) 93	הכית אותם ולא חלו	א, ב, ג, ד, ה, ו	1, 23, 30, 72, 82, 89, 115, 116, 150, 154, 173, 182, 224, 253, 258, 691	אין
134	חול (5)	וְהוּא מְחַלֵּל מִפְּשָׁעֵינוּ (יש' נג, ה) 93	והוא מחולל מפשעינו	א, ג, ד, ה, ו	1, בנוסח הפנים, 30, 150	בפירוש על אתר
135	חול (5)	הֵן בְּעוֹן חוֹלְלֵי (תה' נא, ז) 150, 30	הן בעון חוללתי	א, ג, ד, ה, ו	1, 4, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 73, 74, 76, 89, 93, 97, 100, 118, 121, 125, 131, 133, 148, 156, 158, 170, 178, 215, 216, 219, 220, 222, 224, 227, 245, 255, 259, 260, 265, 266, 272, 285, 291, 664 (82), 141, 142	בפירוש על אתר
136	חזה (5)	שָׁמַאל בְּעִשְׂתּוֹ וְלֹא- אָחַז (איוב כג, ט)	שמאל בעשותו ולא אחז	א, ב, ג, ה, ו	1, 2, 18, 30, 32, 33, 34, 48, 76, 82, 80, 92, 93, 94, 95, 99, 100, 117, 118, 125, 139, 141, 150, 155, 158, 160, 163, 164, 166, 170, 172, 176, 188, 191, 192, 198, 200, 210, 223, 224, 226	אין

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					,239 ,231 ,227 ,249 ,248 ,245 ,253 ,252 ,251 ,264 ,260 ,259 ,284 ,283 266 ,384 ,288 ,286 603 ,602 ,601	
137	חזה (3)	פְּחִזְיוֹן לְיָלָה (איוב כ, ח) 93 , 30 , 1	בחזיון לילה	א, ב, ג, ה, ו	,150 ,89 ,80 ,76 157 (158 ,128)	אין
138	חזה (4)	וַיִּשְׂמוּ אֶת הַחֲלָבִים עַל הַחֲזוֹת (וי"ט, כ)	וישם ¹³² את החלבים על החזות	א, ב, ג, ה, ו	בנוסח השומרני	אין
139	חזק (5)	הָלֹא בְּחִזְקֵנוּ (עמ' ו, יג)	הלא בחזקנו	א, ב, ג, ה, ו	בנוסח הפנים, 1, 150 , ¹³³ 30	בפי' לתה' יח, ב
140	חזק (5)	בְּחִזְקֵךָ יְבוֹא (יש' מ, י)	בחזק יבא	א, ג, ה, ו	,30 ,19 ,17 ,4 ,1 ,80 ,76 ,72 ,50 ,94 ,93 ,83 ,82 ,108 ,107 ,96 ,95 ,111 ,110 ,109 ,125 ,113 ,112 ,150 ,141 ,136 ,158 ,154 ,151 ,175 ,168 ,159 ,191 ,181 ,177 ,223 ,210 ,196 ,244 ,226 ,224 ,252 ,249 ,245	בפירוש על אתר

¹³² ביטוי דומה (וי"ח, כו): 'וַיִּשְׂם עַל-הַחֲלָבִים וְעַל שׁוֹךְ הַיָּמִין'.

¹³³ יד ראשונה.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					384, 260, 253 687	
141	חזק (5)	וְאַחֲזֵק בְּיָדָךְ (יש' מב, ו) 30, 1	ואחזיק בידך	ב ¹³⁴	89, 76, 56, 50 116, 111, 107 168, 150, 129 181, 177, 170 (13593), 384, 294	אין
142	חזק (4)	עַל מַמְלַכֶּת אָבִיו וַיִּתְחַזֵּק (דה"ב כא, ד) 93, 30, 1 150	על ממלכות אביו ויתחזק	א, ב, ג, ה, ו	71	אין
143	חטא (4)	בְּמִקּוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת הַחֲטָאִת (וי' יד, יג)	במקום אשר ישחטו את החטאת ¹³⁶	א, ב, ג, ד, ה, ו	בנוסח השומרני	אין
144	חטא (2)	וְכָל בְּגָד וְכָל כְּלֵי עוֹר וְכָל מַעֲשֵׂה עֵזִים וְכָל כְּלֵי עֵץ תִּתְחַטְּאוּ (במ' לא, כ)	וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים תתחטאו	א, ב, ג, ד, ה, ו	252, 184, 69	החילוף חוזר פעמיים בשורש זה
145	חטף (5)	יֶאֱרַב לְחֲטוֹף עֲנֵי יַחֲטֹף עֲנֵי בְּמִשְׁכּוֹ בְּרִשְׁתּוֹ (תה' י, ט)	יארב לחטף עני יחטף עני במשכו ברשתו	א, ב, ג, ה, ו	37, 30, 4, 3, 2, 1 43, 40, 39, 38 82, 76, 74, 73 99, 97, 94, 93 117, 101, 100 137, 133, 119	אין

¹³⁴ מופיע רק בכתב יד זה.

¹³⁵ על פי הניקוד כנוסח רד"ק.

¹³⁶ ישנו פסוק דומה (וי' ז, א): 'בְּמִקּוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַטוּ אֶת־הַעֲלֵה'. רד"ק התכוון להביא דווקא פסוק עם המילה 'יחטאת'.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					,144 ,141 ,139 ,156 ,155 ,150 ,166 ,164 ,158 ,175 ,172 ,170 ,188 ,178 ,176 ,208 ,205 ,192 ,219 ,216 ,210 ,224 ,222 ,220 ,235 ,226 ,225 ,245 ,242 ,239 ,259 ,253 ,252 ,266 ,264 ,260 ,271 ,270 ,268 ,275 ,274 ,272 300 ,285 ,283	
146	חיי (3)	וְאִם בַּת הוּא וְחָיָה (שמ' א, טז)	אם בת היא וחיה	א, ב, ג, ד, ו. ה- כנוסחנו	150 (157)	אין
147	חיה (5)	וְחָיָה אֶתָּה וּבֵיתְךָ (יר' לח, יז) , ¹³⁷ 150 ,1 93	וחיית אתה וביתך	א, ב, ג, ד, ה, ו	,154 ,114 ,72 ,23 ,182 ,176 ,158 (141) 198	אין
148	חיה (5)	וְחָיָה אֶתָּה וּבֵיתְךָ (יר' לח, יז) , ¹³⁸ 150 ,1 93	וחיית אתה וביתך	א, ו. ב, ג, ד, ה- כנוסחנו	251 ,158 ,112	אין

¹³⁷ בכ"י 30 חצי הפסוק הזה חסר. נראה כמו טעות סופר שבלבל בגלל כפילות בטויים דומים בפסוקים

סמוכים.

¹³⁸ כנ"ל.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
149	חיה (4)	כִּי עָלְתָה אֲרוּכָה לְחַמּוֹת יְרוּשָׁלַם (נחמ' ד, א) 139 150, 93, 1	כי עלתה ארוכה לחמת ירושלם	א, ב, ג, ד, ה, ו	178, 168, 80, 30	בפ"י למ"א יח, ל; דה"ב כד, יג
150	חיל (3)	חִילַךְ כָּל אוֹצְרוֹתֶיךָ (יר' יז, ג)	חילך וכל אוצרותיך	א. ב, ג, ד, ה, ו- כנוסחנו	,76, 72, 30, 18, 1, 96, 95, 94, 93, 111, 107, 102, 125, 116, 115, 139, 136, 126, 149, 145, 144, 158, 154, 150, 172, 168, 160, 180, 178, 175, 187, 182, 181, 198, 196, 191, 206, 201, 199, 213, 212, 210, 226, 225, 220, 232, 228, 227, 244, 239, 237, 249, 248, 246, 294, 254, 253, 309, 308, 300, 325, 321, 319, 335, 329, 327, 340, 337, 336, 348, 343, 342, 365, 355, 352, 368, 367, 366, 379, 378, 375, 384, 383, 380	בפירוש על אתר - כנוסחנו

¹³⁹ בכ"י 1, 93 – חומת (מנוקד ברבים בכתב חסר) וכן יד ראשונה בכ"י 150.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					,403 ,392 ,387	
					,432 ,420 ,418	
					,441 ,435 ,433	
					,461 ,452 ,446	
					,471 ,468 ,467	
					,476 ,475 ,474	
					,483 ,481 ,477	
					,487 ,486 ,484	
					,490 ,489 ,488	
					,494 ,493 ,491	
					,513 ,511 ,507	
					,530 ,523 ,514	
					,533 ,532 ,531	
					,541 ,536 ,535	
					,549 ,546 ,544	
					,564 ,563 ,560	
					,575 ,573 ,567	
					,585 ,581 ,576	
					,589 ,587 ,586	
					,594 ,593 ,592	
					,601 ,598 ,597	
					,604 ,603 ,602	
					,608 ,607 ,606	
					,613 ,612 ,610	
					,617 ,616 ,614	
					,629 ,624 ,618	
					,644 ,642 ,632	
					691 ,666 ,648	
					,204 ,141 ,19)	
					,251 ,250 ,218	
					,356 ,332 ,307	
					,405 ,404 ,399	
					,419 ,409 ,408	
					,517 ,423 ,421	
					,570 ,550 ,548	

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					,590 ,578 ,577 ,642 ,637 ,636 ,60 ,151 ,100 (223)	
151	חיק (5)	וְשַׁחַד בַּחֶק חֲמָה עֲזָה (מש' כא, יד) 150	ושחד בחיק חמה עזה	א, ב, ג, ד, ה, ו	,76 ,46 ,30 ,17 ,1 ,98 ,94 ,93 ,89 ,117 ,100 ,99 ,128 ,125 ,118 ,158 ,153 ,137 ,173 ,172 ,166 ,178 ,176 ,175 ,207 ,192 ,188 ,227 ,226 ,224 ,266 ,252 ,245 ,664 ,277 ,270 (82 ,141 ,95)	בפירוש על אתר
152	חיק (5)	כָּלוּ כְּלִיתִי בַּחֲקֵי (איוב יט, כז) , ¹⁴⁰ 93 ,30 150	כלו כליותי בחיקי	א, ג, ד, ה, ו	,118 ,100 ,33 ,1 ,137 ,128 ,125 ,172 ,170 ,166 ,188 ,175 ,173 ,200 ,196 ,191 ,210 ,206 ,201 ,225 ,220 ,212 ,248 ,245 ,227 ,253 ,251 ,250 ,309 ,301 ,A271 ,332 ,331 ,318 ,362 ,356 ,355 ,403 ,399 ,378 ,419 ,418 ,407 ,446 ,437 ,431 ,471 ,457 ,454 ,489 ,476 ,475	אין

¹⁴⁰ יד ראשונה.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					,505 ,497 ,494 ,530 ,519 ,512 ,540 ,539 ,531 ,606 ,590 ,588 ,613 ,612 ,611 ,664 ,637 ,618 ,141 ,94) 682 (404 ,358 ,249	
153	חלל (3)	וְנַחֲלֶתָ בְּךָ לְעֵינֵי גוֹיִם (יח' כב, טז)	ונחלת בך לעיני הגוים	א, ד, ה, ו. ג - כנוסחנו	,50 ,30 ,28 ,18 ,1 ,80 ,76 ,72 ,60 ,107 ,95 ,93 ,89 ,136 ,125 ,110 ,182 ,154 ,151 ,226 ,225 ,224 ,288 ,A271 ,228 669 ,601 ,384 (¹⁴¹ 150 ,60)	אין
154	חלה (5)	כִּי עֲזָבוּ אֹתוֹ בְּמַחֲלִיִּים רְבִיִּים (דה"ב כד, כה) 150 ,30 ¹⁴²	כי עזבו אותו במחלויים רבים	א, ג, ד, ה, ו	,170 ,168 ,80 ,71 ,188 ,180 ,176 (158 ,157) 224	בפי' למ"ב יב, יח-יט; שם כא
155	חלף (3)	וַיַּחֲלֶף וְלֹא־ אָבִין לוֹ (איוב ט, יא) ,93 ,30 ,1 150	יחלף ולא אבין לו	א, ב, ג, ד, ה, ו	248 ,17	אין
156	חלף (5)	עַד־בּוֹא חֲלִיפָתִי (איוב יד, יד)	עד בא חליפתי	א, ב, ג, ד, ה, ו	,32 ,31 ,30 ,4 ,1 ,80 ,76 ,48 ,33 ,95 ,93 ,89 ,82 ,101 ,100 ,99	אין

¹⁴¹ יד ראשונה.

¹⁴² כ"י קניקוט 1 – 'במחלוי'.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחוני ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					102, 117, 118, 119, 137, 150, 157, 166, 170, 172, 188, 191, 223, 224, 225, 235, 240, 248, 250, 253, 259, 260, 264, 271, 283, 284	
157	חמס (3)	וְקָרַח וְחִם (ברי' ח, כב)	קור וחום	א, ב, ג, ד, ה, ו	בנוסח השומרוני	אין
158	חמל (3)	וְלֹא־תִחַמַל וְלֹא־תִכַּסֶּה עָלָיו (דבי' יג, ט)	לא תחמול ולא תכסה עליו	א, ב, ג, ד, ה, ו	1 וכן בנוסח השומרוני	אין
159	חמן (2)	וְהַחֲמִנִים אֲשֶׁר־לְמַעַלָּה מֵעֲלֵיהֶם גִּדְעַ (דה"ב לד, ד) 1, 30, 150	והחמנים אשר למעלה מהם גדע	א, ב, ג, ד, ה, ו	93, 145, 157, 166, 168	אין
160	חמס (8)	וַיִּחְמַס כַּגֵּן שָׂכָו (איכה ב, ו) 1, 30, 150 ¹⁴³	ויחמוס כגן סכו	א, ב, ד, ה, ג, ו- כנוסחוני	14, 80, 93, 95, 109, 117, 118, 136, 152, 153, 172, 187, 212, 213, 218, 226, 228, 239, 252, 355 (4, 158)	בפיי לירי' יג, כב
161	חנן (2)	אוּלַי יִחַנֵּן ה' אֶלְקֵי צְבָאוֹת (עמ' ה, טו) 1, 30, 93, 144	אולי יחנן יי' צבאות	א, ב, ג, ה, ו	82, 96, 154, 168, 173, 175, 180, 224	בפיי לברי' מח, טו-טז; ש"ב יט, כא; תה' פא, ו

¹⁴³ בכ"י קניקוט 1 הכתב לא ברור ולא ניתן להכיר את האות.

¹⁴⁴ בכ"י קניקוט 150 העמוד חסר בצילום.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחוני ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
162	חנן (3)	וְהִקְשִׁיבָה בְּקוֹל תַּחֲנוּנוֹתַי (תה' פו, ו) 1, 30, 93, 150	והקשיבה לקול תחנונותי	א, ב, ג, ד, ו. ה- כנוסחנו	4, 17, 37, 38, 40, 118, 125, 131, 142, 145, 156, 157, 160, 166, 224, 251 (130), 245	אין
163	חנד (2)	אֲשֶׁר בָּנָה בֵּית וְלֹא חֲנָכוּ (דב' כ, ה)	אשר בנה בית ולא חנכו	א, ב, ג, ד, ה, ו- כנוסחנו	9, 166, 170	אין
164	חסר (3)	וְלֹא הֶעֱדִיף (שמ' טז, יח)	לא העדיף	א, ב, ג, ד, ה, ו	4, 136	אין
165	חפה (4)	חִפָּה עֵץ בְּרוּשִׁים (דה"ב ג, ה) 1, 30, 93, 150	חפה עצי ¹⁴⁵ ברושים	א, ג, ד, ה, ו. ב- כנוסחנו	בנוסח הפנים	בפ"י למ"ב יז, ט
166	חפה (2)	וַיִּחַפְּהוּ זָהָב טוֹב (דה"ב ג, ה) 1, 93	ויחפהו זהב טהור	א ¹⁴⁶ , ג, ד, ה, ו. ב- כנוסחנו	17, 30, 67, 71, 80, 117, 128, 147, 150, 155, 160, 180, 188, 224, 252, 259, 271, 288, 300	אין
167	חפז (3)	הֵן יַעֲשֶׂק נֶהָר לֹא יִחְפוֹז (איוב מ, כג)	הן יעשוק נהר ולא ¹⁴⁷ יחפוז	ב, ג, ד, ה, ו. א- כנוסחנו	1, 2, 17, 18, 30, 32, 76, 93, 94, 95, 99, 100, 117, 119, 125, 144, 150, 155, 158, 160, 163, 170, 175, 176, 180, 191, 198, 201	מופיע שוב להלן בשורש חפץ

¹⁴⁵ וכך גם בבמ' רבה יב, ד.

¹⁴⁶ יד ראשונה.

¹⁴⁷ ראה מנחת שי.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					,226 ,223 ,210 ,245 ,228 ,227 ,251 ,249 ,248 ,264 ,260 ,259 ,300 ,288 ,271 ,602 ,601 ,384 663 ,651 ,603 (139 ,118)	
168	חצץ (5)	הָלוֹא הַחֲצִי מִמֶּךָ וְהָלָא (ש"א כ, לו)	הלא החצי ממך והלאה	א, ב, ג, ד, ה, ו	,30 ,19 ,4 ,2 ,1 ,80 ,76 ,67 ,50 ,89 ,85 ,83 ,82 ,96 ,95 ,94 ,93 ,110 ,109 ,108 ,128 ,113 ,111 ,149 ,144 ,136 ,154 ,151 ,150 ,173 ,170 ,168 ,182 ,177 ,174 ,224 ,210 ,191 ,249 ,246 ,244 ,254 ,253 ,251 294 ,260 ,257	אין
169	חצר (3)	מִן־הַבָּתִּים מִן־הַחֲצֹרֹת (שמי' ח, ט)	מן הבתים ומן החצרות	א, ב, ג, ד, ה, ו	,89 ,75 ,69 ,17 ,129 ,111 ,109 ,249 ,244 ,199 (155) ,A389 וכן בנוסח השומרוני	אין
170	חצר (3)	וְאֵת־הַחֲצִיר וְאֵת־ הַבָּצְלִים (במ' יא, ה)	את החציר ואת הבצלים	א, ב, ג, ד, ה, ו	5	אין
171	חקק (4)	מִחֲקֵי צְפֹנֵתִי אֲמַרְי־פִּי (איוב כג, יב)	מחקי צפנתי אמרי פי	א, ב, ג. ד, ה, ו - כנוסחנו	,125 ,100 ,76 ,170 ,163 ,160	אין

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
		1, 30, 93, 150			172, 223, 226, 384, 602, 603	
172	חקק (5)	הַיּוֹצֵאת מִבַּיִן רְגְלֶיהָ (דב' כח, נו)	היוצאת מבין רגליה	א, ב, ד. ג, ה, ו - כנוסחנו	19, 80, 89, 136, 226, 325, 335, 440, 442, 488, 529, B650 (478), 485, 570, 343, (428) היצאת ¹⁴⁸ - 17, 107, 108, 129, 150, 167, 181, 193, 379, A379, 489, 519, 559, 587, 588, 592, 644 (168)	אין
173	חקר (3)	וְאִזּוֹן וְחֶקֶר (קה' יב, ט) 1, 30, 93, 150	אזן וחקר	א, ב, ג, ד, ה, ו	170	אין
174	חרר (3)	אֶת שְׁנֵי קְצוֹתָיו אֶכְלָה הָאֵשׁ וְתוֹכוֹ נָחַר (יחי' טו, ד) 1, 150, 30	את שני קצותיו אכלה אש ותוכו נחר	א, ב, ד, ה. ו- כנוסחנו	93, 145, B650	אין
175	חרד (2)	הִנֵּה חֲרָדָתְךָ אֶלֵינוּ אֶת-כָּל הַחֲרָדָה הַזֹּאת (מ"ב ד, יג) 1, 30, 93, 150	מדוע חרדת אלינו את כל החרדה הזאת	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	אין	בפיי להוי יד, י

¹⁴⁸ נוסח זה גם יכול לתמוך בגרסת רד"ק.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
176	חרט (3)	וְהִמְטִיחוּ וְהִחְרִיטִים (יש' ג, כב) 1, 30, 93, 150	המטפחות והחריטים	ב, ג, ד, ה, ו. א-כנוסחנו	141, 82	אין
177	חרץ (5)	כִּן מִשְׁפָּטָד אֶתְהָ חֲרָצָת (מ"א כ, מ)	כן משפטיך אתה חרצת	א, ב, ג, ד, ה, ו	1, 2, 30, 70, 89, 93, 96, 112, 150, 155, 158, 174, 176, 178, 187, 224, 253, 270 (4), 82, 128	אין
178	חרק (4)	חָרַק עָלַי בְּשָׁנָיו (איוב טז, ט) 1, 30, 93, 150	חרק עליו בשניו	א, ב, ג, ד, ה. ו-כנוסחנו	17, 166, 178, 180	אין
179	חרש (2)	וְחָרַשׁ לֹא יִמְצָא בְּכָל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל (ש"א יג, יט) 1, 30, 93	וחרש לא ימצא בכל גבול ישראל	א, ב, ג, ד, ה. ו-כנוסחנו	71, 150, 168, 174, 198 (176)	אין
180	חשב (5)	הֲלֹא נִכְרִיּוֹת נִחְשְׁבָנוּ לוֹ (בר' לא, טו)	הלא נכריות נחשבנו לו	א, ב, ג, ד, ה, ו	1, 3, 6, 9, 11, 13, 17, 75, 80, 108, 109, 111, 129, 136, 155, 178, 181, 184, 189, 190, 193, 196, 226, 227, 239, 260, B389 (81)	אין
181	חשך (5)	כְּחֹשֶׁכָה כְּאוֹרָה (תה' קלט, יב) 150	כחשכה כאורה	א, ג, ה. ב, ו-כנוסחנו	1, 2, 3, 19, 37, 38, 41, 42, 73, 74, 76, 82, 93, 94, 99, 100, 101, 102, 107, 117, 119, 121, 125, 128	בפירוש על אתר

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					,139 ,133 ,131 ,147 ,145 ,141 ,160 ,158 ,148 ,173 ,172 ,170 ,188 ,178 ,176 ,205 ,203 ,192 ,217 ,216 ,208 ,224 ,222 ,220 ,231 ,228 ,225 ,245 ,240 ,239 ,260 ,259 ,252 ,275 ,271 ,268 ,288 ,285 ,283 ,602 ,601 ,291 664	
182	חתת (3)	חתו לא־ענו עוד (איוב לב, טו) 1, 14930, 150	חתו ולא ענו עוד	א, ב, ג, ה, ו	,76 ,48 ,18 ,17 ,95 ,93 ,89 ,80 ,120 ,118 ,101 ,166 ,155 ,145 ,191 ,172 ,170 ,201 ,198 ,196 ,245 ,224 ,223 ,601 ,260 ,253 ,141) 603 ,602 (384 ,82	אין
183	חתת (3)	וְלֹא־יִרְאוּ עוֹד וְלֹא־ יַחֲתוּ (יר' כג, ד) 1, 150, 30, 93	לא יראו עוד ולא יחתו	א, ב, ג, ה, ו	2	בפ"י ליר' כג, ג
184	חתת (3)	וְלֹא־יִרְאוּ עוֹד וְלֹא־ יַחֲתוּ	לא יראו עוד ולא יחתו	א, ב, ג, ה, ו	30, 2	אין

¹⁴⁹ יד ראשונה.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי אחרים רד"ק
		(יר' כג, ד) 93, 150, 1				
185	חתן (3)	וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם (דב' ז, ג)	לא תתחתן בם	א, ב, ג, ד, ה, ו	111, 84	בפיי ליה' ו, כה; שוי' יג, ד; מ"א ג, א; מ"א יא, ב; הוי' ה, ז
186	חתף (3)	הֵן יַחְתֹּף מִי יִשְׁיֶבְנוּ (איוב ט, יב) 150	הן יחתוף ומי ישיבנו	א, ב, ג, ד, ה, ו	,32, 30, 18, 17, 1, ,93, 92, 80, 76 ,117, 101, 99, 95 ,147, 145, 118 ,175, 166, 160 ,245, 224, 223 ,271, 264, 259 ,384, 288, 283 (130) 603, 601	אין
187	טוב (5)	הַטוֹבָה הוּא אִם-רָעָה (במ' יג, יט)	הטובה היא אם רעה	א, ב, ג, ד, ה, ו	,75, 18, 9, 6, 4, 1, ,227, 107, 84 ,260, 253, 244 (80) וכן בחומש השומרוני	אין
188	טלא (3)	בְּזַרְעוֹ יִקְבֹּץ טְלָאִים (יש' מ, יא) ,93, 30, 1 150	ובורועו יקבץ טלאים	א, ב, ג, ד, ה, ו	4	בפירוש לש"א טו, ד
189	טמן (5)	אֲשֶׁר-טָמְנִיתִי שָׁמָּה (יר' יג, ז) ,30, 150, 1 93	אשר טמנתי שם	א, ב, ג, ד, ה, ו	246, 154	אין
190	טפח (5)	הִנֵּה טָפְחוֹת נִתְּתָה יָמִי (תה' לט, ו)	הנה טפחות נתת ימי	א, ב, ג, ה. ד-כנוסחנו	,73, 39, 38, 30 ,121, 97, 80, 74 ,147, 137, 133	אין

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
		1, 93, 150			148, 156, 222 245, 250, 253 266, 270	
191	יאל (3)	הואל קח כפריים (מ"ב ה, כג) 1, 150	הואל וקח כפריים	א, ו ¹⁵⁰	30, 85, 93, 145 174, 180, 224 270, 288, 601 602, B650 (1)	אין
192	יאר (4)	אחד הנה לשפת היאור ואחד הנה לשפת היאור (דני יב, ה) 1, 30, 93 150	אחת הנה לשפת היאור ואחת הנה לשפת היאור	א, ב, ג, ד, ו	4	אין
193	יאש (5)	ותאמרי נאש לוא פרי אהבתי זרים (יר' ב, כה) 93, 150	ותאמרי נואש לא כי אהבתי זרים	א, ב, ג, ד, ה	1, 19, 30, 72, 80 82, 89, 102, 110 111, 112, 114 115, 116, 136 151, 154, 158 178, 181, 182 191, 210, 224 252, 253, 258 260, 294, 384	אין
194	יאת (5)	אם יפתוך חטאים אל תבא (מש' א, י) 1, 93 ¹⁵¹ , 150	אם יפתוך חטאים אל תאבה ¹⁵²	א, ב, ד, ו. ה- כנוסחנו	30, 76, 100, 117 137, 153, 166 170, 172, 173 207, 220, 226 240, 250, 253 259, 260, 309 311, 320, 342	בפירוש הנוסח- 'חטאים אל תובא'

¹⁵⁰ החילוף מיוצג בשני כתבי היד בשורש זה אך לא באותו מקום.

¹⁵¹ מנוקד 'אל תבא'.

¹⁵² בערך 'אבה' מבואר שרד"ק גורס כנוסחנו "תבא".

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					495, 418, 355 512, 505, 497 532, 523, 519 559, 558, 556 602, 573, 566 (496, 638, 613)	
195	יבל (2)	וַיָּבֵא אוֹתָם אֱלֹהֵי כְּבֹלָה (יח' יז, יב) 1, 150, 30 93	ויבא אותם בבלה	ב, ג, ד, ה, ו. א- כנוסחנו	אין	רד"ק מצטט את התרגום הארמי שגם מייצג את החילוף ¹⁵³ : 'ואוביל יתהון לבבלי'
196	יבש (4)	כִּי־הִבִּישׁ שָׁשׂוֹן מִרְבְּנֵי אָדָם (יואל א, יב) 1	כי הוביש ששון מבני אדם	א, ב, ג, ד, ה, ו	93, 89, 72, 30, 4 145, 126, 96 223, 182, 150 260, 258, 253 (1) 658, 270	אין
197	ידע (5)	וַרְעוּ אֶתְכֶם דַּעַה וְהַשְׁכִּיל (יר' ג, טו)	ורעו אתכם דעה והשכל	א, ב, ד	82, 72, 30, 4, 1 96, 93, 91, 89 116, 115, 112 155, 150, 126 172, 168, 158 182, 178, 173 201, 191, 187 227, 226, 224 258, 253, 252 691, 264, 260	בפי לתה' לז, ג
198	יהב (5)	הִבְהִינָא אָבוּא אֱלִיָּדָא (ברי' לח, טז)	הבה נא אבא אליך	א, ב, ג, ד, ה. ו- כנוסחנו	80, 75, 18, 9, 4 132, 125, 108 152, 151, 150 601, 196, 160	אין

¹⁵³ גם בכ"י א (פרמה) ששם כתוב כנוסחנו, מובא ציטוט התרגום כנוסח החילוף.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
199	יחד (3)	וְרַק הָיָא יְחִידָה אֵין לוֹ (שוי יא, לד) 1, 30, 93, 150	רק היא יחידה לו	א, ג, ד, ה, ו. ב- כנוסחנו	175, 128	אין
200	יחד (6)	עָלוּ עָלָיו בְּשָׁמַיִם יָרַעַם (ש"א ב, י) 154	עלו ¹⁵⁵ בשמים ירעם	א, ג, ד, ה, ו. ב- כנוסחנו	בנוסח הפנים	בפירוש על אתר וכן בפי' לירי יז, יא; יח' ט, ד
201	יחל (5)	הִיטִיבוּ כָל־ אֲשֶׁר דָּבְרוּ (דבי ה, כה)	הטיבו כל אשר דברו	א, ב, ג, ד, ה, ו	בנוסח הפנים	אין
202	יטב (5)	הִיטִיבוּ אֲשֶׁר דָּבְרוּ (דבי יח, יז)	הטיבו אשר דברו	א, ב, ג, ד, ה. ו- כנוסחנו	5, 9, 15, 18, 69, 75, 80, 81, 84, 89, 95, 107, 109, 129, 132, 150, 151, 158, 167, 170, 181, 190, 196, 226, 249, 253, 260	אין
203	יטב (5)	הֲלֹא דָבְרִי יִיטִיבוּ (מ"י ב, ז)	הלא דברי יטיבו	א, ב, ג, ד, ה, ו	1, 2, 4, 29, 30, 72, 89, 91, 93, 96, 112, 113, 115, 116, 126, 128, 141, 150, 154, 168, 172, 178, 182, 224, 243, 245, 252	אין

¹⁵⁴ בכ"י קניקוט 1, 93 – גרסת הקרי בלבד. בכ"י קניקוט 30 – גרסת הכתיב בלבד. בכ"י קניקוט 150 – יד

ראשונה כתבה יו"ד יד שניה מחקה וכתבה הערת מ"ק: ל.י (לית יו"ד).

¹⁵⁵ בדרך כלל רד"ק נוקט את גרסת הקרי וכאן את הכתיב.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					260, 258, 253 264	
204	יטב (5)	וְגַם הֵיטִיב אֵין אוֹתָם (יר' י, ה) 93	וגם היטב אין אותם	א, ב, ג, ד, ה, ו	1, 2, 3, 4, 23, 30, 89, 94, 96, 101, 102, 114, 115, 116, 128, 141, 150, 154, 155, 158, 172, 173, 178, 180, 182, 187, 191, 195, 210, 225, 226, 227, 253, 270	בפ"י ליש' מד, ח
205	יטב (5)	לְהַרְע אוֹ לְהִיטִיב (וי' ה, ד)	להרע או להטיב	א, ב, ג, ד, ה. ד-כנוסחנו	1, 2, 4, 5, 6, 9, 18, 69, 75, 80, 81, 84, 89, 94, 95, 99, 104, 107, 108, 109, 111, 132, 150, 155, 160, 168, 186, 189, 196, 226, 227, 244, 248, 251, 260, 264, 601, 603 וכן בנוסח השומרוני	אין
206	יכל (2)	עֲבְרוּ מִיכַל הַמַּיִם (ש"ב יז, כ) 1, 30, 93, 150	עברו את מיכל המים	א, ב, ג, ד, ה, ו	82, 154, 253, 257, 260, 264, A271, A283, 288 (224)	אין
207	ילד (6)	יֹלֵד וְיֹלֵד חָכָם	יולד ¹⁵⁷ חכם	א, ג, ד, ה, ו	בנוסח הפנים, 1	אין

¹⁵⁷ בדרך כלל רד"ק נוקט את גרסת הקרי וכאן את הכתיב.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
		(מש' כג, כד) 15693, 30 150				
208	ילך (6)	לְךָ לִפְנֵינָא אֶתִי אֶל־ מְקוֹם אַחַר (במ' כג, יג)	לך ¹⁵⁸ נא אתי אל מקום אחר	א	בנוסח הפנים	אין
209	ימן (5)	אֶלֹהֵי מִתִּימָן יָבֹוא (חב' ג, ג)	אלוה מתימן יבא	א, ב, ג, ד, ה, ו	1, 2, 29, 30, 72, 76, 80, 81, 93, 94, 95, 96, 102, 107, 108, 109, 111, 113, 125, 126, 136, 141, 150, 154, 158, 159, 161, 178, 181, 196, 223, 224, 243, 244, 245, 251, 252, 258, 269, 294, 384	בפירוש על אתר מופיע פעמיים, גם כנוסחנו וגם כנוסח החילוף. החילוף מופיע גם בפ"י לשרי ה, ד-ה
210	ינק (5)	לְהִינִיק אֶת־ בְּנֵי (מ"א ג, כא)	להניק את בני	ב, ג, ד, ה, ו. א- כנוסחנו	1, 18, 21, 23, 30, 50, 56, 70, 76, 80, 86, 89, 93, 94, 95, 96, 102, 106, 107, 108, 109, 111, 113, 125, 129, 136, 150, 151, 158, 168, 170, 174, 177, 178, 187, 196, 223, 226	אין

¹⁵⁶ צורת הקרי בלבד.

¹⁵⁸ בדרך כלל רד"ק נוקט את גרסת הקרי וכאן את הכתיב.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					244, 228, 227 253, 249, 246 294, 260, 257 614	
211	יסד (2)	יְדִי זָרְבָבֶל יְסָדוּ הַבַּיִת הַזֶּה (זכ"ד, ט) 93, 1	ידי זרובבל יסדו את הבית הזה	א, ב, ג, ד, ה, ו	89, 30, 23, 17 250, 224, 150 264, 260, 253 300, 288, A271 (251) 601	אין
212	יעד (6)	אֲשֶׁר-לֹא לוֹ יַעֲדָה (שמי' כא, ח)	אשר לא ¹⁵⁹ יעדה	א, ב, ה, ו. ג, ד- כנוסחנו	בנוסח הפנים	אין
213	יעד (3)	וַיֹּאכְלוּ אֶת- הַמִּוֶּעַד שִׁבְעַת הַיָּמִים (דה"ב ל, כב) 93, 30, 1 150	ויאכלו את המועד שבעת ימים	א, ב, ג, ד, ה	170, 118, 94, 92 227	אין
214	יצע (3)	וַיִּשָׁק וַאֲפָר יָצִיעַ (יש' נח, ה) 30, 1	שק ואפר יציע	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	116, 93, 72, 23 155, 150, 145 244, 201, 187 665, 384, 294	אין
215	יצר (2)	וַיִּרְדֹּת בַּיִת הַיּוֹצֵר (יר' יח, ב) 30, 150, 1 93	וירדת אל בית היוצר	א, ג, ד, ה. ב, ו- כנוסחנו	251, 154	אין
216	יצר (5)	בְּמִלֹּאוֹת שִׁפְקוֹ יֵצֵר לוֹ (איוב כ, כב) 150	במלאת ספקו יצר לו	א, ב, ג, ד, ה, ו	32, 30, 18, 2, 1 76, 48, 34, 33 95, 93, 92, 80 137, 118, 101 163, 155, 153	אין

¹⁵⁹ בדרך כלל רד"ק נוקט את גרסת הקרי וכאן את הכתיב. עיין בהרחבת העניין לקמן בפרק המסקנות.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					,170, 166, 164 ,191, 173, 172 ,224, 200, 192 ,239, 235, 231 ,253, 252, 245 ,264, 260, 259 651 (659)	
217	יצר (8)	בְּמֵלֵאוֹת שִׁפְקוּ יֵצֶר לוֹ (איוב כ, כב) 150, 93, 30	במלאת ספקו יצר לו	א, ב, ג, ד, ה, ו	בנוסח הפנים, 1	אין
218	יקר (3)	יָקַר מִחֲכָמָה מִכְבוֹד (קה' י, א) 150, ¹⁶⁰ 30	יקר מחכמה ומכבוד	א, ב, ג, ד, ה, ו	,17, 14, 4, 2, 1 ,80, 77, 76, 18 ,99, 95, 93, 89 ,109, 108, 102 ,121, 118, 117 ,145, 139, 136 ,152, 151, 147 ,158, 157, 155 ,172, 167, 166 ,185, 178, 177 ,191, 188, 187 ,212, 211, 196 ,240, 239, 213 ,248, 245, 242 ,264, 260, 259 ,T288, 275, 271 ,141) 674, 289 ,168, 107, 82 (665, 180 ומכבוד- ¹⁶¹ 283	אין
219	ירה (3)	וְלֹא־שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל מוֹרִי	ולא שמעתי לקול מורי	א, ב, ג, ד, ה, ו	,118, 76, 17, 1 ,158, 137, 122	אין

¹⁶⁰ יד ראשונה.

¹⁶¹ גם נוסח זה מייצג את נוסח רד"ק.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
		(משי' ה, יג) 150, 93, 30			,225, 188, 166 ,228, 227, 226 ,259, 250 (128) (176, 125)	
220	ירש (2)	וְאֵת פְּלִיאֲשֹׁר הוֹרִישׁ ה'י אֶלְהִינוּ מִפְּנֵינוּ (שוי יא, כד) ,93, 30, 1 150	ואת אשר יוריש יי אלהינו מפנינו	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	96, 89	אין
221	ירש (5)	כַּאֲשֶׁר יִמְצָא הַתִּירוֹשׁ בְּאֶשְׁכּוֹל (יש' סה, ח)	כאשר ימצא התירוש באשכל	א, ב, ג, ד, ה. ו- כנוסחנו	,93, 72, 30, 3, 1 ,113, 99, 96, 94 ,116, 115, 114 ,154, 153, 150 ,210, 168, 159 ,249, 245, 224 ,260, 258, 253 (141) 264	אין
222	ישב (5)	וְהוֹשְׁבוּתִים כִּי רַחֲמֹתִים (זכ' י, ו)	והושבתים כי רחמתים	א, ב. ג, ד, ה- כנוסחנו	,30, 29, 17, 2, 1 ,94, 93, 91, 72 ,130, 126, 102 ,154, 150, 141 ,161, 158, 155 ,182, 178, 173 ,224, 201, 198 283, 245, 243 (128)	אין
223	ישע (4)	אִם־בִּפְיָדוֹ לֶהֱנוּ שׁוֹעַ (איוב ל, כד) ,93, 30, 1 150	אם בפידו להם שוע	א, ב, ג, ד. ה, ו- כנוסחנו	,95, 76, 48, 17 ,180, 178, 173 259, 245, 226 (158)	אין
224	ישר (3)	יִתְהַלֵּךְ בְּמִישְׁרִים	יתהלך למישרים	א, ב, ה.	46	אין

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחון ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
		(מש' כג, לא) 1, 30, 93, 150		ג, ד- כנוסחון		
225	כבד (3)	בְּקֶהֱלֵם אֶל־ תַּחַד כְּבֹדֵי (בר' מט, ו)	ובקהלם אל תחד כבודי	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחון	,84, 80, 69, 9, 4, ,129, 111, 95, ,199, 193, 132, ,170, 109) 367 (355 וכן בנוסח השומרוני	פירוש על אתר וכן פי לדה"א ו, יח
226	כבד (3)	כִּי הִנֵּגַע בְּכֶם נִגַע בְּכַבְּת עֵינֹו (זכ' ב, יב) 1, 30, 16293, 150 ¹⁶³	כי הנוגע בכם כנוגע בבבת עינו	א, ב, ה, ו. ג, ד- כנוסחון	,168, 145, 126, ,651, 253 (93), (201, 154	בפי' לתה' ז, ח
227	כבר (5)	וּשְׁאָר מַעַט מִזְעָר לֹא כְּבִיר (יש' טז, יד) 30	ושאר מעט מזער לא כביר	א, ב, ג, ד, ה	,72, 23, 17, 4, 1, ,112, 94, 93, 89, ,150, 126, 116, ,155, 154, 153, ,252, 182, 158 687, 281, A271	בפירוש על אתר
228	כבר (2)	וַיִּקַּח הַמֶּלֶךְ וַיִּטְבֵּל בַּמַּיִם (מ"ב ח, טו) 1, 30, 93, 150	ויקח את המכבר ויטבול במים	א, ב, ג, ד, ה, ו	180, 158, 145	בפירוש על אתר
229	כהה (8)	וַתִּכַּה מִכַּעַשׁ עֵינֵי (איוב יז, ז) 93, 30	ותכה מכעס עיני	א, ב, ג, ד, ה, ו	,33, 32, 18, 17, 1, ,100, 89, 76, 34, ,150, 137, 118, ,166, 164, 160, ,173, 172, 170	אין

¹⁶² יד ראשונה.

¹⁶³ בכ"י קניקוט 150 הציטוט הוא: 'כי כל הנגע בכם...!'

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					<p>,201 ,198 ,196 ,227 ,226 ,223 ,249 ,245 ,228 ,260 ,253 ,250 384 ,288 ,271 (139 ,82)</p>	
230	כהן (5)	וּבְנֵי־דָוִד הָרֵאשֹׁנִים לְיַד־הַמֶּלֶךְ (דה"א יח, יז) 1 ,30 ,93 150	ובני דוד הראשונים ליד המלך ¹⁶⁴	א, ב, ג, ד, ה, ו	253 ,117 ,80 ,71	בפי' לתה' קכז, ד
231	כּוּן (5)	לּוֹאֲכֹן יִדְבְּרוּ (יר' ח, ו) 1	לא כן ידברו	א, ב, ג, ד, ה	<p>,99 ,93 ,89 ,30 ,3 ,116 ,115 ,101 ,154 ,150 ,141 ,178 ,175 ,172 ,195 ,191 ,180 ,224 ,223 ,210 ,258 ,253 ,252 (128 ,82) ,260</p>	בפירוש על אתר
232	כּוּן (2)	עַל־כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי־ הָאָדָם (קה' ח, יא) 1 ,30 ,93 150	על כן מלא לב האדם	א, ב, ה. ג, ד, ו- כנוסחנו	<p>,224 ,201 ,77 680</p>	אין
233	כּוּן (5)	וְעַל־כֵּן אֲמַצְתָּה לְךָ (תה' פ, טז) 150 , ¹⁶⁵ 30	ועל בן אמצת לך	א, ב, ג, ד, ה, ו	<p>,93 ,40 ,39 ,38 ,1 ,142 ,125 ,102 ,153 ,148 ,144 ,176 ,168 ,156 ,192 ,188 ,180</p>	פי' לברי' לה, יח

¹⁶⁴ עיין שורה 54 ובהערה שם.

¹⁶⁵ יד ראשונה.

טבלה א								
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים		
					,222 ,220 ,201 ,228 ,227 ,226 ,250 ,240 ,238 ,253 ,252 ,251 ,355 ,342 ,311 ,400 ,399 ,360 ,418 ,407 ,404 ,454 ,446 ,428 ,476 ,475 ,474 ,508 ,500 ,497 ,525 ,520 ,509 ,572 ,532 ,531 ,599 ,579 ,574 ,623 ,613 ,601 642 ,638 אימצת ¹⁶⁶ -74 ,528 ,133 ,97 606			
234	כוס (3)	וְאֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַשֶּׁלֶךְ (וי' יא, יז)	את הכוס ואת השלך	א, ב, ג, ד, ה, ו	5	אין		
235	כוש (5)	הַלּוֹא כְּבָנֵי כְּשֵׁיִם אֲתֵם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (עמ' ט, ז)	הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל	א, ב, ג, ד, ה, ו	,18 ,17 ,4 ,2 ,1 ,30 ,29 ,23 ,19 ,89 ,80 ,76 ,72 ,96 ,95 ,94 ,93 ,111 ,109 ,107 ,126 ,116 ,113 ,150 ,141 ,136 ,172 ,168 ,151 ,178 ,177 ,176 ,223 ,196 ,182 ,245 ,244 ,224 ,253 ,252 ,249	בפירוש על אתר		

¹⁶⁶ צורה זו אמנם לא מופיעה ברד"ק אך גם היא מעידה על חסרון ה.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					384, 264, 258 (128)	
236	כזב (5)	וְקַעֲלָה וְאֶכְזֵיב וּמְרֵאשָׁה (יה' טו, מד) 1, 30, 93 150	וקעילה ואכזיב ומרשה	א, ב, ג, ד, ה, ו	,100, 99, 85, 70 ,180, 168, 154 227	בפיי למי א, יד-טו
237	כזב (5)	וְאִם-לֹא אֶפֹּא מִי יִכְזִיבֵנִי (איוב כד, כה) 150, 93	אם לא איפוא מי יכזיבני	א, ב, ג, ד, ה, ו	,95, 82, 80, 48, 1 ,166, 153, 120 ,248, 223, 196 249 איפא ¹⁶⁷ -30, 76 245, 137 אפוא-170, 192 (200)	אין
238	כזר (3)	אֶכְזְרֵי הַמָּה וְלֹא יִרְחֲמוּ (יר' נ, מב) 1, 30, 93 150	אכזרי המה לא ירחמו	א, ב, ג, ד, ה, ו	201, 116	אין
239	כחד (5)	וַיִּשְׁכַּח עָרִים נִכְחָדוֹת (איוב טו, כח)	וישכן ערים נכחדות	א, ג, ה. ב, ד, ו- כנוסחנו	,48, 30, 18, 4, 1 ,93, 82, 80, 76 ,118, 101, 95, 94 ,163, 150, 137 ,170, 166, 164 ,176, 173, 172 ,224, 196, 188 ,231, 226, 225 ,240, 239, 235 ,253, 252, 245 659, 270, 259	אין

¹⁶⁷ 'איפא' ו'איפוא' קרובות לצורה של רד"ק.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
240	כי (5)	כִּי אִם יִשְׁנֹוּ בְּיוֹנְתָן בְּנֵי (ש"א יד, לט) 1	כי אם ישנו ביהונתן בני	א, ב, ג, ד, ה, ו	,93, 89, 70, 30, 2, 155) 150, 96 (128	אין
241	כיס (3)	מַעֲשֵׂהוּ כָּל־ אֲבְנֵי־כִיס (משלי טז, יא) 1, 30, 93, 150	ומעשהו כל אבני כיס	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	245, 201, 188	אין
242	כיר (5)	וַיַּעַשׂ כְּיֹרִים עֲשָׂרָה וַיִּתֵּן חֲמִשָּׁה מִזִּמִּין וְחֲמִשָּׁה מִשְׁמָאל לְרַחֲצָה בָהֶם אֶת־מַעֲשֵׂה הָעוֹלָה (דה"ב ד, ו) 150, 93	ויעש כירים עשרה ויתן חמשה מימין וחמשה משמאל לרחצה בהם את מעשה העולה	א, ג, ד, ה, ו	,89, 80, 71, 30, 1, 128, 118, 94, 92, 166, 158, 144, 178, 172, 170, 194, 192, 180, 225, 224, 198, 245, 227, 226 249	אין
243	כלה (3)	וַיַּחְדּוּ כָּלֶם יְכָלִיּוֹן (יש' לא, ג) 93, 30, 1	יחדו כלם יכליון	א, ב, ג, ד, ה, ו	150	אין
244	כלה (5)	לְתַהוּ וְהָבֵל כַּחַי כְּלִיתִי (יש' מט, ד) 1, 30, 93, 150	לתהו והבל כחי כלתי	א, ב, ג. ד, ה, ו- כנוסחנו	210	אין
245	כלה (3)	וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר תֵּשֵׁב עָלָיו (וי' טו, כו)	כל כלי אשר תשב עליו	א, ב, ג, ד, ה, ו	150	אין

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
246	כלח (5)	תְּבוֹא בְּכֶלֶח אֶלְיָקָבֶר (איוב ה, כו) 150, 1	תבא בכלח אלי קבר	א, ב, ג, ד, ה. ו- כנוסחנו	2, 3, 17, 18, 30, 32, 34, 48, 76, 80, 82, 89, 92, 93, 95, 99, 119, 120, 125, 141, 164, 166, 170, 191, 223, 224, 239, 240, 245, 248, 252, 253, 264, 271, 283, 284, 286, 659	אין
247	כמן (3)	בְּמִכְמִנִי הִזְהַב וְהִפְסֹף (דני יא, מג) 93, 30, 1 150	במכמני זהב וכסף	א, ב, ג, ד, ה. ו- כנוסחנו	אין	בפני לישי מג, ג
248	כנע (5)	אֶסֹף יָדָךְ (ש"א יד, יט) 1	אסוף ידיך	א, ב, ג, ד, ה, ו	2, 3, 4, 30, 85, 89, 93, 96, 112, 113, 115, 150, 155, 160, 168, 172, 174, 182, 195, 224, 246, 250, 253, 257, 260, 262, 264, 288, 601, 602 (128), 144, 158	בפירוש על אתר וכן בפני לירי י, יז; יואל ב, י
249	כסף (5)	כִּי־נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה לְבֵית אֲבִיךָ (ברי לא, ל)	כי נכסף נכספת לבית אביך	ב, ג, ד, ה, ו. א- כנוסחנו	1, 6, 9, 11, 13, 18, 69, 80, 89, 94, 95, 103, 104, 109, 111, 144, 150, 155, 170, 175, 193, 196, 223, 226, 227, 239, 244, 251	בפירוש על אתר וכן בפני לצפי ב, א

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי אחרים רד"ק
					B389, 260, 253 ,601, 602 (110) (229) וכן בנוסח השומרוני	
250	כפף (2)	אָפֶרֶשׁ אֶת־ כְּפִי אֱלֹהִי (שמי' ט, כט) 150	אפרוש כפי אל יי'	א, ב, ג, ד, ה, ו	,82, 69, 6, 4, 1 ,108, 107, 84 ,129, 111, 109 ,155, 136, 132 ,248, 199, 181 615 וכן בנוסח השומרוני	בפי' ליש' א, טו; תה' כח, ב
251	כפל (5)	בְּכַפֵּל רִסְנוֹ מִי גְבוֹא (איוב מא, ה) 150, 30	בכפל רסנו מי יבא	א, ב, ג, ד, ה	,33, 32, 18, 17, 1 ,80, 76, 48, 34 ,95, 94, 93, 82 ,125, 118, 117 ,164, 158, 155 ,196, 170, 166 ,235, 231, 224 ,252, 245, 240 384, 259, 253	אין
252	ככר (3)	הוֹאֵל קַח כְּכָרִים (מ"ב ה, כג) 150, 1	הואל וקח ככרים	א, ב, ו. ג, ד, ה- כנוסחנו	,145, 93, 85, 30 ,224, 180, 174 ,601, 288, 270 ,1) B650, 602 (150)	אין
253	כרב (5)	וּפְנִי־שׁוֹר מִהַשְּׂמֹאל לְאַרְבַּעַתֶּן (יח' א, י) 1	ופני שור מהשמאל לארבעתם	א, ב, ג, ד, ה, ו	,23, 19, 4, 3, 2 ,50, 30, 29, 28 ,91, 82, 76, 72 ,101, 99, 95, 93 ,109, 108, 107 ,112, 111, 110 ,116, 115, 113 ,128, 126, 125	אין

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					,150, 141, 136 ,158, 154, 151 ,168, 160, 159 ,178, 172, 170 ,223, 182, 181 ,242, 226, 224 ,253, 252, 244 ,264, 260, 258 ,294, 288, 270 384	
254	כרב (4)	וּפְנֵי־שׁוּר מִהַשְּׂמֵאוֹל לְאַרְבַּעַתָּו (יח' א, י) 93, 150, 1	ופני שור מהשמאל לארבעתם ¹⁶⁸	א, ב, ג, ד, ה	,96, 72, 30, 28 ,112, 110, 107 ,151, 136, 115 ,224, 223, 195 ,155) 666, 384 (82	אין
255	כרה (5)	וְתָכְרוּ עַל־ רִיעֶכֶם (איוב ו, כז) 150, 1	ותכרו על רעכם	א, ב. ג, ה- כנוסחנו	,33, 32, 30, 17 ,95, 94, 93, 80 ,111, 101, 99 ,158, 144, 120 ,172, 170, 160 ,188, 178, 176 ,231, 224, 191 ,260, 253, 245 664, 603, 601	אין
256	כרע (4)	לְנִתֵר פֶּהוֹן עַל־הָאָרֶץ (וי' יא, כא) 150	לנתר בהם על הארץ	א, ב, ג, ה	,81, 80, 18, 9, 2 ,129, 110, 84 ,193, 181, 136 ,5) 200, 199, 196 ,111, 107, 103 (158, 128	בפיי ליואל ב, ה

¹⁶⁸ המילים 'לארבעתו' / 'לארבעתם' מופיעות כל אחת מספר פעמים בפרק זה. יתכן שיש כאן בלבול. בגלל העדויות הרבות בקניקוט, הכללתי בטבלה זאת.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					וכן בנוסח השומרונים	
257	כרת (3)	אֱלוֹת שָׁוָא פָּרַת בְּרִית (הו' י, ד) 1, 30, 93, 150	אלות שוא וכרות ברית	א, ג, ד, ה, ו	258, 145, 96	אין
258	כרת (5)	וְלֹא נִכְרִית מִהַבְהֶמָה (מ"א יח, ה)	ולא נכרית מהבהמה	א, ב, ג, ד, ה, ו	1, 2, 3, 4, 21, 30, 56, 60, 70, 82, 85, 89, 90, 93, 94, 96, 101, 102, 112, 115, 128, 150, 154, 158, 168, 173, 178, 182, 187, 196, 223, 224, 226, 252, 253, 257, 260, 264, 270, 294	בפירושו על אתר
259	כשב (3)	אִם־כָּשֵׁב הוא־מִקְרִיב (וי' ג, ז) 150	ואם כשב הוא מקריב	א, ב, ג, ד, ה, ו	69 (155)	אין
260	כשל (5)	וְהָיָה הַנִּכְשֵׁל בְּהֶם בְּיוֹם הַהוּא כְדוּד (זכ' יב, ח) 93	והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד ¹⁶⁹	א, ב, ג, ד, ה, ו	1, 4, 29, 30, 72, 89, 91, 102, 112, 150, 154, 158, 172, 182, 195, 224, 243, 252, 258, 283 (128)	אין
261	כשל (4)	וּבְקִרְדָּמוֹת בָּאוּ לָהּ (יר' מו, כב)	ובקרדומות באו לך	א, ב, ג, ד, ה. ו- כנוסחנו	19, 23, 83, 89, 95, 96, 158, 172, 175, 177, 191, 196, 210, 223	בפ"י לתה' עד, ה-ו

¹⁶⁹ עיין שורה 54 ובהערה שם.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
		1, 150, 30, 93			244, 294, 384, 666 (136, 250)	
262	כתן (5)	וְעָלְיָהּ כְּתָנָת פָּסִים כִּי כֵן תִּלְבָּשֶׁן בְּנוֹת־הַמֶּלֶךְ הַבְּתוּלוֹת מְעִילִים (ש"ב יג, יח) 150, 93, 30	ועליה כתנת פסים כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים	א, ב, ג, ד, ה, ו	בנוסח הפנים, 1	בפ"א לש"א ב, יח; ש"ב ו, יד
263	כרכר (3)	וּבְצַבִּים וּבְפָרְדִּים וּבְכַרְכְּרוֹת (יש' סו, כ) 1, 30, 93, 150	בצבים ובפרדים ובכרכרות	א, ב, ג, ד, ה, ו	25, 95, 96, 158, 224, 252 (294)	בפירוש על אתר וכן בפ"א לתה" קח, ה
264	חדר (5)	מִן הַחֶדֶר תְּבֹא סוּפָה (איוב לו, ט) 150	מן החדר תבא סופה	א ¹⁷⁰	1, 17, 18, 30, 32, 48, 76, 82, 92, 93, 95, 117, 118, 119, 141, 144, 158, 166, 170, 188, 223, 224, 231, 245, 252, 253, 259, 260, 264, 384	בפ"א לזכ"ט, יד-כנוסחנו
265	חכם (5)	חֹזֵר חֲבָרִים מְחָכְמִים (תה' נח, ו) 150	חבר חברים מחוכים	א, ג, ד, ה, ו, ב- כנוסחנו	1, 4, 30, 36, 38, 39, 40, 41, 43, 76, 92, 93, 117, 131, 137, 148, 155, 168, 176, 188, 192, 206, 208, 210, 219, 220, 222, 224	בפירוש כנוסחנו

¹⁷⁰ מופיע בכתב-יד זה בלבד.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					242, 240, 235 259, 252, 251 275, 271, 268	
266	חלה (3)	נָחְלוּ לֹא יוֹעֵלוּ (יר' יב, יג) 1	נחלו ולא יועילו	א, ב, ג, ד, ה, ו	96, 93, 89, 30 130, 129, 116 168, 155, 150 187, 178, 172 253, 198, 191 264, 260 (91) (201, 154, 141)	בפירוש כנוסחנו
267	חנן (5)	יֵשׁ (משי' יג, יח) 1, 171	רש	א, ג, ד, ה, ו. ב- כנוסחנו	82, 45, 30, 17 119, 95, 93, 92 141, 139, 122 176, 173, 172 228, 192, 178 270, 259, 240	דה"ב כא, ז לעומת זאת, בפירוש כנוסחנו וכן בפ"י לש"א כא, ט
268	חפץ (5)	הָן יַעֲשֶׂק נָהָר לֹא יַחְפוֹז (איוב מ, כג) 150	הן יעשק נהר ולא ¹⁷² יחפז	א, ב, ג, ה, ו	48, 33, 30, 18, 1 89, 82, 80, 76 100, 95, 94, 93 120, 118, 117 166, 155, 137 178, 173, 170 192, 191, 188 201, 198, 196 225, 223, 210 235, 228, 227 251, 245, 240 270, 266, 253 664	לעיל בשורש חפז מופיע כנוסחנו.
269	חפר (5)	לְבֹא בְּנִקְרוֹת הַצָּרִים	לבא בנקרות הצורים	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	30, 26, 4, 3, 1 99, 96, 89, 72 155, 154, 126	בפירוש כנוסחנו

¹⁷¹ יד ראשונה.

¹⁷² התייחסות לחילוף 'ולא' לעיל בשורש חפז.

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחוני ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי אחרים רד"ק
		(יש' ב, כא) 150, 93			,210, 178, 175 ,253, 252, 226 264, 260, 258	
270	יד (5)	תְּקַעַתְ לָזָר כַּפֵּיד (משי' ו, א) 150	תקעת לזר כפך	א, ב, ג, ד, ה	,45, 30, 17, 4, 1 ,89, 82, 74, 67 ,98, 95, 94, 93 ,125, 102, 99 ,153, 139, 128 ,164, 158, 155 ,173, 168, 166 ,178, 176, 175 ,259, 252, 207 ,273, 264, 260 275	בפירוש כנוסחנו
271	כלם (5)	בוֹשׁוּ וְגַם־ נִכְלְמוּ (יש' מה, טו) 150, 93	בשו וגם נכלמו	א, ב, ד	,30, 26, 23, 4, 1 ,99, 94, 82, 72 ,116, 114, 112 ,168, 159, 144 ,175, 173, 172 ,246, 227, 226 251	בפי' ליר' לא, יח כנוסחנו
272	כסה (5)	הָאֶבְלָתִי כַּסֵּיתִי עָלָיו אֶת־תְּהוֹם (יח' לא, טו) 30	האכלתי כסיתי עליו את תהום	א, ב, ג, ד, ה, ו	,89, 24, 23, 4, 1 ,113, 112, 93, 91 ,126, 116, 115 ,150, 149, 139 ,158, 155, 154 ,176, 175, 172 ,182, 180, 178 ,226, 225, 210 ,251, 249, 243 ,94, 82) 258, 252 (2, 141, 128	בפירוש כנוסחנו. בפי' לתה' צו, יא כנוסח החילוף
273	כשל (5)	וְהַמְכַשְׁלָה הַזֹּאת תַּחַת יָדָךְ	והמכשלה הזאת תחת ידיך	א, ב, ד, ה, ו	,96, 89, 30, 4, 1 ,141, 126, 112 ,175, 158, 150	בפירוש כנוסחנו

טבלה א						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו ובכ"י נוספים	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
		(יש' ג, ו) 93			,245 ,224 ,182 ,252 ,250 ,249 ,260 ,258 ,253 ,17) B650 ,286 (130 ,82	
274	זוד (5)	הפלים הגידונים (תה' קכד, ה) 17393 ,30	המים הזדונים	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	,38 ,35 ,19 ,17 ,1 ,92 ,73 ,41 ,40 ,119 ,118 ,94 ,131 ,128 ,125 ,150 ,148 ,142 ,157 ,156 ,155 ,205 ,188 ,168 ,253 ,242 ,206 ,264 ,260 ,259 664 ,274 ,271	בפירוש כנוסחנו

מיון החילופים בטבלה א

סוגי החילופים :

1. ערבוב ושיבוש של פסוקים דומים.
2. תוספת, חיסור או חילוף של מילה בפסוק.
3. תוספת, חיסור או חילוף באותיות השימוש (מ, ש, ה, ו, כ, ל, ב).
4. חילוף של צורנים דקדוקיים (צורת יחיד וצורת רבים, שינוי גוף הדיבור וכדו').
5. תוספת, חיסור או חילוף של אימות קריאה (א, ה בסוף מילה, כתיב חסר כשבנוסחנו הוא מלא)
6. חילוף בצורת קרי וכתב.
7. חילוף בצורת שם ה'.
8. חילופים שונים (החלפה של עיצורים וכדו').

סוג החילוף :	1	2	3	4	5	6	7	8	סה"כ
מס' ההיקרויות :	0	30	17480	23	123	6	0	12	274
% מסך החילופים בטבלה א	0	10.9	29.1	8.3	44.8	2.1	0	4.3	(99.5)

¹⁷⁴ חלק הארי (64 מקרים) של היקרויות אלו הם תוספת או חיסור ו"ו החיבור.

טבלה ב - חילופים בהם ישנה סבירות מסוימת לייצוג נוסח שונה אך קשה להכריע בזה

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
1	אם (7)	אם רחץ אָד-נִי אֶת צֵאת בְּנוֹת־ צִיּוֹן (יש' ד, ד) 93, 30	אם רחץ יי את צואת בנות ציון	א, ב, ג, ה, ו	175, 91, 72, 25, ,113, 112, 96, ,154, 150, 115, ,250, 226, 224 260, 258, 252	יש' ד, ד
2	אנד (7)	וְהִנֵּה אָד-נִי נָצַב עַל-חֹמֹת אֲנָד (עמי ז, ז) 176	והנה יי נצב על חומת אנך	א, ב, ג, ה, ו	177, 30, 29, 17, ,116, 94, 89, ,154, 150, 145, ,195, 172, 168, ,224, 201, 198, ,243, 227, 225 252, 245	אין
3	אפק (7)	הִנֵּה אָד-נִי מַעֲלָה עֲלֵיהֶם אֶת-מֵי הַנְּהָר (יש' ח, ז) 150, 30	הנה יי מעלה עליהם את מי הנהר	א, ב, ג, ה, ו	178, 93, 89, 82, 1, ,154, 153, 115 260, 226, 178	אין ¹⁷⁹
4	בלע (7)	בָּלַע אָד-נִי לֹא וְלֹא חָמַל (איכה ב, ב) 150, 93, 30, 1	בלע יי ולא חמל	א, ב, ג, ה, ו	,95, 82, 80, 14, ,109, 100, 99, ,121, 118, 117, ,147, 139, 129, ,172, 158, 152, ,200, 196, 177, ,226, 218, 201	אין

¹⁷⁵ בעדויות אלו שם הויה.

¹⁷⁶ בכ"י 93 לא מופיע שם ה'.

¹⁷⁷ בעדויות אלו שם הויה.

¹⁷⁸ בעדויות אלו שם הויה.

¹⁷⁹ בפירושו לטה' צג, ג מופיע נוסח שונה לחלוטין: 'הנני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרביים' (כפי הנוסח בקניקוט - 96).

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					259, 249, 228 384	
5	בצע (7)	כִּי־יַבְצַע אֶד-נִי אֶת־כָּל־מַעֲשָׂהוּ (יש' י, יב) 93, 180 30, 1	כי יבצע יי את כל מעשהו	א, ג, ה, ו	181 89, 82, 72 126, 115, 96 150, 149, 145 226, 224, 154 253, 250, 227 264, 260, 258	בפירוש על אתר וכן בפני לזכ' ד, ח-ט
6	גלח (7)	יְגַלַּח אֶד-נִי בְתַעַר הַשְּׂכִירָה (יש' ז, כ)	יגלח יי בתער השכירה	א, ב, ג, ד, ה, ו	93, 72, 30, 1 150, 115, 96 172, 154, 153 206, 198, 180 227, 226, 224 252, 249	בפני ליח' ה, ב
7	הה (7)	וְאָמַר אֶהָה אֶד-נִי יְהוּה (שבע) היקרויות ובכולם אותו (נוסח) יר' א, ו-1, 93, 150 יר' ד, י-1, 93, 30, 150 יר' יד, יג-1, 93, 182 30, 150 יח' ד, יד-1, 93, 30, 150 יח' ט, ח-1, 93, 30, 150	ואמר אהה יי אלהים	א, ב, ג, ה, ו	צורת הויה אלוי : יר' א, ו-30, 151, 95 יר' ד, י-158 יר' יד, יג-72 יח' ד, יד-28 יח' ט, ח-28 יח' יא, יג-אין יח' כא, ה-אין	בפני על יח' כא, ה

¹⁸⁰ בכ"י 30 – צורת הויה + צורת אדנות (בסדר הזה). במקום המילה 'כ"י מופיע 'כאשר'.

¹⁸¹ בעדויות אלו שם הויה.

¹⁸² בכ"י 30 חסר שם אדנות, אך נראה שזו טעות סופר ויש סימון לתיקון עצמי.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
		יח' יא, יג-1, 93, 30, 150 יח' כא, ה-1, 93, 30, 150				
8	זנח (7)	זָנַח אֶד-נִי מִזְבָּחוֹ (איכה ב, ז) 150, 93, 30, 1	זנח יי' מזבחו	א, ב, ג, ד, ה, ו	1, 4, 14, 17, 48, 80, 82, 89, 95, 99, 108, 118, 121, 129, 144, 145, 147, 178, 180, 192, 196, 200, 213, 218, 226, 228, 252, 259, 384, (117)	בפירוש להו' ח, ה
9	זנח (7)	כִּי לֹא יִזְנַח לְעוֹלָם אֶד-נִי (איכה ג, לא) 150, ¹⁸³	כי לא יזנח לעולם יי'	א, ב, ג, ד, ה, ו	2, 14, 17, 18, 93, 95, 107, 108, 117, 118, 121, 145, 147, 151, 164, 172, 177, 180, 181, 187, 198, 199, 200, 212, 213, 223, 224, 227, 237, 249, 259, 260, 384, 601, 602, 603	אין
10	חיה (7)	אֶד-נִי עָלֵיהֶם יְחִיו (יש' לח, טז) 93, 30	יי' עליהם יחיו	א, ג, ד, ה, ו	¹⁸⁴ 1, 25, 115, 145, 149, 150, 153, 154, 198, 220, 226, 245, 246, 250, 309, 337, 392, 431	בפירוש על אתר

¹⁸³ כ"י קניקוט 1 כותב את שתי הצורות – הויה ואדנות.

¹⁸⁴ בעדויות אלו צורת הויה.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					,570 ,514 ,467 607	
11	חשב (7)	אָד-נִי יִחַשֵׁב לִי (תה' מ, יח) 150 ,30 ,1	י"י יחשבלי	א, ב, ג, ד, ה, ו	,42 ,40 ,38 ,2 ,131 ,93 ,73 ,43 ,156 ,139 ,137 ,178 ,170 ,158 ,251 ,250 ,245 ,264 ,260 ,253 ,272 ,271 ,267 ,283 ,275 ,274 291	בפירוש על אתר
12	כון (7)	מְכוּן לְשִׁבְתָּךְ פְּעֻלַּת ה' מְקֻדָּשׁ אָד-נִי כּוֹנֵן יָדֶיךָ (שמי' טו, יז)	מכון לשבתך פעלת י"י מקדש י"י כוננו ידיך	א, ב, ג, ד, ה, ו	,19 ,18 ,13 ,9 ,101 ,89 ,84 ,80 ,132 ,129 ,109 ,223 ,193 ,189 ,665 ,264 ,260 ,676 ,674 ,673 (69) 681 ,680 וכן בנוסח השומרונים	בפי' לתה' עת, נד
13	כי (7)	יִלְדֵי-נָא אָד-נִי בְּקִרְבְּנוּ כִּי עִם-קִשְׁהֵעֶרְךָ הוּא (שמי' לד, ט)	ילך נא י"י בקרבנו, כי עם קשה עורף הוא	א, ב, ג, ד, ה, ו	,108 ,69 ,17 665 ,181 ,136	אין
14	כי (7)	לְאֵד-נִי אֱלֹהֵינוּ הַרְחַמִּים וְהַסְלִיחוּת כִּי מְרַדְּנוּ בּוֹ (דני' ט, ט) 150 ,30 ,1	ליי אלהינו הרחמים והסליחות כי חטאנו לו	א, ב, ג, ד, ה, ו	,99 ,93 ,80 , ¹⁸⁵⁴ ,170 ,118 ,117 ,192 ,180 ,176 ,249 ,245 ,228 259 ,252	אין

¹⁸⁵ ברשימה זאת שם הוייה.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
15	בטן (3)	מְלַעֲמַת הַבֶּטֶן אֲשֶׁר לְעֵבֶר שְׂבָכָה הַשְּׂבָכָה (מ"א ז, כ)	לעמת הבטן אשר לעבר השבכה	א, ב, ג, ה, ו	224	בפירוש כנוסחנו
16	אבן (3)	וְאֶרֶץ בֵּית הַיּוֹצֵר וְהַנֶּהוּ וְהַנֶּהֱיָהוּ עֲשֵׂה מְלָאכָה עַל־הָאֲבָנִים (יר' יח, ג)	הנה הוא עושה מלאכה על האבנים	א, ב, ג, ה, ו	אין	רד"ק חוזר על החילוף פעמיים בשורש זה.
17	אדב (3)	וְדָבֹון נָפֶשׁ (דב' כח, סה)	דאבון נפש	א, ב, ג, ה, ו	אין	פ"י לתה' פח, י
18	אדם (3)	עֶבֶד אֲדָמְתוֹ (מש' יב, יא)	ועובד אדמתו	א, ב, ה, ו. ג- כנוסחנו	אין	אין
19	אדם (2)	וַיִּנְיַחְהוּ תַחְתָּיו וַיַּעֲמֵד מִמְקוֹמוֹ לֹא יָמִישׁ (יש' מו, ז) 1, 30, 93, 150	ויניחהו תחתיו ממקומו לא ימיש	א, ב, ג, ה, ו	23	בפירוש כנוסחנו
20	אדם (3)	מְטִיט הַיָּוֹן (תה' מ, ג)	טיט היון	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
21	אדן (3)	וְאֶרְגִים חוֹרֵי (יש' יט, ט)	ארגים חורי	ב, ג, ה, ו -א כנוסחנו	אין	פ"י לברי' יד, כד; יח' יג, יח
22	אחר (3)	לְאַחֲרָנָה יִסְעוּ (במ' ב, לא)	באחרונה יסעו	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
23	איש (2)	וְאִשֵּׁת מְדֻנָּיִים מְדֻנָּיִים (מש' כז, טו)	אשת מדננים ¹⁸⁶	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין

¹⁸⁶ עיין עופר, חילופי ו-י במקרא, עמ' 81-82.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
24	אנה (2)	אָנִי חִירָם אֲשֶׁר־נָשָׂא זָהָב מֵאוֹפִיר (מ"א י, יא)	אני חירם נשא זהב מאופיר	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
25	אנח (7)	אֲנַחְנוּ מַעֲלֵנוּ בְּאֱלֹהֵינוּ (עז' י, ב)	אנחנו מעלנו ביי	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
26	אפה (2)	וְאִף אֶפִיתִי עַל־ גְּחֲלֵי לֶחֶם (יש' מד, יט)	וגם אפיתי על גחליו לחם	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
27	אפן (3)	לְאוֹפְנִים לֶחֶם (יח' י, יג)	ואופנים להם	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין ¹⁸⁷
28	אפר (3)	זָהָב מֵאוֹפִיר (מ"א י, יא)	וזהב מאופיר	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
29	ארח (4)	עֲבַר אַרְחוֹת (תה' ח, ט)	עוברי ארחות	ב, ד, ו, א, ג- כנוסחנו	אין	אין
30	ארך (2)	וּלְמַעַן תֵּאָרִיכוּ יָמִים עַל־ הָאָדָמָה (דב' יא, ט)	והארכתם ימים על האדמה	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
31	ארץ (3)	אוֹפֵן אֶחָד בְּאֶרֶץ (יח' א, טו)	ואופן אחד בארץ	א, ג, ה, ב, ו- כנוסחנו	אין	בפיי לתה' קלט, טו
32	באש (3)	וְתַחַת־שַׁעֲרָה בְּאִשָּׁה (איוב לא, מ)	תחת שעורה באשה	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
33	בדא (3)	בְּחֹדֶשׁ אֲשֶׁר־ בָּדָא מִלְבָּד מִלְבּוֹ (מ"א יב, לג)	החדש אשר בדא מלבו	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
34	בוא (8)	בְּאֶכָה גְרָרָה (בר' י, יט)	באך גררה	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין

¹⁸⁷ יש לציין כי גם בפירושו רבינו בחיי על התורה (שמות יד, כה) מופיע אותו ציטוט 'ואופנים להם'.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
35	בוא (2)	וַיְבִיאֲנִי בְּמִבּוֹא אֲשֶׁר עַל־פְּתֵי הַשָּׁעַר (יח' מו, יט)	ויביאני במבוא החצר ¹⁸⁸	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
36	בוש (2)	כִּי בִשְׁתֵּי לְשָׂאוֹל מִן־ הַמֶּלֶךְ (עז' ח, כב)	כי בשתי לשאול מאת המלך	ב, ג, ד, ה, ו. א- מופיע תיקון	אין	אין
37	בוש (2)	בֶּן מְבִישׁ וּמְחַפֵּיר (מש' יט, כו)	מחפיר ומביש	א, ב, ג, ד, ה ו- כנוסחנו	אין	אין
38	בית (2)	וְכַל־אַחֲרֵיהֶם בֵּיתָה (מ"א ז, כה) ¹⁸⁹	ואחוריהם ביתה	א, ב, ג, ה, ו	אין ¹⁹⁰	אין
39	בכר (4)	בְּפֹרֵי כָל־אֲשֶׁר בְּאֶרְצָם (במ' יח, יג)	בכורי כל אשר בארצך	א, ב, ג, ה ו- כנוסחנו	יכול להיות בכ"י 9 אין גישה ברשת	בפיי ליח' מד, ל- כנוסחנו
40	בער (3)	וְהָאֲבוֹת מְבַעְרִים אֶת־ הָאֵשׁ (יר' ז, יח)	האבות מבערים האש	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
41	בצר (3)	וְאֵגִידָה לְךָ גְּדֹלוֹת וּבְצָרוֹת לֹא יִדְעֶתֶם (יר' לג, ג)	ואגידה לך גדולות ו בצורות ולא ידעתם	א, ג, ו. ב, ה- כנוסחנו	114, 96, 72, 155, 145, 116, 172, 168, 160, 226, 225, 176 601, 260, 258	בפירוש כנוסחנו

¹⁸⁸ השווה יחזקאל מ, יז: 'וַיְבִיאֲנִי אֶל־הַחֶצֶר הַחִיצוֹנָה וְהִנֵּה לְשָׁכוֹת נְרַצְפָּה עֲשׂוּי לְחֶצֶר סָבִיב סָבִיב שְׁלֵשִׁים לְשָׁכוֹת אֶל־הַרְצָפָה'. הפסוקים פותחים במילה 'ויביאני', אך זו המילה המשותפת היחידה וקשה להגדיר חילוף זה כערבוב של פסוקים דומים.

¹⁸⁹ מופיע גם בדה"ב ד, ד.

¹⁹⁰ נבדק גם בדה"ב.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
42	בצר (4) (דני יא, טו)	וְלָכַד עִיר מִבְּצָרוֹת (דני יא, טו)	ולכד ערי מבצרות	ב, ג, ה, ו. א-כנוסחנו	אין	אין
43	ברח (2) (שמי כו, כז)	וַחֲמֹשֶׁה בְּרִיחִים (שמי כו, כז)	וששה בריחים	א, ב, ג, ה. ו-כנוסחנו	אין	אין
44	ברך (3) (דני ו, יא)	הוּא בָּרַךְ עַל-בְּרַכּוֹהִי (דני ו, יא)	והוא ברך על ברכוהי	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
45	גבל (3) (יהי טז, ט)	וְהַעֲרִים הַמְבַדְּלוֹת (יהי טז, ט)	הערים המבדלות	א, ב, ג, ה, ו	אין	בפיי לוישי נב, יד ; דה"א כו, ו ; דה"ב כד, ז לעומת זאת, בפירוש כנוסחנו.
46	גדד (3) (ישי סה, יא)	וְהַמְמַלְאִים לְמַנִּי מִמָּסָךְ (ישי סה, יא)	הממלאים למני ממסך	א, ב, ג, ה, ו	96, 30	בפירוש כנוסחנו
47	גוי (5) (דה"ב לב, יז)	כְּאֱלֹהֵי גוֹיֵי הָאָרְצוֹת (דה"ב לב, יז)	כאלהי גוי הארצות ¹⁹¹	א, ב, ה. ג, ו-כנוסחנו	300, 155, 71 (144)	בהקדמה לפירוש נחום - כנוסחנו
48	גחל (2) (ישי מד, יט)	וְאֵף אֶפִּיתִי עַל-גְּחָלָיו (ישי מד, יט)	וגם אפיתי על גחליו	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
49	גלל (3) (ישי מח, יח)	כְּגַלֵּי הַיָּם (ישי מח, יח)	גלי הים	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין

¹⁹¹ רד"ק מדגיש כאן את חסרון היו"ד: 'חסרה יו"ד הרבים ונשארה במבטא'. באותו הפרק פסי' יג כתוב ביטוי דומה: 'אֱלֹהֵי גוֹי הָאָרְצוֹת' (ללא האות כ"ף בתחילת הביטוי). יתכן שהחילוף הוא שיבוש ועירוב בין הפסוקים הדומים.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
50	גלל (3) (יה' יג, ב)	גְּלִילוֹת הַפְּלִשְׁתִּים (יה' יג, ב)	גלילות פלשתים	א, ב, ג, ד, ה	אין	אין
51	גלל (3) (יה' כב, י)	גְּלִילוֹת הַיַּרְדֵּן (יה' כב, י)	בגלילות הירדן	א, ב, ג, ד, ה ¹⁹²	אין	אין
52	גלה (3) (יש' ג, כג)	וְהַגְלִינִים וְהַסְדִּינִים (יש' ג, כג)	הגליונים והסדינים	א, ב, ג, ד, ה, ו	נוסח הפנים וכן 115, 112, 82, 210, 175, 126, 270, 252, 251 356 (הגלונים- 224, 155)	בפירוש כנוסחנו
53	גפן (1) (יח' יז, ח)	לְהִיּוֹת לְגַפֵּן אֲדָרְת (יח' יז, ח)	ויהי ¹⁹³ לגפן אדרת	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
54	גרש (2) (בר' כא, י)	גֵּרֶשׁ הָאֲמָה הַזֹּאת (בר' כא, י)	גרש את האמה הזאת	א, ב, ג, ו ה-	בנוסח השומרוני כנוסח רד"ק + 132, 125, 69, 5, 226, 200, 196, 680, 248, 247 (249, 170)	בפירוש כנוסחנו
55	גרש (3) (במ' לה, ב)	וּמִגֵּרֶשׁ לְעָרִים (במ' לה, ב)	ומגרש הערים	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
56	דאג (3) (יש' נז, יא)	וְאֶת־מִי דָאֲגַתְ וְתִירָאִי (יש' נז, יא)	את מי דאגת ותיראי	א, ב, ג, ה, ו	154	בפירוש כנוסחנו
57	דאג (3) (יה' כב, כד)	וְאִם־לֹא מִדְאָגָה (יה' כב, כד)	אם לא מדאגה	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
58	דב (2) (וי' טו, כה)	כִּי־זוֹב זוֹב (וי' טו, כה)	אשר יזוב זוב	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין

¹⁹² בכ"י ו – 'כגלילות'. יתכן שזה חילוף ב-כ, שיבוש המעתיק.

¹⁹³ יתכן שרד"ק עירב לשון שני פסוקים סמוכים: (יח' יז, ו) 'וַיְהִי לְגַפֵּן סְרַחֲתִי'; (שם, ח) 'לְהִיּוֹת לְגַפֵּן אֲדָרְתִי'. ואפשר שתחילה כתב רד"ק "לגפן אדרת" ואחר כך השלים מן הזיכרון ולא דק.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
59	דבב (3)	ומוצא דְּבָה הוא כְּסִיל (מש' י, יח)	מוציא דבה הוא כסיל	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
60	דבר (4)	אֲשִׁימָם דְּבָרוֹת בָּיִם (מ"א ה, כג)	אשים דוברות ביים	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
61	דגל (2)	וַיִּסַּע דָּגַל מִחֲנֵה בְּנֵי- יְהוּדָה (במ' י, יד)	ונסע דגל מחנה יהודה ¹⁹⁴	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
62	דוץ (3)	וּלְפָנָיו תְּדוּץ דְּאָבָה (איוב מא, יד)	לפניו תדוץ דאבה	א, ה. ב, ג, ד, ו- כנוסחנו	185	פירוש לעמ' ח, ג - כנוסחנו
63	דור (4)	לְדֹרֹתֵם בְּרִית עוֹלָם (שמי' לא, טז)	לדורותיכם ברית עולם	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
64	דכא (5)	לְשׁוֹן־שֶׁקֶר יִשְׁנָא דְּכָיו (מש' כו, כח)	לשון שקר ישנא דכו ¹⁹⁵	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
65	דכה (2)	כִּי דְּכִיתְנּוּ בְּמָקוֹם תַּנִּין (תה' מד, כ)	כי דכיתנו במקום תנין	א, ב, ג, ה, ו	2, 17, 37, 80, 93, 156, 224, 259, (121, 172)	בפירוש כנוסחנו וכן בפיי לתה' צג, ג
66	דלה (4)	וְאִישׁ תְּבוּנָה יְדַלְנָה (מש' כ, ה)	ואיש תבונות ¹⁹⁶ ידלנה	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין

¹⁹⁴ באותו הפרק ישנם צירופים דומים (פס' יח): 'וַיִּסַּע דָּגַל מִחֲנֵה רְאוּבֵן'; (פס' כב) 'וַיִּסַּע דָּגַל מִחֲנֵה בְּנֵי אֶפְרַיִם'; (פס' כה) 'וַיִּסַּע דָּגַל מִחֲנֵה בְּנֵי דָן'.

¹⁹⁵ כתיב זה מתאים להסברו של רד"ק כי הו"ו היא במקום אל"ף של דְּכָא. בנוסחנו דְּכָיו ביו"ד וכן בפירושי ר' יוסף ור' משה קמחי למשלי שם. רש"י ראה אותו כלשון רבים ופירש 'הנדכאים תחתי'.

¹⁹⁶ דומה לפס' (מש' יא, יב): 'וְאִישׁ תְּבוּנוֹת יִחְרִישׁ'. גם המאירי בפירושו למש' כ, כז גרס בפסוקנו 'ואיש תבונות'.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
67	דלה (3)	וּמְשַׁל בְּפִי כְּסִילִים (מש' כו, ז)	המשל בפי כסילים	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
68	דם (3)	וְדָמִים בְּדָמִים נִגְעוּ (הו' ד, ב)	דמים בדמים נגעו	א, ב, ג, ד, ה	150, 130	בפירוש כנוסחנו
69	דרך (2)	אֲנָכִי הֵלֵךְ בְּדֶרֶךְ כָּל- הָאָרֶץ (מ"א ב, ב)	הנה אנכי הולך בדרך כל הארץ ¹⁹⁷	א, ב, ה	אין	בפי לתה' קלט כד
70	הגה (5)	וְהִגִּיתִי בְּכָל- פְּעֻלָּךְ (תה' עז, יג)	והגיתי בכל פעליך	א, ד. ב, ג, ה, ו- כנוסחנו	,74, 43, 39, 37, ,97, 93, 80, 76, ,148, 133, 131, ,188, 178, 153, 255, 249	בפירוש כנוסחנו
71	הגה (5)	כְּלִינוּ שְׁנִינוּ כְּמוֹ הִגָּה (תה' צ, ט)	כלינו שנינו כמו הגא	א, ב, ג, ו. ד, ה- כנוסחנו	,39, 38, 36, 1, ,137, 118, 76, ,166, 156, 153, ,253, 245, 227, 681, 680	בפירוש כנוסחנו
72	הדר (2)	הוֹדוּהֶדָר לְפָנָיו (תה' צו, ו; דה"א טז, כז)	עוז והדר לפניו ¹⁹⁸	א, ד, ו. ב, ג, ה- כנוסחנו	,17, 2, ,42, 38, 35, 30, ,97, 93, 74, 73, ,131, 128, 117, ,176, 156, 142, ,240, 217, 206, ,268, 259, 252, ,82, 141) A 271 (133 ,67, 1- ,118, 117, 80	בפי לתה' וכן בפי לדה"א- כנוסחנו

¹⁹⁷ פסוק דומה (יהו' כג, יד): 'וְהִנֵּה אֲנִי הוֹלֵךְ הַיּוֹם בְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ'. יתכן שרד"ק עירב את לשון שני הפסוקים.

¹⁹⁸ פסוק דומה מופיע במש' לא, כה: 'עוֹזֶה הֶדָר לְבוֹשָׁה'.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					,166, 155, 150 ,253, 227, 188 (128) A271, 254	
73	הוה (5)	הוּת בְּקִרְבָּה (תה' נה, יב)	הוּת בקרבה	א, ב, ד, ו. ג, ה-	,73, 40, 39, 4 ,125, 97, 94, 74 ,156, 150, 133 ,215, 206, 192 245, 226, 216	בפירוש כנוסחנו
74	הוה (5)	עַד יַעֲבֹר הוּת (תה' נו, ב)	עד יעבר הוּת	א, ב. ג-ו	,80, 40, 39, 4, 2 ,150, 97, 94 ,188, 170, 156 ,216, 206, 192 A271, 235, 224	בפירוש כנוסחנו
75	הוה (5)	הוּת תִּחְשָׁב לְשׁוֹנֵךְ (תה' נב, ד)	הוּת תחשוב לשונך	א, ב, ד. ג, ה, ו-	,40, 39, 38, 4 ,150, 97, 74 ,206, 192, 156 ,224, 222, 216 235, 226	בפירוש כנוסחנו
76	הכר (3)	לֹא תִבְשׂוּ תִהְיֶינָה לֵי (איוב יט, ג)	ולא תבושו תהכרו לי	א, ב, ד, ה, ו.	,76, 48, 18, 1 ,155, 95, 92, 89 ,166, 163, 157 (224), 168	בפירוש לישי ג, ט - כנוסחנו
77	הלל (3)	בְּמִקְצֵת נִפְשָׁת (שמי יב, ד)	מכסת נפשות	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
78	הלך (3)	כָּצַלְפִּיטוּתוֹ נִהְלַכְתִּי (תה' קט, כג)	כצל בנטותו נהלכתי	א, ב, ג, ד, ה, ו	,131, 80, 73 ,74, 43, 35, 133 ,158, 156, 97 (102), 228	בפירוש כנוסחנו
79	הלך (3)	וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּאַמְתָּךְ (תה' כו, ג)	התהלכתי באמתך	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש על אתר
80	הן (3)	וְהִנֵּה אֲנֹכִי עֹמֵךְ (ברי' כח, טו)	הנה אנכי עמך	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפיי לברי' לב, יא

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
81	הפך (3)	לְקַשׁ נְהַפְכוּלוֹ אֲבַנִּיקְלַע (איוב מא, כ)	כקש ¹⁹⁹ נהפכו לו אבני קלע	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
82	הרג (2)	וּבְנוֹתֶיהָ אֲשֶׁר בְּשָׂדֵה בְּחָרֵב תִּתְהַרְגְנָה (יח' כו, ו)	ובנותיד בשדה ²⁰⁰ בחרב תהרגנה	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
83	זה (2)	כָּל־זֶה נִסִּיתִי בְּחִכְמָה (קה' ז, כג)	כל זה ראיתי ²⁰¹ בחכמה	ב, ג, ד, ה, ו. א- כנוסחנו	אין	אין
84	זה (3)	דָּרַךְ־זוֹ אֶלֶךְ (תה' קמג, ח)	בדרך זו אלך	א, ב, ג, ה, ו	228	להלן בשורש יזו- כנוסחנו
85	זהר (4)	וַיִּתֵּר מֵהֶמָּה בְּנֵי הַזָּהָר (קה' יב, יב)	ויותר מהנה בני הזהר	א, ב, ה, ו. ג, ד- כנוסחנו	אין	אין
86	זוד (3)	וְכִי־זָד אִישׁ (שמ' כא, יד)	כי יזיד איש	א, ב, ג, ד, ה, ו	152	בפירוש למ"א ב, ל- כנוסחנו
87	זכר (5)	זָכֹר תִּזְכָּר (איכה ג, כ)	זכר תזכור	א ב, ג, ה- כנוסחנו	2, 14, 17, 18, 76, 83, 99, 102, 129, 164, 166, 176, 188, 191, 196, 211, 213, 218, 227, 244, 245, 248, 249, 270	אין

¹⁹⁹ 'כקש' כנראה בהשפעת הפסוק הבא 'כקש נחשבו תותח'. אותו לשון מופיע גם בפסיקתא דרב כהנא (מהדורת מנדלבוים, נספחים ב, פרשה אחרת).

²⁰⁰ השמטת המילה 'אשר' כנראה בהשפעת פס' ח הסמוך: 'בנותיד בשדה בחרב יהרג'.

²⁰¹ יתכן שציטט מן הזכרון והושפע מהפסוק (קה' ח, ט): 'את כל זה ראיתי ונתון את לפי'.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
88	זכר (8)	וְלֹא תִזְכְּרֶנּוּ צְדָקֹתַי וְצְדָקֹתַי (יח' ג, כ)	ולא תזכרנה צדקותיו	א, ב, ג, ה, ו	96, 72, 28, 23, 158, 154, 150, 178, 173, 172, 253, 226, 225, 264, 260, 358, 691, 288, (82), (224, 128)	בפירוש לנוסחנו
89	זכר (2)	הַגְּבֵרִים לְבַד מִטָּף (שמי' יב, לז)	הזכרים ²⁰² לבד מטף	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
90	זלל (3)	וְאִם-תּוֹצִיא יָקָר מִזּוּלָּל (יר' טו, יט)	אם תוציא יקר מזולל	א, ב, ג, ד, ה, ו	150, 82	בפירוש לנוסחנו
91	זמן (2)	וְכִזְמַנִּים בְּכָל-שָׁנָה וְשָׁנָה (אס' ט, כז)	בזמניהם בכל שנה ושנה	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
92	זמר (3)	וּמְנַת הַמֶּלֶךְ (דה"ב לא, ג)	מנת המלך	א	אין	אין
93	זמר (4)	וּמְזַמְרֵיכֶם לְרַמְחִים (יואל ד, י)	ומזמרותיהם לרמחים	א, ג, ד, ו, ב, ה- כנוסחנו	אין	אין
94	זנב (2)	וְנִתְּנָה ה' לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב (דב' כח, יג)	ישימך יי' לראש ולא לזנב	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
95	זנה (2)	וַיִּזְנוּ אֶת-יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַם (דה"ב כא, יא)	ויזן את יהודה ²⁰³	א, ב, ג, ד, ה, ו בכ"י א- מופיעה	אין	אין

²⁰² הפסוק איננו מתאים כלל לשורש זכ"ר. בדפוס נפולי ר"ן הביאו המגיה (שמואל בן מאיר לטיף) ברשימת "פסוקים אשר לא מצאתים בכל המקרא" בסוף מהדורתו. בדפוסים מאוחרים תיקנו והביאו פסוק חלופי: "הזכרים לה" (שמי' יג, יב).

²⁰³ יתכן שציטט מן הזיכרון והושפע מהפסוק (דה"ב כא, יג): 'וַתִּזְנֶה אֶת-יְהוּדָה', או (שם כא, יא) 'וַיִּזְדַּח אֶת-יְהוּדָה'.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
				תוספת לתיקון		
96	זעק (5) (יח' כא, יז)	זעק והלל	ב, ג, ד, ה, ו. א- כנוסחנו	226, 115, 72	בפירוש כנוסחנו	
97	זרה (2) (יח' כט, יב)	וזריתים בגוים	א, ג, ה, ו. ב, ד- כנוסחנו	אין	אין	אין
98	זרע (8) (יח' לו, ט)	ונזרעתם ונזרעתם ²⁰⁴	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין	אין
99	זרע (3) (בר' ג, טו)	בין זרעך ובין זרעה	א, ב, ג, ד, ה, ו	244, 150, 18	בפירוש כנוסחנו	
100	זרע (1) (בר' א, יא)	כל ²⁰⁵ עשב מזריע זרע	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין	אין
101	זרק (8) (יר' נב, יט)	את הספים ואת המזרקות ²⁰⁶	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין	אין
102	חבש (3) (שוי' יט, י)	צמד חמורים חבושים	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין	אין
103	חגר (5) (תה', עו, ג)	ויהי בשלם סכו סוכו	א, ב, ו. ד- כנוסחנו	בנוסח הפנים	בפיי לבר' יא, יח. לעומת זאת,	

²⁰⁴ בשורש עב"ד ציטט רד"ק את הפסוק כנוסחנו. מעניין שדווקא רמב"ן בפירושו לשמי' כ, ט ציטט "ונזרעתם ונעבדתם".

²⁰⁵ יתכן שציטט מן הזיכרון והושפע מהפסוק (בר' א, כט): 'כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זָרַע'.

²⁰⁶ הפסוק הזה מופיע בכל כתבי היד והמהדורות הישנות, אך אינו נמצא בשום מקום בתנ"ך. במהד' ונציה מחקוהו וכתבו תחתיו את הפסוק (זכ' יד, כ): 'כָּל זֶרַע זָרַע לְפָנֵי הַמִּזְבֵּחַ'.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
						בפירוש כנוסחנו וכן בפ"י ליה"י, א
104	חגר (2)	כָּל גְּבוֹרַת חַיִּל וְנָגִיד וְיָשָׁר בְּמַחְנֵה מִלְחָמָה אֲשׁוּר (דה"ב לב, כא)	כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה אשור	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפ"י למ"ב יט, לה; ישי' ל, כה. לעומת זאת, בפ"י לישי' י, טז; תה"י סח, טו-כנוסחנו
105	חגר (3)	בַּחֲגֹרְתוֹ אֲשֶׁר בְּמִתְנָיו (מ"א ב, ה)	ובחגורתו אשר במתניו	א, ב, ג, ה, ו. ד-כנוסחנו	אין	אין
106	חדד (5)	וְחָדְדוּ מִזְאֵבֵי עָרֵב (חב' א, ח)	וחדדו מזאיבי ערב	א, ב, ו. ג, ד, ה-כנוסחנו	158, 93	בפירוש כנוסחנו
107	חדד (5)	חָרַב חֲרַב הוֹחֲדָה וְגַם מְרוֹטָה (יח' כא, יד)	חרב חרב הוחדה וגם מרטה	א	251, 182, 115	בפירוש כנוסחנו
108	חוד (2)	אֲחוּדָה נָא לְכֶם חִידָה (שוי' יד, יב)	אחודה לכם חידה	א, ג, ד, ה, ו	אין	אין
109	חול (5)	וַתִּשְׁפַּח אֶל מְחַלְלֵךְ (דב' לב, יח)	ותשכח אל מחולליך	א, ד. ב, ג, ה, ו-כנוסחנו	1, 5, 13, 16, 69, 84, 107, 111, 158, 167, 181, 193, 196, 226, 227, 247, 251	בפ"י לתה"י ב, ז כנוסחנו

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					688, 264, 252 (190, 128, 2)	
110	חור (8)	בן חורים (קה' י, יז)	בן חורין	א, ב, ג, ד, ה, ו	77, 76, 18, 14, 253, 228, 80, 693, 680 (199), 674	בפיי לש"א יז, כה- כנוסחנו
111	חזק (1)	וְאָנִי אֲחִזֵּק אֶת לְבָבוֹ (שמי' ד, כא)	ואני אחזק את לב פרעה ²⁰⁷	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
112	חזק (4)	וְעַל יָדוֹ הֶחֱזִיק (נחמי' ג, ח)	ועל ידו החזיקו ²⁰⁸	א, ב, ג, ו- כנוסחנו	אין	אין
113	חזק (8)	וְלֹא הִתְחַזַּק לְפָנֵיהֶם (דה"ב יג, ז)	ולא יתחזק איש לפניהם	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
114	חזק (2)	וְלֹא הִתְחַזַּק לְפָנֵיהֶם (דה"ב יג, ז)	ולא יתחזק איש לפניהם	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
115	חטא (5)	וְהִיטִיתִי אֲנִי וּבְנֵי שְׁלֹמֹה חֲטָאִים (מ"א א, כא)	והיתי אני ובני שלמה חטאים	א, ב, ו, ג, ד, ה- כנוסחנו	107	בפירוש כנוסחנו
116	חיי (5)	וַיְהִי כֹל יָמָיו אָדָם אֲשֶׁר חָי (בר' ה, ה)	ויהי כל ימי אדם אשר חי	א, ב, ג, ה, ו	176	בפירוש כנוסחנו
117	חיה (5)	וְעוֹד בְּחַיִּים חִיָּתָם (יח' ז, יג)	ועוד בחיים חיותם	א, ד, ב, ג, ה, ו- כנוסחנו	30, 28, 4, 2, 1, 116, 96, 93, 89, 155, 154, 150, 210, 168, 158, 252, 226, 224 (139, 115, 113)	בפירוש כנוסחנו

²⁰⁷ פסוק דומה מופיע בשמי' ז, ג: 'וְאָנִי אֲקַשֶּׁה אֶת־לֵב פְּרָעָה'.

²⁰⁸ פסוק דומה מופיע בנחמי' ג, ה: 'וְעַל־יָדָם הֶחֱזִיקוּ'. לא סביר שרד"ק עירב כאן פסוקים שונים מפני שרד"ק כותב בהמשך: 'כלומר על ידו החזיקו המלאכה' משמע שנוקט בנוסחו צורת יחיד.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
118	חיל (5)	אֶל הַמֶּלֶךְ חִזְקָהוּ בַחֵיל כָּבֵד (מ"ב יח, יז ; יש' לו, ב)	אל המלך חזקיה בחיל כבד	א, ב, ה. ג, ד, ו - כנוסחנו	מ"ב : 172, 89 (154) יש' : 96	בפ"י לעו' א, כ - כנוסחנו
119	חיק (5)	אֶל חִיק בְּנִיחָם (יר' לב, יח)	אל חק בניהם	א, ג, ד, ה. ב, ו - כנוסחנו	300	בפירוש כנוסחנו וכן בפ"י לש"א ג, יג
120	חכה (5)	וְחִפְתִּי לִי (יש' ח, יז)	וחכתי ליי	א. ב, ג, ד, ה, ו - כנוסחנו	252, 149, 126	אין
121	חלל (3)	וַיַּחֲלוּ מֵעַט מִמֶּשָׂא מֶלֶךְ שָׂרִים (הו' ח, י)	ויחלו מעט ממשא מלך ושרים	ב, ג, ה, ו. ד - כנוסחנו	,145, 115, 96 ,224, 180, 150 ,355, 300, 253 ,290, 2) B650 (154, 17	בפירוש כנוסחנו
122	חלל (3)	וּבְמַחְלוֹת עֶפֶר (יש' ב, יט)	מחלות עפר	א, ג, ד, ה, ו	אין	אין
123	חלב (2)	כָּל חֵלֶב יִצְהָר וְכָל־חֵלֶב תִּירוֹשׁ (במ' יח, יב)	כל חלב תירוש ויצהר	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפ"י ליח' מה, טו
124	חלב (3)	וְחֵלְבָנָה (שמי' ל, לד)	חלבנה	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
125	חלה (3)	אֵת הַנְּחָלוֹת לֹא חִזְקָתָם (יח' לד, ד)	ואת הנחלות לא חזקתם	א, ג, ד, ה, ו	אין	אין
126	חלה (2)	שָׁכַב עַל מִשְׁכְּבֹךְ וְהִתְחַל (ש"ב יג, ה)	שכב על מטתך והתחל	א, ד, ה. ב, ג, ו - כנוסחנו	אין	אין

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
127	חלק (3)	ועל חלקת צנארי (בר' כז, טז)	על חלקת צואריו	א, ב, ג, ד, ה, ו- כנוסחנו	158	בפירוש כנוסחנו
128	חלק (5)	יהיה דרךם להם כחלקלקות באפלה (יר' כג, יב)	יהי דרכם להם כחלקלקות באפלה	א, ב, ג, ד, ה, ו- כנוסחנו	אין	אין
129	חלש (3)	ואין קול ענות חלושה (שמי' לב, יח)	אין קול ענות חלושה	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
130	חמד (4)	בחמודו לא ימלט (איוב כ, כ)	בחמד לא ימלט	ד	אין	אין
131	חמט (3)	והחמט והתנשמת (וי' יא, ל)	החמט והתנשמת	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
132	חמל (3)	ומחמל נפשכם (יח' כד, כא)	מחמל נפשם	א ²⁰⁹ , ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
133	חמץ (3)	והשביסים (יש' ג, יח)	השביסים	א, ב, ג, ד, ה, ו	(154)	בפי' לתה' עא, ד לעומת זאת, בפירוש כנוסחנו
134	חמש (3)	ואת-חמשֶׁיךָ (מ"ב, א, יב)	את חמשיך	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
135	חמש (2)	ויכּהוּ אַבְנֵי בְּאֲתָרֵי הַחֲנִית אֶל־הַחֶמֶשׁ (ש"ב ב, כג)	ויכהו באחרי החנית אל החומש	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין

²⁰⁹ בכ"י א – מחמל לנפשם.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
136	חנן (4)	וְנַתַּי אֶת־חַן הַעֲסִיחָה (שמי' ג, כא)	ויתן יי' את חן העם הזה	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
137	חנה (3)	מִמַּחְנוֹת פְּלִשְׁתִּים (ש"א יז, ד)	מחנות פלשתים	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
138	חקק (3)	וְעַל־סֵפֶר חֻקָּה (יש' ל, ח)	על ספר חקה	א, ב, ג, ד, ה, ו	150	בהקדמה ליה' וכן בפי' לחב' ב, ב- כנוסחנו
139	חקק (3)	בְּמַחְקֶק בְּמַשְׁעֲנֹתֶם (במי' כא, יח)	ומחוקק במשענותם	א, ב, ג, ו	אין	אין
140	חרב (2)	יְהִי־נָא חַרְבֵּךְ אֶל־הַגָּזָה (שוי' ו, לט)	יהי נא חורב על הגזה	א, ב. ג, ד, ה, ו- כנוסחנו	150, 89, 30, 180, 160, 154, 226, 198, 187, 253, 249, 227, A271, 262, 260, 601, 300, 288, 663, 602	אין
141	חרג (8)	וַיַּחְגְּרוּ מִמִּסְגְּרוֹתֵם (ש"ב כב, מו)	ויחרגו ממסגרותיהם ²¹⁰	א, ב, ג, ד, ה, ו	19	בפירוש כנוסחנו
142	חרג (8)	וַיַּחְגְּרוּ מִמִּסְגְּרוֹתֵם (ש"ב כב, מו)	ויחרגו ממסגרותיהם	א, ב, ג, ד, ה, ו	249, 196, 181, 294 ממסגרותיהם ²¹¹ - 150, 93, 56, 4, 309	בפירוש כנוסחנו

²¹⁰ פסוק דומה מאד מופיע גם בתה' יח, מו: 'וַיַּחְגְּרוּ מִמִּסְגְּרוֹתֵיהֶם' (סדר האותיות שונה). על פי המשך פירושו נראה שרד"ק התכוון דווקא לפסוק משמואל וכך הוא כותב: 'ויש לפרשו כמו הפוך, ויחרגו, וכבר זכרנוהו בשערו'. משמע מכאן שבספר שמואל הוא גורס שורש חרג.

²¹¹ נוסח זה גם יכול לתמוך בגרסת רד"ק.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
143	חרש (5)	לֹא־תִרְשָׁתֶם בְּעִגְלָתִי (שׁוֹי יֵד, יח)	לולי חרשתם בעגלתי	א, ב, ג, ד, ה, ו	1, 77, 174, 182, 198, 210, 253	בפ"י לש"ב ג, ה- כנוסחנו
144	חרש (3)	וְאֵת־קַרְדָּמוֹ וְאֵת מַחְרָשְׁתּוֹ (ש"א יג, כ)	את קרדומו ואת מחרשתו	א, ב, ג, ה. ד, ו- כנוסחנו	אין	אין
145	חשך (4)	וְחִשְׁכָה לְכֶם מִקְסָם (מ"י ג, ו)	וחשכה להם מקסום	א, ב, ג, ה, ו	96	בפירוש כנוסחנו
146	חשך (3)	וְחוֹשֵׁךְ שִׁפְתָיו מִשְׁכִּיל (מש' י, יט)	חושך שפתיו משכיל	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
147	חתת (3)	וּמִפְנֵי שָׁמַי נְחַת הוּא (מ"ב, ה) 1	מפני שמי נחת הוא	א, ב, ג, ו. ה- כנוסחנו	95, 109, 150, 243, 294	בפירוש כנוסחנו
148	חתת (5)	לֹא־פִתְחָה אֲזַנָּךְ (יש' מח, ח)	לא פתחה אזניך	א, ד, ו. ב, ג, ה- כנוסחנו	3, 112, 116, 126, 144, 187, 245	בפירוש כנוסחנו
149	חתן (8)	וְתַבְאֵנָה אֶל־ רְעוּאֵל אֲבִיהֶן (שמ' ב, יח)	ותבאן אל רעואל אביהן	א, ב, ג, ו. ד, ה- כנוסחנו	6, 69, 75, 108, 248 (95, 111)	בפ"י למ"א טו, י-יא לעומת זאת, בפ"י למ"ב ח, כו-כז; דה"ב כב, ב- כנוסחנו

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
150	חשתר (3)	הַחֲשֵׁדְרָפְנִים (אס' ח, ט)	אחדרפנים ²¹²	ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
151	חשתר (3)	הַחֲשֵׁתְרָנִים (אס' ח, י; שם יד)	אחשתרנים ²¹³	א, ג, ה, ו, ב, ד- כנוסחנו	אין ²¹⁴	אין
152	טהר (2)	וַיִּטְהְרוּ הַכְּהֹנִים וְהַלְוִיִּם (נחמ' יב, ל)	ויטהרו הלויים	ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
153	טור (2)	וְטוֹר סָבִיב בָּהֶם סָבִיב לְאַרְבַּעַתָּם (יח' מו, כג)	וטור בהם סביב לארבעתם	א, ב, ג, ד, ה, ו	4	בפירוש כנוסחנו
154	טחן (2)	וְאַף אֶפִּיתִי עֲלֵהֶם לֶחֶם (יש' מד, יט)	וגם אפיתי על גחליו לחם	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
155	טטף (3)	וְלֹא־תִשְׂמוּ קָרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם (דב' יד, א)	לא תשימו קרחה בין עיניכם	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש ליר' טז, ו- כנוסחנו
156	טעם (8)	וּבְרוּךְ טַעַמְךָ וּבְרוּכָה אַתָּה (ש"א כה, לג)	וברוכה את וברוך טעמך	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
157	טרף (2)	נִבְלָה וּטְרֵפָה לֹא יֵאָכֵל לְטַמְּאָהָּ (וי' כב, ח)	כל נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה ²¹⁵	א, ג, ה, ו	אין	בפירוש ליח' ד, יד. לעומת זאת

²¹² הביאו בשער ח' כי שורשו 'חשדרי'.

²¹³ הביאו בשער ח' כח שורשו 'חשתר' וראה חילופי נוסח.

²¹⁴ בשתי ההיקרויות.

²¹⁵ פסוק דומה מופיע ביחזקאל מד, לא: 'כָּל־נִבְלָה וּטְרֵפָה מִן־הָעוֹף וּמִן־הַבְּהֵמָה לֹא יֵאָכֵלוּ הַכְּהֹנִים'.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
						בפירוש ליחי' מד, לא- כנוסחנו
158	יאל (2)	חָרַב אֶל־ הַבָּדִים וְנָאָלוּ (יר' ג, לו)	חרב על הבדים ונואלו	א, ד. ב- כנוסחנו	2, 89, 150, 154, 180, 182, 201, 258	בפיי ליש' טז, ו לעומת זאת, בפירוש כנוסחנו
159	יאר (4)	אָחַד הַנָּה לְשַׁפַּת הַיָּאֹר וְאָחַד הַנָּה לְשַׁפַּת הַיָּאֹר (דני' יב, ה)	אחת הנה לשפת היאור ואחת הנה לשפת היאור	א, ב, ג, ד, ה, ו	(3)	אין
160	יבל (5)	וְהִגְרַתִּי לְגַי אֲבָנִיָּה (מ"א, ו)	והגרתי לגיא אבניה	א, ב, ג, ד, ה, ו	30, 93, 150, 224, 228, 258	בפיי לתה' סג, יא לעומת זאת, בפירוש כנוסחנו
161	יבש (1)	אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ ה' אֶת־מֵי יַם־סוּף (יה' ב, י)	אשר הוביש את מי ים סוף ²¹⁶	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
162	יגע (5)	לֹא יִיגְעוּ לָרִיק (יש' סה, כג)	לא יגעו לריק	א, ג, ד, ה. ב, ו- כנוסחנו	בנוסח הפנים	בפירוש על אתר לעומת זאת, בפיי לתה' צ,

²¹⁶ ישנו פסוק עם ביטוי דומה (דבי' יא, ד): 'אֲשֶׁר הִצִּיף אֶת־מֵי יַם־סוּף עַל־פְּנֵיהֶם בְּרֹדְפָם אַחֲרֵיהֶם'.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
						יז כנוסחנו
163	יד (3)	רָעוּ אִישׁ אֶת־ יָדוֹ (יר'ו, ג)	ורעו איש את ידו	א, ב, ג, ד, ה, ו	191, 150	בפירוש כנוסחנו
164	יד (2)	רָאוּ חֲלֵקֶת יוֹאֵב אֶל־יָדָי (ש"ב יד, ל)	ראו נא חלקת יואב אל ידי	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
165	ידע (8)	הַתְּמַלֵּא בְּשִׁכּוֹת עוֹרוֹ (איוב מ, לא)	התמלא בסוכות עורו	א, ד, ו. ב, ג, ה- כנוסחנו	²¹⁷ בסכת- 95, 248 בסוכות- (153), (249) בסכות- 1, 18, 32, 80, 166, 180, 192, 227, 228, 259 (3) בסוכת- 48, 196, 245	בפני לשוי ח, ז- כנוסחנו
166	(2)	וּמוֹדִיעִים לְהֵלֵל (דה"ב כג, יג)	ומן המודיעים להלל	א, ב, ג, ד, ה	אין	אין
167	יום (2)	כָּל־יָמַי אֶשָּׂר יִשְׁכַּן הָעֵנָן (במ' ט, יח)	כל ימי אשר יהיה הענן	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
168	יום (2)	אֲנִי ה' אֶהֱבֵ מִשְׁפָּט שְׂנֵא גִזַּל בְּעוֹלָה (יש' סא, ח)	אני יי' שונא גזל בעולה	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
169	יחד (2)	וְרַק הִיא יְחִידָה אֵין־לוֹ (שוי יא, לד)	רק היא יחידה לו	א, ג, ד, ה, ו	אין	אין
170	לל (2)	הִילִילוּ אֶלּוֹנַי בְּשָׁן	הילילו כל אלוני בשן	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין

²¹⁷ כל הצורות הללו יכולות לייצג את נוסח רד"ק. בכולן הכתיב ב- ס.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
		(זכ' יא, ב)				
171	ינח (4)	וְהִנְחֵתִיו עַל־אֲדָמָתוֹ (יר' כז, יא)	והנחתים על אדמתם	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
172	ינח (4)	וְהִנְחֵתִיו עַל־אֲדָמָתוֹ (יר' כז, יא)	והנחתים על אדמתם	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
173	יסד (5)	הַחֲלוּ הָעֲרֻמוֹת לְיִסּוֹד (דה"ב, לא, ז)	החלו הערמות ליסד	א, ב, ד, ו. ג, ה - כנוסחנו	118	בפירוש כנוסחנו
174	יסד (5)	מוֹסֵד מוֹסֵד (יש' כח, טז)	מוסד מסד	א, ב, ד, ה. ג, ו - כנוסחנו	301, 225, 94, 632, 420	בפירוש כנוסחנו
175	יסד (2)	וּמִמֶּסֶד עַד־הַטִּפְחוֹת (מ"א ז, ט)	מן המסד עד הטפחות	ב, ג, ד, ה, ו. א - כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו
176	יסד (3)	מוֹסְדוֹת הַשָּׁמַיִם (ש"ב כב, ח)	ומוסדות השמים	א, ב, ג, ה, ו. ד - כנוסחנו	181, 111, 60, 187, ומסדות ²¹⁸ -108, 240	בפי' לש"ב ז, י-יא - כנוסחנו
177	יעד (4)	אֲשֶׁר אֲנֻעַד לָךְ שָׁמָּה (שמי' ל, ו)	אשר אועד לכם שמה	א, ב, ה, ו. ג, ד - כנוסחנו	(107)	אין
178	יען (1)	יַעַן וּבְיַעַן בְּמִשְׁפָּטֵי מִאֲסוֹ (וי' כו, מג)	יען וביען בחוקותי מאסו	א, ב, ג, ה, ו	אין	בפי' ליח' יג, י- כנוסחנו לעומת זאת, בפי' ליח' לו, ג

²¹⁸ גם נוסח זה יכול לתמוך בנוסח רד"ק.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
						כנוסח החילוף
179	יפה (3)	הוא יְנַהֲגֵנוּ עַל־ מות (תה' מח, טו)	והוא ינהגנו על מות	א, ב, ג, ד, ה. ו- כנוסחנו	224, 188, 38, 4	בפירוש כנוסחנו וכן בפ"י ליה' ב, ז; יר' מו, כ
180	יקר (1)	תִּיקַר־נָא נַפְשִׁי וְנַפֵּשׁ עֲבָדֶיךָ אֱלֹהֵי חַמְשִׁים בְּעֵינֶיךָ (מ"ב א, יג) ²¹⁹	תיקר נא נפשי בעיניך	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
181	ירא (2)	אֲשַׁרְיֵאִישׁ יִרְא אֶת־ה'	אשרי איש ירא יי'	א, ב. ג, ד, ה, ו- כנוסחנו	131, 80, 43, 156, 137, 133, 245, 240, 206	בפירוש כנוסחנו
182	ירא (8)	אֲגָרוֹת שְׁלַח טוֹבִיָּה לְיִרְאֲנִי (נחמ' ו, יט)	אגרות שלח טובה ליראני	א, ד, ה, ו. ב, ג- כנוסחנו	אין	אין
183	יריה (2)	וְנָתַן לָכֶם אֶד-נִי לַחֵם צָר וּמִים לַחֵץ (יש' ל, כ)	ונתן יי' לכם לחם צר ומים לחץ	א, ב, ג, ד, ה, ו ²²⁰	221 154, 150, 30	בפירוש כנוסחנו אבל עם חילוף בשם ה' (מאדנות להויה). לעומת זאת, בפ"י לברי

²¹⁹ פסוק דומה במ"ב א, יד: 'תיקר נפשי בעיניך'.

²²⁰ בכלם שם הויה.

²²¹ ישנם עוד כתבי יד בהם מיוצג נוסח כנוסחנו אך עם שינוי שם ה' מאדנות להויה כנוסח רד"ק. לדעתי, בגלל הצירוף של הביטוי המיוחד 'ה' לכם' אצל רד"ק, כתבי יד אלו לא מייצגים את נוסח רד"ק ולא הכללתי אותם.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
						לג, יג; ש"א יט, ח; תה' סח, י- כנוסח החילוף
184	ירך (2)	וְיָרְכְתוּ עָלַי צִידֹן (ברי מט, יג)	וירכתו עד צידון	א, ב, ג, ד, ו. ה- כנוסחנו	1, 69, 80, 125, 683 (84, 129) וכן בנוסח השומרונים	בפירוש כנוסחנו וכן בפני ליה' ב, ז; שו' יח, ז
185	ירש (3)	וְהָאָרֶץ נִשְׁאַרְהָ הַרְבֵּה' מָאד לְרִשְׁתָּהּ (יהי יג, א)	הארץ נשארה הרבה מאד לרשתה	א, ד, ה. ב, ג- כנוסחנו	אין	אין
186	ירש (4)	וְהוֹרְשֶׁתֶם לְבַנֵּיכֶם (עז' ט, יב)	והורשתם לבניך	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
187	ירש (4)	וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הוֹרִישׁ ה' אֱלֹהֵינוּ מִפְּנֵינוּ (שו' יא, כד)	ואת אשר יוריש י"י אלהינו מפנינו	א, ג, ה, ו. ב, ד- כנוסחנו	אין	אין
188	ישב (3)	בְּשִׁיבְתוֹ בְּמַחְנֵים (ש"ב יט, לג)	בשיבתו מחנים	א, ב, ה, ו. ד- כנוסחנו	158, 96 (150)	בפירוש כנוסחנו
189	ישב (2)	וְהָשִׁיבוּ אֹתִי נְבוֹת בְּרֹאשׁ הָעַם (מ"א כא, ט)	והושיבוהו בראש העם	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
190	ישה (1)	הַיֵּשׁ אֶת־לִבְבְּךָ יֵשׁר פֶּאֶשֶׁר לִבְבִי עִם־לִבְבְּךָ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָדָב יֵשׁ וַיֵּשׂ (מ"ב י, טו)	היש לבבך ישר עם לבבי ויאמר יש ²²²	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
191	כבד (3)	בַּעֲצַתְךָ תִּנְחַנִּי (תה' עג, כד)	ובעצתך תנחני	א, ד. ב, ג, ה, ו- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו
192	כבר (2)	הָרֵאָל כְּבִיר וְלֹא יִמָּאֵס כְּבִיר פֶּחַ לֵב (איוב לו, ה)	הן אל כביר כביר כח לב	א, ב, ג, ה. ד, ו- כנוסחנו	אין	אין
193	כבר (8)	כְּבָלִידְעַת מִלִּין יִכְבֵּר (איוב לה, טז)	לבלי דעת מלין יכביר	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	אין	אין
194	כה (3)	וְאִם־כָּכָה אֶתִּי עֲשֵׂה לִי (במ' יא, טו)	אם ככה את עושה לי	א, ג, ה, ו. ב, ד- כנוסחנו	9	בפי' לתה' ו, ד- כנוסחנו
195	כור (3)	עֲשׂוּרִים אֶלְף כֹּר חֲטִים (מ"א ה, כה)	ועשרים אלף כור חטים	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
196	כזב (3)	וְאִם־לֹא אֶפּוֹ מִי יִכְזִיבֵנִי (איוב כד, כה)	אם לא איפוא מי יכזיבני	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	אין	אין
197	כחש (3)	וּמְאָלָה וּמִפְחַשׁ יִסְפְּרוּ (תה' נט, יג)	מאלה ומכחש יספרו	א, ב, ג, ה. ד, ו- כנוסחנו	4, 40, 73, 74, 76, 80, 97, 117, 131, 133, 156	בפירוש כנוסחנו

²²² יתכן שיש פה ציטוט לא מדויק מהזכרון שהרי אין בשום מקום תימוכין לשינוי הנוסח. מצד שני, השינוי מופיע בכל כתביהיד.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					(142, 219, 201, 206)	
198	כי (3)	כִּי־תֹרִישׁ אֶת־ הַכִּנְעָנִי כִּי רָקַב בְּרָזַל לוֹ פִּי חֶזֶק הוּא (יה' יז, יח)	כי תוריש את הכנעני כי רכב ברזל לו וכי חזק הוא	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	אין	אין
199	כי (1)	לֹא־דָנִי אֶלְהִינוּ הַרְחַמִּים וְהַסְלִיחוּת כִּי מְרַדְנוּ בּוֹ (דני ט, ט)	ליי אלהינו הרחמים והסליחות כי חטאנו לו ²²³	א, ב, ג, ד, ה	אין	אין
200	כי (2)	כִּי אִם־הִפְיָתֶם כָּל־חֵיל כְּשָׂדִים הַנִּלְחָמִים אִתְּכֶם (יר' לז, י)	כי אם הכיתם את כל חיל כשדים הנלחמים אתכם	א, ב, ג, ד, ה, ו	154, 246	בפני ליר' לו, יב כנוסחנו
201	כלא (3)	וְלֹא־נִתְּנוּ אֹתוֹ בַּיִת הַכְּלִיא הַכְּלוּא (יר' לז, ד)	ולא נתנו אותו בבית הכלוא	א, ב, ה, ו. ג, ד- כנוסחנו	אין	אין
202	כלה (3)	וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר תֵּשֵׁב עָלָיו (וי' טו, כו)	כל כלי אשר תשב עליו	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
203	כלם (3)	לֹא הִכְלַמְנוּם (ש"א כה, ז)	ולא הכלמנום	א, ב, ג, ד, ה, ו	182, 198, 23, 203, 154, 130, 70) (168)	בפירוש כנוסחנו וכן בפני לשוי יח, ז

²²³ מהמשך דברי רד"ק משמע שהוא דבק בנוסח החילוף: 'פני לפי שחטאנו לו צריך שיהיו לו הרחמים והסליחות לרחם עלינו ולסלוח לנו על כל פשעינו'. יתכן שטעה עם פסוק אחר (דני ט, יא): 'וַתִּתֶּן עָלֵינוּ הָאֵלָה וְהַשְּׂבָעָה אֲשֶׁר כְּתוּבָה בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עֶבֶד הָאֱלֹהִים כִּי חָטְאוּ לוֹ'. במהד' ונציה הגיהו ללשון הפסוק שלפנינו, ובהתאם לכך הוסיפו והגיהו את המשך לשון רד"ק 'לפי שמרדנו בו'.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
204	כסה (8)	הַאֲבֵלְתִי פְּסָתִי עָלִיו אֶת־תְּהוֹם (יח' לא, טו)	האכלתי כסיתי עליו את תהום	א, ב, ג, ה. ד- כנוסחנו	176, 158, 72, (89, 115)	בפירוש כנוסחנו וכן בפ"י לתה' צו, יא
205	כסל (4)	טוֹב־רֵשׁ הוֹלֵךְ בְּתַמּוֹ מֵעַקֵּשׁ שִׁפְתָיו וְהוּא כָּסִיל (מש' יט, א)	טוב רש הולך בתמו מעקש שפתים והוא כסיל	א ג, ד, ה, ו- כנוסחנו ²²⁴	599, 590, 245, 607 (171)	אין
206	כסל (3)	וְאֶת־הַחֶלֶב אֲשֶׁר עָלֶהוּ אֲשֶׁר עַל־ הַכֶּסֶלִים (וי' ג, ד)	את החלב אשר עליהן אשר על הכסלים	א, ב, ג, ד, ה	אין	אין
207	כרה (3)	כִּי־יִכְרֶה אִישׁ בֹּר (שמי' כא, לג)	וכי יכרה איש בור	ב, ג, ד, ה, ו. א- כנוסחנו	אין	בפ"י לבר' נ, ה כנוסחנו וכן פ"י לצפ' ב, ו; צפ' ב, ט; תה' כב, לב; תה' מ, ז
208	כתן (4)	וַיַּעֲשׂוּ אֶת־ הַכְּתָנֹת שֵׁשׁ (שמי' לט, כז)	ויעשו את הכתנות שש	א, ב, ג, ד, ה	אין	אין
209	אחה (3)	וְאֶחָתָן הַקְּטָנָה מִמֶּנּוּ (יח' טז, מו)	אחותך הקטנה ²²⁵	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין

²²⁴ בהמשך השורש רד"ק מסביר את הפסוק ובהסברו שוב מופיע החילוף ומיוצג בכ"י א בלבד. ב, ג, ד, ו-
כנוסחנו.

²²⁵ לפי מבנה הפסוק ובחירת רד"ק בציטוט זה, יתכן שהיה לפניו נוסח שונה.

טבלה ב						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
210	אלה (2)	לֹא־הִיְתָה עִיר אֲשֶׁר הִשְׁלִימָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (יהו' יא, יט)	לא היתה עיר אשר לא השלימה אל בני ישראל ²²⁶	א, ב, ג, ה, ו	171	בפי' ליהו' ט, ז- כנוסחנו

מיון החילופים בטבלה ב

סוגי החילופים:

1. ערוב ושיבוש של פסוקים דומים.
2. תוספת, חיסור או חילוף של מילה בפסוק.
3. תוספת, חיסור או חילוף באותיות השימוש (מ, ש, ה, ו, כ, ל, ב).
4. חילוף של צורנים דקדוקיים (צורת יחיד וצורת רבים, שינוי גוף הדיבור וכדו').
5. תוספת, חיסור או חילוף של אימות קריאה (א, ה בסוף מילה, כתיב חסר כשבנוסחנו הוא מלא).
6. חילוף בצורת קרי וכתב.
7. חילוף בצורת שם ה'.
8. חילופים שונים (החלפה של עיצורים וכדו').

סוג החילוף:	1	2	3	4	5	6	7	8	סה"כ
מס' ההיקריות:	8	50	77	20	26	0	15	14	210
% מסך החילופים בטבלה ב	3.8	23.8	36.6	9.5	12.3	0	7.1	6.6	(99.7)

²²⁶ כאן החילוף הופך לגמרי את משמעות הפסוק. לכאורה יש כאן עדות נוספת מתוך קניקוט אך מצד שני בפירושו לני"ך רד"ק נוקט כנוסחנו ולכן קשה להכריע.

טבלה ג - חילופים שלא נראה שמייצגים נוסח שונה

טבלה ג						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
1	אגף (5)	וְאֵת כָּל־מִבְרָחוֹ בְּכָל־אֲנָפָיו בַּחֶרֶב יִפְלוּ (יח' יז, כא)	ואת כל־מברחיו בכל־אגפיו בחרב יפלו	א, ב, ג, ו	1, 28, 72, 89, 91, 96, 112, 115, 116, 126, 150, 158, 178, 226, 251, 252, 264, 659	החילוף מופיע גם בשורש ברח אך לעומת זאת, בפירוש על אתר רד"ק מעיר: 'ואת כל מברחו - כתוב בלא יו"ד, וכמהו רביס'.
2	זוז (3)	הַמְזוּזָה (שמי' כא, ו)	מזוזה	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
3	אבל (1)	הַחֹבֵשׁ תִּירוֹשׁ אֲמַלֵּל יִצְהָר (יואל א, י)	אבל תירוש אמלל יצהר ²²⁷	א, ב, ג, ה, ו	אין	בשורש 'אמל'
4	אוה (3)	וְלֹא תִתְאַוּהָ בֵּית רַעֲדָה (דבי' ה, יח)	לא תתאוה בית רעד	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
5	אור (1)	וְתִאֲרָנָה עֵינָיו (ש"א יד, כז)	ותארנה עיני ²²⁸	א, ב, ה, ו. ג-כנוסחנו	אין	אין
6	אז (1)	אֲזַי יִצְהָר חֲזָאֵל (מ"ב יב, יח)	אז יכה חזאל ²²⁹	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין

²²⁷ הפסוק מצוטט בצורה משובשת והוא תערובת של שני פסוקים (יש' כד, ז): 'אֲבַל תִּירוֹשׁ אֲמַלְלֶהָ נָפוֹ'; (יואל א, י) 'הַחֹבֵשׁ תִּירוֹשׁ אֲמַלְלֶהָ יִצְהָר'.

²²⁸ יתכן ציטוט משובש בגלל הימשכות מהפסוק שצוטט קודם לכן (ש"א יד, כט): 'פִּיֵּארוּ עֵינָיו'.

²²⁹ יתכן שרד"ק ציטט מפירוש ראבי"ע (שמות, הפירוש הארוך, טו, א), אשר לא דייק בהבאת פסוק זה והרכיבו מצירוף שני פסוקים (מ"ב יב, יח): 'אֲזַי יִצְהָר חֲזָאֵל מְלֻךְ אֲרָם וַיִּלָּחֶם עֲלֵיגַת וַיִּלְכְּדֶהָ'; (מ"ב טו, טז) 'אֲזַי יִצְהָר חֲזָאֵל מְלֻךְ אֲרָם וַיִּלָּחֶם עֲלֵיגַת וַיִּלְכְּדֶהָ'.

טבלה ג						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
7	איל (5)	בְּאֵלֵי מִמְרָא (ברי' יח, א)	באילוני ממרא	א, ב, ג, ה, ו- כנוסחנו	אין	אין
8	אכל (2)	וּמְאָכַל שְׁלַחְנוּ וּמוֹשֵׁב עֲבָדָיו (מ"א י, ה)	ומאכל עבדיו	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
9	אכל (3)	בְּטֶנֶף תֵּאָכַל (יח' ג, ג)	ובטנף תאכל	א, ב, ג, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
10	אל (2)	מִרְהַלְשָׁפָה (נחמי' יג, ח)	לשכה	א, ב, ג, ו	אין	אין
11	אלה (1)	אֵת כָּל־הָאֱלוֹת הַכְּתוּבוֹת עַל־הַסֵּפֶר (דה"ב לד, כד)	את כל האלות הכתובות בספר הזה ²³⁰	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
12	אלה (2)	וַיַּחַר־אַף בָּלֶק אֶל־בְּלָעַם (במ' כד, י)	ויחר אף יי אל בלעם	א, ג, ה, ב, ו- כנוסחנו	אין	אין
13	אמן (2)	וַחֲפָרָה הַלְבָנָה וּבּוֹשָׁה הַחֲמָה כִּי מָלַךְ ה' צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַם וַנִּגַּד זִקְנָיו קְבוֹד (יש' כד, כג)	וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך יי צבאות על ירושלים ונגד זקניו כבוד	א, ה, ו, ג- כנוסחנו	אין	אין

²³⁰ יתכן שרד"ק בלבד עם פסוקים דומים לפסוקונו (דב' כט, יט): 'כָּל־הָאֱלֹהִים הַכְּתוּבִים בַּסֵּפֶר הַזֶּה'; (שם, כו) 'כָּל־הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה'.

טבלה ג						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
14	אצר (1)	לא יֵאָצֵר וְלֹא יִחָסֵן (יש' כג, יח)	לא יחסן ולא יאצר	ב, ג, ה, ו. א- כנוסחנו	אין	בפיי לירי כ, ה; יח' כב, כה- כנוסחנו
15	ארח (3)	וְאַרְחָתוֹ אַרְחַת תַּמִּיד (מ"ב כה, ל)	ארוחתו ארוחת תמיד	א, ג. ב, ה, ו- כנוסחנו	אין	אין
16	בור (3)	וְנִמְשַׁלְתִּי עִם יוֹרְדֵי בּוֹר (תה' כח, א)	נמשלתי אל יורדי בור	א, ב, ג, ד, ה, ו ²³¹	אין	בפירוש כנוסחנו וכן בפיי לתה' ל, ד; תה' קמג, ז
17	בור (1)	וְנִמְשַׁלְתִּי עִם יוֹרְדֵי בּוֹר (תה' כח, א)	נמשלתי אל יורדי בור ²³²	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו וכן בפיי לתה' ל, ד; תה' קמג, ז
18	בוש (3)	הַפְּנֵה עֵרֶף מוֹאֵב בּוֹשׁ (יר' מח, לט)	והפנה עורף מואב בוש	א ב, ג, ד, ה, ו- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו
19	בית (3)	וּבְתֵי הַנֶּפֶשׁ (יש' ג, כ)	בתי הנפש	א, ב, ג, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו וכן בפיי להו' ב, טו
20	בנה (2)	וְנָטָה עָלֶיךָ קִרְתָּהּ וְאַבְנֵי־בָהּ (יש' לד, יא)	ובנה עליה קו תהו ואבני בהו	א, ב, ג, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו וכן בפיי ליש' מ, כג; תה' סח, יח
21	בעל (2)	לֹא כִבְרִית אֲשֶׁר פָּרַתִּי אֶת־אֲבוֹתַם	לא כברית אשר הוצאתי	א, ג, ו	אין	בפיי לירי לא, ל- כנוסחנו

²³¹ בכ"י ברסלאו 65 (ו) יש חילוף אותיות במילה זו וכתוב 'נשלמתי', אבל בכל מקרה בלי ו' החיבור.

²³² ביטוי דומה מופיע ביח' לא, יד: 'בְּתוֹךְ בְּנֵי אֲדָם אֶל־יוֹרְדֵי בּוֹר'.

טבלה ג						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי אחרים רד"ק
		בְּיוֹם הַחֲזִיקִי בְּיָדָם לְהוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם (יר' לא, לא)	אותם מארץ מצרים וגוי'			
22	בעת (4)	וּבְבֹאוֹ נִבְעַתִּי (דני' ח, יז)	ובבאי נבעתי	א, ב, ה, ו, ג- כנוסחנו	אין	בפיי לברי' טו, יב- כנוסחנו
23	בצע (3)	מִדְּלָהּ יִבְצַעֲנִי (יש' לח, יב)	ומדלה יבצעני	א, ב, ג, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
24	בקר (3)	וְדַמּוֹת בְּקָרִים תַּחַת לוֹ סָבִיב (דה"ב ד, ג)	ודמות בקרים מתחת לו סביב	א, ב, ג, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
25	ברד (2)	סוּסִים בְּרָדִים אֲמָצִים (זכ' ו, ג)	סוסים אמוצים ברודים	ב, ג, ה, ו, א- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו
26	ברח (2)	וַיִּבְרִיחוּ אֹתָם כָּל־הָעַמֻּקִּים (דה"א יב, טז)	ויברחו כל העמקים	א, ב, ג, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
27	ברך (2)	וַיְבָרְכוּ הָעָם לְכָל הָאֲנָשִׁים הַמְתַּנַּדְּבִים לַשַּׁבָּת בִּירוּשָׁלַם (נחמי' יא, ב)	ויברכו לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלם	א, ב, ג, ה, ו	אין	בפיי למיי' ה, י- כנוסחנו
28	בשר (2)	וְלֹא־יִכָּרֵת כָּל־בֶּשֶׂר (ברי' ט, יא)	ולא ישחת כל בשר	א, ב, ג, ה, ו	אין	בפיי לישי' נד, ט- כנוסחנו

טבלה ג						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
29	גאה (5)	שְׁמַעְנוּ גְאוֹר־ מוֹאֵב גָּא מְאֹד (יש' טז, ו)	שמענו גאון מואב גאה ²³³ מאד	א, ב, ה	224, 96	בפירוש כנוסחנו
30	גדה (1)	אָחַד נִשָּׂא שְׁלֹשָׁה גְדִיִּים (ש"א י, ג)	ואחד ²³⁴ נושא שלשה גדיים	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
31	גוב (3)	עַל כָּל־אֲצִילִי יָדִי (יח' יג, יח)	ועל כל אצילי ידי	א, ב, ג, ה, ו	אין	בפ' ליר' לח, יב- כנוסחנו
32	גוב (3)	בָּאוּ עַל־גְּבִים לֹא־מְצָאוּ מִים (יר' יד, ג)	באו על גבים ולא מצאו מים	א, ב, ג, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
33	גיא (6)	וְהָגִי בִּינוּ בִּינוּ וּבִין־הָעֵי (יה' ח, יא)	והגי בינו ²³⁵ ובין העי	א, ד. ב, ג, ה, ו- כנוסחנו	בנוסח הפנים ²³⁶	בפירוש כנוסחנו
34	גיא (2)	גְּבַעוֹתֶיךָ וְגִיאוֹתֶיךָ (יח' לה, ח)	ובמותיך וגאותיך	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
35	גרש (2)	לְקוֹל זַעֲקָת חֲבָלֶיךָ יִרְעָשׁוּ מִגְרָשׁוֹת (יח' כז, כח)	לקול צעקת חובליך ירעשו מגרשות	א, ב, ג, ה, ו	אין	חילוף זה מופיע גם בשורש חבל. לעומת זאת,

²³³ כאן יש דוגמא לכך שרד"ק לא דייק בציטוטים. בהמשך השורש רד"ק מדגיש שבפסוק זה חסר ה"א: 'ובחסרון הה"א: שמענו גאון מואב גא מאד'. נראה שהפסוק הובא בתחילה להצגת המילה גאון, ורד"ק לא דק בהמשך הציטוט ואילו בהמשך הדברים, הובא הפסוק שנית להצגת הצורה גא ושם כן דייק.

²³⁴ הפסוק צוטט בשורש זה בתחילה כנוסחנו בלא ו"ו, ונראה שרד"ק נגרר כאן בטעות אחר המשך הפסוק: 'וְאָחַד נִשָּׂא שְׁלֹשָׁת כְּפָרוֹת לָחֶם וְאָחַד נִשָּׂא נֶבֶלִיָּין'.

²³⁵ בד"כ רד"ק נוקט את גרסת גרסת הקרי וכאן את הכתיב. בפירוש על אתר רד"ק מציין את שתי הגרסאות ומציב אותן כקרי וכתוב.

²³⁶ קניקוט מציין כ"י שבהם מופיעה גרסת הקרי בגרסת הפנים: 1, 70, 77, 93, 113, 246, 249, 250, 251, 270, (כ"י אחד שבו מופיעה גרסת הקרי כהערה - 659).

טבלה ג						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
						בפירוש כנוסחנו.
36	דבא (3)	וְדַבְּוֹן נָפֶשׁ (דבי כח, סה)	דאבון נפש	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין א, יג; תה' פח, י
37	דגה (3)	הַדְּגִים (ישי יט, ח)	דיגים	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין כנוסחנו
38	דוב ²³⁷ (3)	הַנְּמָלִים (משי ל, כה)	נמלים	א, ב, ג, ה, ו	אין	אין
39	דוד (3)	הַדּוֹד אָחָד (ירי כד, ב)	הדוד האחד	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	אין	בפני למי"ב י, ז. לעומת זאת, בפני לירי כב, כו; כד, א; כד, ב- כנוסחנו
40	דלק (3)	וּבְקִדְחָת וּבְדִלְקָת (דבי כח, כב)	בקדחת ובדלקת	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	אין
41	דם (5)	וַיִּיקַר דָּמָם בְּעֵינָיו (תהי עב, יד)	ויקר דמם בעיניו	א, ב, ג, ד, ה, ו	1, 36, 37, 38, 42, 43, 73, 74, 76, 80, 82, 97, 117, 118, 119, 125, 131, 133, 137, 139, 142, 145, 147, 150, 156, 158, 175, 180, 188, 204, 205, 215, 216, 219, 220, 222, 225, 226, 245, 252, 253, 254	בפירוש כנוסחנו ואף מודגש: וייקר דמם בעיניו - וייקר כתוב בשני יודי"ן, ביו"ד האיתן וביו"ד השרשי. מאידך בפירוש לתהי

²³⁷ כל המקורות שמביא רד"ק בשורש זה, בנוסחנו הינם בכתבי חסר של אות השורש וי"ו - 'דבי'. רד"ק כותבם

בכתיב מלא שלא כמו צורת הכתיב המקובלת.

טבלה ג						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
					260, 267, 270,	קטז, טו- כנוסח החילוף.
42	דמה (5)	אִיף נְדַמִּיתָה (עו' א, ה)	איך נדמתה	א, ד. ב, ג, ה, ו- כנוסחנו	18, 89, 113, 115, 154, 177, 244, 384	בפירוש כנוסחנו
43	הבן (3)	קָרְנוֹת שֶׁן וְהוֹבְנִים וְהַבְּנִים (יח' כז, טו)	וקרנות שן והבנים	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
44	הכל (2)	וּבְנוּ בְּהִיכַל ה' (זכ' ו, טו)	ובנו את היכל יי, 238	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
45	המה (5)	מִדּוּעַ קוֹל־ הַקְרִיָּה הוֹמָה (מ"א א, מא)	מדוע קול הקריאה 239 הומה	א, ב, ג, ה. ד, ו- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו
46	הן (2)	וְהָנָה בָּאוּ עַד־ תוֹךְ הַבַּיִת לְקַחֵי חֲטָיִם (ש"ב ד, ו)	והנה באו תוך השער לוקחי חטים 240	א	אין	בפירוש כנוסחנו
47	הרר (3)	וְהִרְתִּיהֶם תְּבַקֵּעַ (מ"ב ח, יב)	הרותיהם תבקע	א. ב, ג, ד, ה, ו- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו וכן בפיי לעמ' א, יג
48	הרג (4)	וּבְנוֹתֶיהָ אֲשֶׁר בְּשָׂדֵה בְּחָרֵב תִּתְהַרְגֶנָּה (יח' כו, ו)	ובנותיה בשדה בחרב תהרגנה	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
49	הרה (8)	וַתַּהַר אֶת־ מְרִים וְאֶת־	ותהר את מרים ואת	א	אין	אין

²³⁸ כנראה עירב פה רד"ק שני פסוקים סמוכים: 'וּבְנוּ בְּהִיכַל ה'' (זכ' ו, יב), 'וּבְנוּ בְּהִיכַל ה'' (שם, טו).

²³⁹ בנוסחנו: הקריה. הנוסח: הקריאה מתועד בארבעה כתבי יד (א-ד), וכן בפירוש רמ"ק למש' א, יט.

²⁴⁰ ביטוי דומה מופיע בפסוק (ש"ב ג, כז): 'וַיִּטְהוּ יוֹאֵב אֶל־תוֹךְ הַשַּׁעַר לְדַבֵּר אֶתוֹ בְּשָׁלִי.

טבלה ג						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
		שְׁמִי וְאֵת־ יִשְׁבַּח אָבִי אֶשְׁתַּמַּע (דה"א ד, יז)	שמי ואת ישבה אבי אשתמוע	ב, ג, ה, ו- כנוסחנו		
50	זבב (2)	יִשְׁרַק ה' לְזָבוּב אֲשֶׁר בְּקִצָּה יֵאָרֵי מִצְרַיִם (יש' ז, יח)	ישרוק יי' לזבוב אשר בארץ ²⁴¹ מצרים	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	אין	בפיו ליש' מג, יז- כנוסחנו
51	זה (2)	אֲשֶׁר זָעַמְתָּה זֶה שְׁבָעִים שָׁנָה (זכ' א, יב)	אשר זעמת זה כמה שנים ²⁴²	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש על אתר וכן בפיו לתה' עט, ה- כנוסחנו
52	זה (5)	זו שְׁדוּנִי (תה' יז, ט)	זו שדונו	א, ב, ה, ו. ²⁴³ ג- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו
53	זו (4)	דָּרַךְ־זו אֶלֶף (תה' קמג, ח)	דרך זו אהלך ²⁴⁴	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו
54	זון (3)	מִלְפָּנַיִם (מ"א ו, כט)	פנים ²⁴⁵	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
55	זוע (5)	וְהָיָה רַק זְזוּעָה (יש' כח, יט)	והיה רק זוועה	א ב, ג, ד, ה, ו- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו
56	זנח (8)	אֶתְפָּרִיז רוּחִי (דני' ז, טו)	אתכריאת רוחי	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	אין	בפירוש ליש' יט, ו; יח' כא, ח- כנוסחנו

²⁴¹ יתכן שציטט מן הזיכרון והושפע מסוף הפסוק 'וְלִדְבוּרָה אֲשֶׁר בְּאָרְץ אֲשׁוּרִי'.

²⁴² ככל הנראה רד"ק ציטט מן הזיכרון ועירב שני פסוקים בספר זכריה (א, יב): 'עַד מָתִי אֶתָּה לֹא תִרְחַם אֶת יְרוּשָׁלַם... אֲשֶׁר זָעַמְתָּה זֶה שְׁבָעִים שָׁנָה'; (ז, ג) הַאֲבָבָה בַּחֲדָשׁ הַחֲמִשִּׁי הַנּוֹר פְּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי זֶה כְּמָה שָׁנַיִם'.

²⁴³ חילוף זה מופיע גם בשורש 'זו' וגם שם משתקף בכ"י א, ב, ה, ו. ולעומתם ג, ד- כנוסחנו.

²⁴⁴ פסוק עם ביטוי דומה (תה' קמב, ד): 'בְּאֶרְחֵי־זו אֶהְלֵךְ'.

²⁴⁵ רד"ק התכוון כאן למשקל ספציפי: 'פְּנִיָם'. משקל זה מופיע רק במ"א ו, כט.

טבלה ג						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
57	זרע (2)	כִּי זְרוּעוֹת רְשָׁעִים תִּשְׁבְּרָנָה (תה' לו, יז)	וזרועות רשעים תשברנה	א, ג, ד, ה. ב, ו- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו
58	חגג (3)	וּבְחַגִּים וּבְמוֹעֲדִים (יח' מו, יא)	בחגים ובמועדים	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו וכן בפני להו' ב, יג
59	חדר (3)	וְחֹדְרֵי תִמָּן (איוב ט, ט)	חדרי תימן	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפני לזכ' ט, יד- כנוסחנו
60	חול (3)	חֹלֶל אֵילוֹת תִּשְׁמֹר (איוב לט, א)	וחולל אילות תשמור	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	אין	בפני לתה' קיט, א- כנוסחנו
61	חטא (2)	אֲשֶׁר הִחְטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל (מ"א טו, כו ועוד)	אשר החטיא את בני ישראל	א, ה, ו. ג, ד- כנוסחנו	אין ²⁴⁶	אין
62	חיה (3)	וְחַיֵּית פְּלִשְׁתִּים (ש"ב כג, יג)	חית פלשתים	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפני לתה' עד, יט לעומת זאת, בפירוש כנוסחנו וכן בתה' סח, יא.
63	חיה (3)	וּפָנָג (יח' כז, יז)	פנג	א, ב, ג, ה, ו	אין	בפירוש על אתר
64	חיה (3)	וְאָפַד (בר' י, י)	אכד	א, ה, ו	אין	בפירוש על אתר
65	חלל (4)	וְנָחְלוּ מִקְדָּשֵׁיהֶם (יח' ז, כד)	ונחלו מקדשיכם	א, ג. ב, ד, ה, ו- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו
66	חלל (2)	וַיִּתֵּן לוֹ הַפֶּהוּן קֹדֶשׁ	ויתן לו הכהן לחם קדש	א, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו

²⁴⁶ נבדקו כל 15 ההקרויות של הביטוי במקרא.

טבלה ג						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי אחרים רד"ק
		(ש"א כא, ז)				
67	חלל (2)	וּלְפָנֵיהֶם נָבַל וְתָף וְחָלִיל (ש"א י, ה)	ולפניהם תוף וחליל	א, ב, ג, ד, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
68	חלה (3)	וְגַם אֲנִי הֶחֱלִיתִי הַכּוֹתֵד (מ"ו, יג)	גם אני החליתי הכותד	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
69	חלק (3)	וְהִתְחַלְקוּ אֹתָהּ לְשִׁבְעָה חֻלְקִים (יהו' יח, ה)	התחלקו אותה לשבעה חלקים	א, ו. ב, ג, ד, ה - כנוסחנו	אין	בפ"י ליה' כב, יט לעומת זאת, בפירוש כנוסחנו
70	חלק (2)	כִּי לֹא פָטַר יְהוָה יָדַע אֶת הַמַּחְלָקוֹת (דה"ב כג, ח)	כי לא פטר יהוידע את המחלקות	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
71	חמל (3)	אֶל־תְּחַמְלוּ אֶל־חַץ (יר נ, יד)	ואל תחמלו אל חץ	א, ב. ג, ד, ה - כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו
72	חמל (4)	וְחַמְלָתִי עָלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יִחְמַל אִישׁ עַל־בְּנוֹ (מל' ג, יז)	וחמלתי עליכם כאשר יחמול איש על בנו	א, ב, ג, ד, ה, ו. א - כנוסחנו	אין	בפ"י לש"ב כא, א לעומת זאת, בפירוש כנוסחנו
73	חמר (3)	וַיִּין חָמַר (תה' עה, ט)	יין חמר	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפ"י ליש' כז, ב לעומת זאת, בפירוש כנוסחנו
74	חמר (5)	עַד הָיִיתָ רֹאשׁ־חַמּוֹר בְּשִׂמְנֵים כָּסֹף (מ"ב ו, כה)	עד היות ראש חמר בשמנים כסף	א. ב, ג, ה, ו - כנוסחנו	אין	אין

טבלה ג						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי אחרים רד"ק
75	חמש (3)	וְחַמֵּשׁ צֵאן עֲשׂוֹת עֲשִׂיּוֹת (ש"א כה, יח)	חמש צאן עשויות	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
76	חנן (3)	הַמָּץ (יש' טז, ד)	מץ	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
77	חנה (8)	וְלִהְבֶּת חֲנִיתוֹ (ש"א יז, ז)	ולהב חניתו ²⁴⁷	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפ"י לש"ב כא, טז כנוסחנו
78	חנק (2)	וַיִּצְוּ אֱלֹהֵי בֵיתוֹ וַיִּחַנֵּק (ש"ב יז, כג)	ויצו את ביתו ויחנק	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
79	חסר (2)	כִּי־אֵין מְחֹסֵר (תה' לד, י)	אשר אין מחסור	א, ג, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו וכן שם פס' יב
80	חפץ (3)	הַחֶפֶץ לֵה' (ש"א טו, כב)	החפץ יי'	א. ב, ג, ד, ה, ו- כנוסחנו	אין	בפ"י לתה' מ, ז- כנוסחנו
81	חצה (1) ²⁴⁸	וְאַמָּה וְחָצִי רְחִבּוֹ וְאַמָּה וְחָצִי קִמְתּוֹ (שמ' כה, י)	ואמה וחצי רחבה ואמה וחצי קומתה	ב	אין	אין
82	חרה (3)	וְאַל־תִּתְגַּר (דב' ב, ט; דב' ב, יט)	אל תתגר	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין ²⁴⁹	בפ"י ליר' ג, כד; תה' לט, יא- כנוסחנו
83	חרך (8)	וּשְׁעָר רְאֲשֵׁהוֹן לָא הִתְחַרְךְ (דני' ג, כז)	ושער ראשהון לא אתחרך	א, ד. ג, ה, ו - כנוסחנו	אין	אין

²⁴⁷ ביטוי דומה באיוב (לט, כג) : 'להב חנית'.

²⁴⁸ לגבי ארון הברית כתוב (שמ' כה, י) : 'וְאַמָּה וְחָצִי רְחִבּוֹ וְאַמָּה וְחָצִי קִמְתּוֹ' בלשון זכר. לעומת זאת, לגבי הכפורת כתוב (שמ' כה, יז ועוד) : 'אֲמִתִּים וְחָצִי אֶרְכָּה וְאַמָּה וְחָצִי רְחִבָּה' בלשון נקבה. היות ואין עדויות לנוסח שונה גם לגבי הארון וגם לגבי הכפורת, נראה לי למיין זאת כערבוב בין פסוקים דומים.

²⁴⁹ בשתי ההיקרויות

טבלה ג						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
84	חרף (2)	וְהִפִּיתִי בֵּית־ הַחֶרֶף עַל־בֵּית הַקִּיץ (עמ' ג, טו)	והכיתי בית הקיץ על בית החורף	א, ב, ג, ד, ה. ו- כנוסחנו	אין	בפ' לעמ' א, א; ו, יא- כנוסחנו
85	חרץ (3)	לֹא־חָרַץ לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל לְאִישׁ אֶת־לִשְׁנוֹ (יהו' י, כא)	ולא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו	א. ב, ג, ד, ה, ו- כנוסחנו	153, 182 (155)	אין
86	חרש (3)	אֶת־מַחְרָשְׁתּוֹ וְאֶת־אֲתוֹ (ש"א יג, כ)	ואת מחרשתו ואת אתו	א, ג. ב, ד, ה, ו- כנוסחנו	אין	בפ' ליש' ב, ד; מ"ד, ג- כנוסחנו
87	חרש (3)	וְיֹעֵץ וְחָכָם חָרְשִׁים (יש' ג, ג)	יועץ וחכם חרשים	א, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
88	חשמל (3)	וּמִמֶּתְנִיּוֹ וּלְמַעַלָּה כְּמִרְאֵה־זוֹהַר כְּעֵין הַחֲשֵׁמְלָה (יח' ח, ב)	ממתניו ולמעלה כמראה זוהר כעין החשמלה	א. ב, ג, ד, ה, ו- כנוסחנו	155	אין
89	טבח (1)	כִּפְשָׁה לְטָבַח יֹבֵל (יש' נג, ז)	כצאן לטבח יובל ²⁵⁰	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
90	טבע (4)	הִטְבְּעוּ בַבֶּץ רִגְלָךְ (יר' לח, כב)	הטבעו בבץ רגליה	א, ה ב, ג, ד, ו- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו
91	טיר (8)	וּמִבְשָׁלוֹת עָשׂוּי מִתַּחַת הַטִּירוֹת סָבִיב (יח' מו, כג)	ומבשלות עשו מתחת הטירות סביב	א, ה ב, ג, ד, ו- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו

²⁵⁰ דומה לביטוי (תה' מד, כג): 'כצאן טבחה'. הצירוף 'כצאן לטבח יובל', שהוא צירוף של הפסוק בישעיהו והפסוק בתהילים, בא בספר יוסיפון (פרק טז) מן המאה העשירית, וכן בתפילת תחנון לשני וחמישי (המתועדת לראשונה במחזור ויטרי במאה הי"ב). נראה שרד"ק ציטט את הפסוק מזיכרונו והושפע מנוסח תפילת תחנון.

טבלה ג						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
92	טלל (2)	וְהַשְׁמִים יִתְּנוּ טלם (זכ"ח, יב)	אם השמים יתנו טלם	א, ג, ה, ו ב- כנוסחנו	אין	בפירוש לירי יד, כב- כנוסחנו
93	טמא (3)	וְאֶל־תֹּאכְלֵי כָל־טְמֵאָה (שוי יג, ז)	אל תאכלי כל טומאה	א, ו ב, ג, ד, ה- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו
94	יאש (3)	וְאָמְרוּ נֹאֶשׁ כִּי־אֲחֵרֵי מַחֲשַׁבוֹתֵינוּ נִלְדָּה (ירי יח, יב)	אמרו נואש כי אחרי מחשבותינו נלך	א, ד, ו. ב, ג, ה- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו
95	ידע (3)	הַמֵּצֵב (ש"א יד, טו)	מצב	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
96	ידע (3)	הַמֵּצֵעַ (ישי כח, כ)	מצע	ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
97	יחם (3)	וְחַמַּת מַיִם (ברי כא, יד)	חמת מים	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
98	יטב (5)	הֲלוֹא דְבָרֵי יֵיטִיבוּ (מ"ב, ז)	הלא דברי יטיבו	א. ב, ג, ד, ה, ו- כנוסחנו	אין	אין
99	יטב (2)	כִּי־יֵיטֵב אֶל־אָבִי אֶת־הַרְעָה עָלַיְךָ (ש"א כ, יג)	כי ייטיב את אבי את הרעה עליך	א, ו. ב, ג, ד, ה- כנוסחנו	250, 93	בפירוש כנוסחנו וכן בפ"י למ"ז, ג
100	יטב (5)	עַל־הֲרַע כְּפִים לְהֵיטִיב (מ"ז, ג)	על הרע כפים להיטב	א, ו. ד- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו וכן בפ"י לירי ב, לג
101	ילך (3)	וְתִרְדְּנָה עֵינֵינוּ דְמָעָה (ירי ט, יז)	תירדנה עינינו דמעה	א	אין	בפירוש כנוסחנו וכן בפ"י ליואל ד, יח
102	ינה (3)	וַיִּנְרָם (במ"א, ל)	נירם	א, ב, ג, ד, ה	אין	בפ"י למ"א יא, לו; מ"ב ח, יט; מ"י

טבלה ג						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
						יג, כג- כנוסחנו
103	ינח (3)	מִשַּׁחַת (יש' לח, יז)	שחת	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
104	יסד (8)	נוֹסְדוּ יַחַד (תה' ב, ב)	נוסדו יחדו	א, ו. ב, ג, ד, ה - כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו וכן בפ"י ליש' מ, כג; דה"ב ג, ג
105	יסף (2)	וְרָעַב אֶסְף עֲלֵיכֶם (יח' ה, טז)	ורעה אוסף עליכם	א, ב	אין	בפירוש כנוסחנו
106	יסף (1)	וַיֹּאסֶף שְׂאוֹל לָרֹא (ש"א יח, כט)	ויאסף שמואל לרוא	א ב, ג, ד, ה, ו- כנוסחנו	אין	אין
107	יעד (3)	וַאֲיֵן בּוֹדֵד בְּמוֹעֲדָיו (יש' יד, לא)	אין בודד במועדיו	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
108	יצע (3)	וְהִתָּא (יח' מ, ז)	תא ²⁵¹	א, ב, ג, ד, ה	אין	בפירוש כנוסחנו
109	יקע (3)	וְנִסְבָּה (יח' מא, ז)	נסבה	א, ב, ג, ה. ד- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו וכן בפ"י לזכ" ט, א
110	יקע (3)	וְנִבְקָה (יש' יט, ג)	נבקה	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
111	יקש (3)	כְּמוֹקֵד (תה' קב, ד)	מוקד	א, ב, ג, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
112	ישב (3)	כְּעָרִים אֲשֶׁר לֹא-נִוָּשְׁבוּ (יח' כו, יט)	ערים לא נושבו	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
113	ישב (2)	כְּעָרִים אֲשֶׁר לֹא-נִוָּשְׁבוּ	ערים לא נושבו	א- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו

²⁵¹ לא ברור אם רד"ק התכוון לצטט פה.

טבלה ג						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
		(יח' כו, יט)				
114	כהה (3)	וְלֶהֱט (מל' ג, יט)	להט	א, ג, ד, ה	אין	בפירוש כנוסחנו וכן בפיי ליש' א, כח; יש' מב, ח; תה' מט, טו ועוד
115	כון (2)	פָּחֹר וְטוֹב (ש"א ט, ב)	נכון ²⁵² וטוב	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפירוש כנוסחנו
116	כון (2)	מוֹכְנִים פְּפִית (יח' מ, מג)	מוכנים בית יי	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו
117	כי (2)	פָּרִיחֲטִיאוּ אֶתְדָּ לִי (שמי' כג, לג)	כי יחטיאו אותך לי	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפיי ליה' ט, ז; יה' יא, כ; ש"ב כד, כג כנוסחנו
118	כלל (3)	מִכְלֵל־יָפִי (תה' נ, ב)	ומכלל יופי	א, ב, ג, ד, ה- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו וכן בפיי לתה' קלב, ב
119	כלא (5)	פְּלֹאֲתֵי רֶגְלִי (תה' קיט, קא)	כליתי רגלי	ו	1, 4, 37, 39, 73, 76, 97, 131, 133, 148, 166, 206, 219, 220, 224, 225, 226, 288, 601	במכלול- כנוסחנו וכן לקמן בשורש כלה (שם מודגשת האות א בצורת הכתיבה) וכן בפירוש על אתר
120	כמר (5)	פְּתוֹא מְכָמַר (יש' נא, כ)	כתא מכמר	א, ב, ג, ד, ה. ו- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו

²⁵² לא אמור להיות בשורש זה. במודפס מחקו "וטוב".

טבלה ג						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
121	כנס (3)	וּמְכַנְסֵי פְּשָׁתַיִם (יח' מד, יח)	מכנסי פשתים	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	116	אין
122	כנע (3)	וְלֹא־יִהְיֶה כְּנַעֲנֵי עוֹד (זכ' יד, כא)	לא יהיה כנעני עוד	א, ג. ב, ד, ה- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו וכן בפני לישי' סו, כא
123	כסה (6)	כִּי הוּא כְּסוּתָהּ כְּסוּתָהּ לְבַדָּה (שמי' כב, כו)	כי היא כסותה לבדה ²⁵³	א, ד	בנוסח הפנים ²⁵⁴	אין
124	כפר (3)	וְלִכְפֹּרֵי הַזֶּהָב (דה"א כח, יז)	ולכפורי זהב	ב, ג, ד, ה, ו. א- כנוסחנו	אין	בפירוש כנוסחנו
125	כר (2)	וּמִישַׁע מְלֶכֶד מוֹאֵב הָיָה נֶקֶד וְהִשִּׁיב לְמֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל מֵאֶה־אֶלְף קָרִים (מ"ב ג, ד)	ומישע מלך מואב היה נוקד והשיב למלך ישראל אלף כרים וגו'	ב, ג, ד, ה, ו א- 'מאה כרים' ללא המילה אלף.	אין	בפני למ"ב א, א כנוסחנו וכן פי' לישי' טז, א
126	ככר (3)	וְכַפֵּר לָחֶם אַחַת (שמי' כט, כג)	ככר לחם אחת	א, ב, ג, ה, ו. ד- כנוסחנו	אין	פי' לזכ' ה, ז. בפני לש"א י, ד כנוסחנו
127	כרת (2)	פְּשָׁטָנוּ נִגְבַּ הַכְּרָתִי (ש"א ל, יד)	אל נגב הכרתי	א, ב, ג, ד, ה, ו	אין	בפני לצפי' ב, ה. לעומת זאת, בפני ליח'

²⁵³ בדרך כלל רד"ק נוקט בנוסח הקרי וכאן בנוסח הכתיב.

²⁵⁴ נוסח הפנים של קניקוט אינו מנוקד ומה שמובא בנוסח הפנים הוא הכתיב. בהערה קניקוט מציין שלושה כ"י המציינים קרי שונה.

טבלה ג						
מס'	השורש וסוג החילוף	הפסוק בנוסחנו	הנוסח המופיע בספר השורשים	כתבי יד של ספר השורשים	עדות לנוסח רד"ק בקניקוט	עדות בכתבי רד"ק אחרים
						כה, טז- כנוסחנו
128	כשר (3)	וְהַקְשִׁירִים (יש' ג, כ)	קשורים	א, ב	אין	בפירוש כנוסחנו
129	כתת (3)	הַמְשׂוֹר (יש' י, טו)	משור	א, ב, ד, ה, ו	אין	בפ"י לש"ב יב, לא- כנוסחנו וכן בפ"י לדה"א כ, ג
130	כתב (3)	וַיִּכְתֹּב יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּסֵפֶר תּוֹרַת אֱלֹהִים (יה' כד, כו)	ויכתוב יהושע את הדברים האלה בספר תורת האלהים	א ב, ג, ד, ה- כנוסחנו	182, 174, 85	בפירוש כנוסחנו וכן בפ"י ליה' כד, א
131	כדכד (3)	נִפְךְ סִפִּיר (שמ' כח, יח)	נפך וספיר	א, ב ג, ד, ה, ו- כנוסחנו	אין	פ"י ליש' נד, יב- כנוסחנו
132	כדכד (3)	בְּנִפְךְ אֶרְגָּמֹן וְרִקְמָה וּבוֹץ וְרִאמֹת וְכַדְכַד (יח' כז, טז)	בנפך ארגמן רקמה ובוץ וראמות וכדכד	א ב, ד- כנוסחנו	אין	אין

מיון החילופים בטבלה ג

סוגי החילופים :

1. ערבוב ושיבוש של פסוקים דומים.
2. תוספת, חיסור או חילוף של מילה בפסוק.
3. תוספת, חיסור או חילוף באותיות השימוש (מ, ש, ה, ו, כ, ל, ב) .
4. חילוף של צורנים דקדוקיים (צורת יחיד וצורת רבים, שינוי גוף הדיבור וכדו').
5. תוספת, חיסור או חילוף של אימות קריאה (א, ה בסוף מילה, כתיב חסר כשבנוסחנו הוא מלא).
6. חילוף בצורת קרי וכתב.
7. חילוף בצורת שם ה'.
8. חילופים שונים (החלפה של עיצורים וכדו').

סוג החילוף :	1	2	3	4	5	6	7	8	סה"כ
מס' ההיקריות :	10	33	62	6	13	2	0	6	132
% מסך החילופים בטבלה ג	7.5	25	46.9	4.5	9.8	1.5	0	4.5	(99.7)

4. מסקנות וסיכום

כפי שכבר נכתב בפירוט שיטת המחקר, בעבודה זו בדקתי את רוב ספר השורשים (שורשי האותיות א-כ) על פי כתביהיד הרשומים שם.

יוצא אם כן, שבדקתי כ-55% מתוך כל ספר השורשים שהיה לפני²⁵⁵ ובחומר הנבדק נמצאו 36,640 ציטוטי מילים בקירוב. מתוך כל ציטוטי המילים נמצאו מעל 600 חילופים ומתוכם 274 חילופים משמעותיים²⁵⁶ שמהווים כ-0.7% מהחומר הנבדק.

באומדן סטטיסטי יתכנו בכל ספר השורשים 66,620 ציטוטי מילים בקירוב ובהם 532 חילופים משמעותיים.

נוסח ספר השורשים

לגבי טבלה א שעל פיה יהיו עיקר מסקנותי, הנוסח המשתקף בששת כתביהיד שנבדקו הוא הנוסח שיצא מתחת ידי רד"ק. מסקנה זו תקפה ברוב המקרים שבהם כל כתביהיד או רובם המכריע מביא נוסח המנוגד למסורה ויש לחילוף אישוש, או אצל קניקוט או בפירושי רד"ק. נראה שכתביהיד החריגים הבודדים, תיקנו על פי נוסח המסורה. יצוין שאין בין ששת כתביהיד תלות ברורה ולכן אין סיבה להניח שטעות בכתביד אחד יצרה טעות באחרים.

מיון החילופים לפי מאפיינים לעומת מיון בטבלאות על פי עדויות הנוסח

כפי שכתבתי בתחילת פרק 3, חילקתי את כל החילופים שמצאתי לשלוש טבלאות שונות. המטרה בחלוקה היא להבחין בין החילופים שיש בהם סבירות גבוהה לייצוג נוסח שונה לבין אלו שאפשר לתלות את סיבתם בהסברים אחרים שנציע בהמשך.

בנוסף, מיינתי כאמור את כל החילופים בכל שלושת הטבלאות לפי קבוצות מאפיינים. בנוסף לחלוקה לטבלאות, גם מאפיינים אלו מגדירים את איכות הממצא לגבי טיב החילוף וכאן עלול להיווצר סיבוך מסוים שברצוני להתירו.

לגבי כל חילוף כמעט, ניתן לפתח דיון ולהעלות השערות שונות בדבר עצם ממצאו, אם מעיד על נוסח שונה או לא. תהיתי בכך בכל פעם שמצאתי חילוף משמעותי יותר או פחות. החלוקה לטבלאות שונות באה כדי לפתור את הבעיה ולכל טבלה הצבתי אבני בוחן ברורים ומדויקים שמיוסדים על **עדויות נוספות** וזה היה ה**שיקול המרכזי** אם להציב את החילוף כמעיד על נוסח שונה או שיש הסבר אחר לחילוף ואין להוכיח ממנו על שינוי נוסח. הסיבוך נוצר כשבאתי לאפיין את החילופים וראיתי שיש מאפיינים שונים בערכם ויש כאלו שמתגלים רק בטבלאות ב או ג. לדוגמה, אם היה חילוף שאפשר להסבירו על ידי ערבוב של פסוקים דומים הרי זו טעות סופר וממילא אין להציב את החילוף בממצאי טבלה א אלא בטבלאות ב או ג. לעומת זאת, אם היה חילוף של תוספת, חיסור או חילוף של מילה בפסוק (מסוג 2) ויש לחילוף תמיכה ברשימת קניקוט הרי ממצא זה גדול בערכו על

²⁵⁵ למעט שורשי האותיות נ,ע שלא היו לפני משום שטרם הושלמה בדיקתן בפרויקט הוצאת ספר השורשים בבר-אילן. הנתון של 55% הוא בדגש על מה שהיה לפני. להערכתך, אם נחשב גם את החומר שלא היה לפני נגיע למספר קרוב ל-50%.

²⁵⁶ אני מתייחס רק לחילופים בטבלה א שאותם הגדרתי שקרוב לוודאי מייצגים נוסח שונה.

אחרים. יוצא מכל האמור שיש שני פרמטרים המשמשים במקביל לגבי איכותו של כל ממצא. האחד הוא המיון לטבלאות ולפיכך טבלה א היא המשמעותית ביותר ומצביעה על 274 חילופים המעידים על נוסח שונה. הפרמטר השני הוא מיון החילופים למאפיינים (שונים בערכם) וכאן יהיו תוצאות שונות בכל טבלה כפי שאראה בהמשך.

מיון החילופים לפי מאפיינים

הנה שוב רשימת המיון שערכתי לחילופים והסברם בצידם:

מס' החילופים שנמצאו בטבלה א	הסבר	קבוצת המיון	מס'
0	תיתכן טעות סופר של רד"ק עצמו ²⁵⁷	ערבוב ושיבוש של פסוקים דומים	1.
30	חילוף משמעותי ביותר	תוספת, חיסור או חילוף של מילה בפסוק	2.
80	חילוף משמעותי	תוספת, חיסור או חילוף באותיות השימוש (מ, ש, ה, ו, כ, ל, ב)	3.
23	חילוף משמעותי ביותר	חילוף של צורנים דקדוקיים (צורת יחיד וצורת רבים, שינוי גוף הדיבור וכדו')	4.
123	תיתכן טעות סופר או חוסר הקפדה בעניין הכתיב.	תוספת, חיסור או חילוף של אימות קריאה (א, ה בסוף מילה, כתיב חסר כשבנוסחנו הוא מלא)	5.
6	קשה להעריך מה היה כתוב לפני רד"ק במקרים אלו.	חילוף בצורת קרי וכתוב	6.
0	רד"ק כתב את שם ה' רק בסימן ה' או יי'. לפיכך, לא ניתן לקבוע מה הנוסח שהיה לפניו.	חילוף בצורת שם ה'	7.
12	חילוף משמעותי ללא אפיון מכליל.	חילופים שונים	8.
274		סה"כ	

החילופים המשמעותיים ביותר בערך שמעידים על נוסח שונה או דומה לנוסחנו נמצאים בקבוצות המיון 2, 3, 5 ובשלושתם יחד 233 חילופים, שהם כ-85% מסך החילופים בטבלה א.

²⁵⁷ קבוצה זאת מעידה בסבירות נמוכה על חילוף נוסח ולכן היקרויותיה מוינו לטבלאות ב, ג.

המאפיין השכיח ביותר מבין החילופים בטבלה א הוא חילוף מקבוצה 5 שעיקרה חלופי כתיב (44.8%).²⁵⁸

יודגש, בפרק המסקנות הכמותיות, ברצוני להתייחס לכל 274 הממצאים בטבלה א כמכלול אחד. בדיון נוסף שיובא בהמשך, אציג לגבי מס' חילופים, את השיקולים השונים בדיון רחב יותר.

הנה ריכוז תוצאות המיון על פי אחוזים בכל שלושת הטבלאות:

מיון החילופים באחוזים בשלושת הטבלאות									
סוג החילוף:	1	2	3	4	5	6	7	8	סך כל מס' החילופים בטלה
% מסך החילופים בטבלה א	0	10.9	29.1	8.3	44.8	2.1	0	4.3	274
% מסך החילופים בטבלה ב	3.8	23.8	36.6	9.5	12.3	0	7.1	6.6	210
% מסך החילופים בטבלה ג	7.5	25	46.9	4.5	9.8	1.5	0	4.5	132

ניתן לראות שקבוצת אפיון מס' 3 (תוספת, חיסור או חילוף באותיות השימוש) השניה בשכיחותה בטבלה א והשכיחה ביותר בטבלאות ב ו-ג.

חשיבות בדיקת העדויות אצל קניקוט ובכתבי רד"ק אחרים

לכאורה ניתן לטעון שהחילופים בקבוצה 5 יכולים להעיד על צורת העבודה של רד"ק. המאפיין של קבוצה 5 הוא בעיקרו כתיב, וניתן לחשוב שרד"ק לא חש להקפיד על כתיב מלא וחסר, או שלעיתים כתב בצורת הכתיב המקובלת בדורו ולא הקפיד על ציטוט מדויק. טענה זאת נראית לכאורה הגיונית לחלוטין, אם יוצאים מנקודת הנחה שנוסח רד"ק היה זהה לנוסחנו או קרוב אליו ביותר. המניחים כך, יכולים לטעון שההבדל המשמעותי בין קבוצות 2, 3, 4 לבין קבוצה 5 הוא, שאילו רד"ק היה נשאל מדוע ציטט בשונה מהנוסח המקובל, היה בוודאי מתקן את המקרים מקבוצות 2, 3, 4 (ששלושתם יחד מהווים כ-48%), ואילו על המקרים מקבוצה 5 ייתכן שהיה משיב שאין במטרת כתיבתו חשיבות להקפדה על כתיב מלא וחסר וכי'.

כל זאת רק לכאורה. מטרת המחקר היא לברר עד כמה קרוב היה נוסח רד"ק לנוסחנו ולכן הבדיקה אינה יכולה להיסמך רק על המיון המאפיין את החילופים אלא גם על עדויות נוספות לנוסח החילוף במקומות אחרים. עובדה היא שגם לגבי קבוצה מס' 5 נמצאו עדויות לנוסחים שונים אצל קניקוט וכן אישוש לחילופים אלו אצל רד"ק עצמו בפירושי האחרים. אם לא הייתי מוצא עדויות נוספות

²⁵⁸ כלל לא בדקתי ניקוד או טעמים, געיות וכי'. נושאים אלה לא ניתנים לבדיקה בדרך כלל, מפני שרוב הפסוקים הובאו בכתביהיד בלא ניקוד וטעמים, ויש להניח שגם רד"ק כתבם בלא ניקוד וטעמים.

לנוסח החילוף בקבוצה 5, הייתי מתרץ בכך שרד"ק לא הקפיד בכתיבתו. מכיוון שנמצאו העדויות הסותרות את התירוץ, איני רשאי להניחם.

מסקנת הביניים בדיון צריכה אם כך להיות, שאין לראות במיון החילופים איכויות שונות בדירוג להוכחת הימצאות נוסח שונה מנוסחינו אצל רד"ק. כל ממצא של חילוף, אם יש לו עדות אובייקטיבית נוספת ולא ניתן לתרצו בנקל כשגיאת קולמוס, הרי הוא משמש כעד נאמן לנוסח שונה.

מסקנה זאת תקפה לטבלה א בלבד. לעומתה, טבלה ג באה כדי להציג את אותם המקרים שבהם ברי לנו, או לפחות - סביר להניח, שרד"ק לא דייק בציטוטיו ולכן נוצרו שיבושים משונים שאין לתלותם בחילופי נוסח. קבוצה 5 בטבלה ג מהווה כ-10% בלבד (ואחוז לא רחוק מזה גם בטבלה ב) ועל מקרים אלו ניתן לומר שרד"ק לא דייק.

שכיחות כתביד מסוימים בעדי החילופים

מתוך כל כתביהיד שהשווה קניקוט, 445 כתביד מאששים את נוסח רד"ק במידה כזאת או אחרת. מבין אותם אלו שמייצגים את נוסח רד"ק ישנם כתביד מסוימים שחוזרים על עצמם בשכיחות גבוהה יותר מהאחרים. הנה עשרת כתביהיד השכיחים ביותר:

כתביהיד הממוספרים אצל קניקוט	מספר הפעמים שמעידים על נוסח רד"ק	אחוזי השכיחות בהתאמה לנוסח רד"ק מתוך סך החילופים בטבלה א (274 חילופים)
1	108	39.4
93	106	38.6
150	97	35.4
30	94	34.3
253	82	29.9
224	76	27.7
158	71	25.9
89	66	24.0
260	66	24.0
82	62	22.6

ממצא משיק במחקרים אחרים

במהדורת 'מפעל המקרא' של האוניברסיטה העברית (תשל"ה והלאה) מובאים באפראט III חלופי נוסח מכתבייד נבחרים מימי הביניים. העורכים שקלו את ערכם של החילופים שנמצאו ולאחר בחינה מדוקדקת קבעו שמתוך אלפי כתבייד יש מקום לכלול במערכת האפראט רק את כתבייהיד שמספריהם אצל קניקוט 30, 89, 93, 96, 150 שכן רק אלו בעלי ערך בנוסחם. להלן הערה 14 מתוך פרק המבוא.²⁵⁹

בין אלפי כתבי היד שגרסאותיהם נרשמו מימי קניקוט בולטים מועטים ביותר, כאצבעות יד אחת, אשר גרסאותיהם חורגות לכאורה מן המגבלה האמורה. משפחת נוסח המסורה כבר הייתה זרם מרכזי ביהדות במאות שלפני תקופת החורבן, אבל לצדה נמצאו גם מסורות נוסח אחרות, השומרות לפעמים על גרסאות מקוריות וחלופיות. הציטוטים מן המקרא בספרות חז"ל מעידים שטפוטף של הבדלי גרסה נמשך אפילו לתוך אותה תקופה שנוסח המקרא עבר בה האחדה מרבית ויישור הדורים סופי, בין השאר בגלל הרישום המדוקדק של מסורות הקריאה. אפשר היה להתעלם מגרסאות הנמצאות בכתבייד עבריים מתקופת בעלי המסורה ואילך, אילולי הממצא של כתבי יד מועטים, המשמרים הבדלי גרסה מעין אלה. בעקבות מחקרים מקדימים נבחרו חמישה כתבייד מסוג זה (מספריהם לפי קניקוט: 30, 89, 39, 96, 150) וחילופיהם נרשמו באפראט III.

מתוך חמשת כתבייהיד שנמצאו בעלי ערך בנוסחם על יד עורכי מפעל המקרא, שלושה כתבייד (93, 150, 30) נמצאים ב"חמישיה הפותחת" של כתבייהיד בשכחות הגבוהה ביותר שמצאתי ואחריהם במקום השמיני נמצא כתבייד 89.

ממצא משיק זה מעיד על תוקפם של החילופים המשקפים נוסח מתקופות קדומות ואינם אשגרת מעתיקים או שיבושי סופרים למיניהם.²⁶⁰

להלן מעט פרטים על חמשת כתבייהיד הראשונים בשכחות:

כתבייד 1

תנ"ך (מבראשית כז, לא), 2 כרכים (143, 470 דפים), נכתב על ידי יצחק בן יואל, סוג הכתיבה: איטלקית, אשכנזית.

כתבייהיד נמצא בספרייה הבודליאנית, אוניברסיטת אוקספורד, אנגליה.

מס' מיון - The Bodleian Libraries, University of Oxford, Oxford, England Ms. Digby

Or. 32

מס' סרט בספרייה הלאומית: F 33027, F 33028

²⁵⁹ גוטשטיין וטלמון עמ' 13

²⁶⁰ עיין גוטשטיין וטלמון עמ' 35 הערה 75. מובאת שם הסתייגות והבהרה שאין לייחס לחילופים אלו יותר מערך מסייע בלבד.

כתביד 93

נביאים וכתובים (457 דפים), המאה הי"ב, נכתב על ידי שמואל, סוג הכתיבה : אשכנזית מרובעת. הערות : עם ניקוד ; בסוף כ"י הערה על הקדשת כ"י לספריה בשנת 1557. סדר הספרים : יהושע, שופטים, רות, שמואל, מלכים, דברי הימים, עזרא, נחמיה, אסתר, איוב, תהלים, משלי, קהלת, שיר השירים, ישעיהו, ירמיהו, איכה, יחזקאל, דניאל ותרי עשר. כתבהיד נמצא בספריית קימברידג', אנגליה.

Gonville & Caius College Library, Cambridge, England Ms. 404/625 - מס' מיון

מס' סרט בספרייה הלאומית : F 42620

כתביד 150

תנ"ך עם תרגום ארמי, סוף המאה הי"ד, 4 כרכים (160, 243, 208, 293 דפים), נכתב על ידי ברוך בן אברהם, סוג הכתיבה : אשכנזית מרובעת. כתבהיד נמצא בספרייה הלאומית ברלין, גרמניה.

State Library of Berlin, Berlin, Germany Ms. Or. fol. 1 - מס' מיון

מס' סרט בספרייה הלאומית : F 27198, F 27199, F 27200, F 27201

כתביד 30

נביאים וכתובים (חסר בהתחלה עד יהושע י, ו ובסוף מאיכה ג, ל עד סוף המגילה), המאה הי"ג (יתכן שנכתב בצרפת, 315 דפים), נכתב על ידי שמואל, סוג הכתיבה : אשכנזית. כתבהיד נמצא בספרייה הבודליאנית, אוניברסיטת אוקספורד, אנגליה.

The Bodleian Libraries, University of Oxford, Oxford, England Ms. Tanner - מס' מיון

173

מס' סרט בספרייה הלאומית : F 33085

כתביד 253

תנ"ך, שנת 1494 ריאטי (איטליה), נכתב על ידי אריה בן אליעזר חלפן (440 דפים). הערות : ללא ניקוד וטעמים.

כתבהיד נמצא בספרייה המרכזית של ציריך, שוויץ.

Zürich Central Library, Zurich, Switzerland Ms. Or. 158 - מס' מיון

מס' סרט בספרייה הלאומית : F 10403, F 10446 (הצילום באיכות ירודה ביותר ולא ניתן לקריאה).

מאפייני כתביהיד

כתביהיד שנמנו לעיל (למעט כ"י 253) מאופיינים בכתיבה אשכנזית. מנתון זה אין להסיק מסקנות בדבר מוצא כתביהיד שהיו לפני רד"ק. לדעת ירדני: 'ההבדלים בסגנונות הכתיבה לבדם אינם יכולים לשמש בוחן למוצא כתביהיד. זאת, בגלל ריבוי ההגירות של היהודים מארץ לארץ במהלך תולדותיהם'.²⁶¹

קרבת נוסח רד"ק לכתבייד אחרים באומדן כמותי

לצורך הנוחות, אכנה את קבוצת כתביהיד 1, 93, 30, 150 – קבוצת הקרובים.

קעת ברצוני להגיע לכדי הערכה סטטיסטית עד כמה קרוב נוסח רד"ק לנוסחנו לעומת כתבייד אחר (מקבוצת הקרובים) ולכן בדקתי גם את מספר המקרים בהם כתביהיד שווים זה לזה בטבלה א וגם את מספר המקרים בהם יש חילופים בין כתבי היד.

לגבי הבדיקה עצמה. לא סמכתי על דרך השלילה לאמר שאם אין חילוף אצל קניקוט, כנראה שהנוסח שווה. הבדיקה נעשתה בתצלומי כתביהיד עצמם הנמצאים בספריה הלאומית. במקרים אחדים לא היה ניתן לזהות שוויון, ומקרים אלו לא נספרו.

הנה מספר המקרים בהם כתביהיד שווים זה לזה, מתוך 274 החילופים של רד"ק מנוסחנו:

כמות המקרים השווים בין כתבי היד (מתוך טבלה א)					
נוסחנו	כ"י 1	כ"י 30	כ"י 93	כ"י 150	
נוסח רד"ק	108	94	106	97	
כ"י 150	145	147	148		
כ"י 93	96	151			
כ"י 30	125	157			
כ"י 1	126				

הערות לטבלה הנ"ל

אין להסיק מסקנות של קרבה ממצאים אלו שכן בהמשך ניוכח שכמות החילופים עולה על כמות המקרים השווים.

בטבלה זו ישנו הפרש בין סך המקרים בהם כתביהיד שווים לנוסחנו לבין סך המקרים בהם כתבי היד שווים לנוסח רד"ק. לדוג': בדקתי 274 חילופים ובהם כתבייד 1 שווה לנוסחנו 126 פעמים ורק 108 פעמים שהוא שווה לנוסח רד"ק. ההפרש הוא 40 מקרים. וכן ישנם פערים מסוג זה בשאר כתבי-

²⁶¹ ירדני, עמ' 82.

היד. ההסבר לכך הוא מספר המקרים בהם אי אפשר להשוות את הנתון. או משום שכתב־היד חסר (לדוג' כ"י 1 מתחיל מבראשית כז או לדוג' בשורה 68 חסר קטע מכ"י 30 וכיוצא בזה) או משובש (לדוג' בשורה 60, כ"י 93 משובש) או מפני שאין בכתב־היד את הספר הנדון (לדוג' כ"י 30, 93 הם נ"ך בלבד).

הנה כמות החילופים שנמצאו בין כתבי היד של קבוצת הקרובים, נוסח רד"ק ונוסחנו מתוך 274 המקרים בטבלה א: (הנתונים מייצגים חילופים):

כמות החילופים בין כתבי היד שנבדקו (מתוך טבלה א)					
נוסחנו	כ"י 1	כ"י 30	כ"י 93	כ"י 150	
נוסח רד"ק	126	125	96	145	274
כ"י 150	79	69	68		96
כ"י 93	68	61			111
כ"י 30	57				93
כ"י 1					108

מדגם משווה בין נוסחנו לנוסח רד"ק

עד כאן בדקנו את תמונת המצב על פי 274 המקרים הספציפיים שמצאתי, בהם נוסח רד"ק שונה מנוסחנו. כעת אציג מדגם נוסף המשקף השוואה בין קבוצת הקרובים לבין נוסחנו כאשר הוא שווה לנוסח רד"ק.

בדקתי מדגם מייצג של 360 מילים שבהם נוסח רד"ק שווה לנוסח הכתר. מספר זה מהווה כאחוז אחד של 36,640 ציטוטי מילים שבדקתי בספר השורשים.

הנה תוצאות ההשוואה של כתב־היד בקבוצת הקרובים (הנתונים מייצגים חילופים):

כמות החילופים בין כתבי היד שנבדקו במקרים בהם נוסח רד"ק שווה לנוסחנו				
נוסחנו	כ"י 1	כ"י 30	כ"י 93	כ"י 150
נוסח רד"ק ונוסחנו	3	10	2	7
כ"י 150	3	8	5	
כ"י 93	2	5		
כ"י 30	3			

תוצאות המדגם מייצגות את שאר ציטוטי המילים שבדקתי בספר השורשים כך שאפשר להסיק מהנתונים על שאר ספר השורשים. זאת אומרת שאם נשווה את כל ציטוטי ספר השורשים (במקרים ששום לנוסחנו) לכתב־יד 93 נקבל 200 חילופים בקירוב ואם נשווה לכתב־יד 30 נקבל בערך 1,000 חילופים.

אם נחבר את הנתונים של המדגם עם נתוני טבלת החילופים נקבל את הטבלה הבאה :

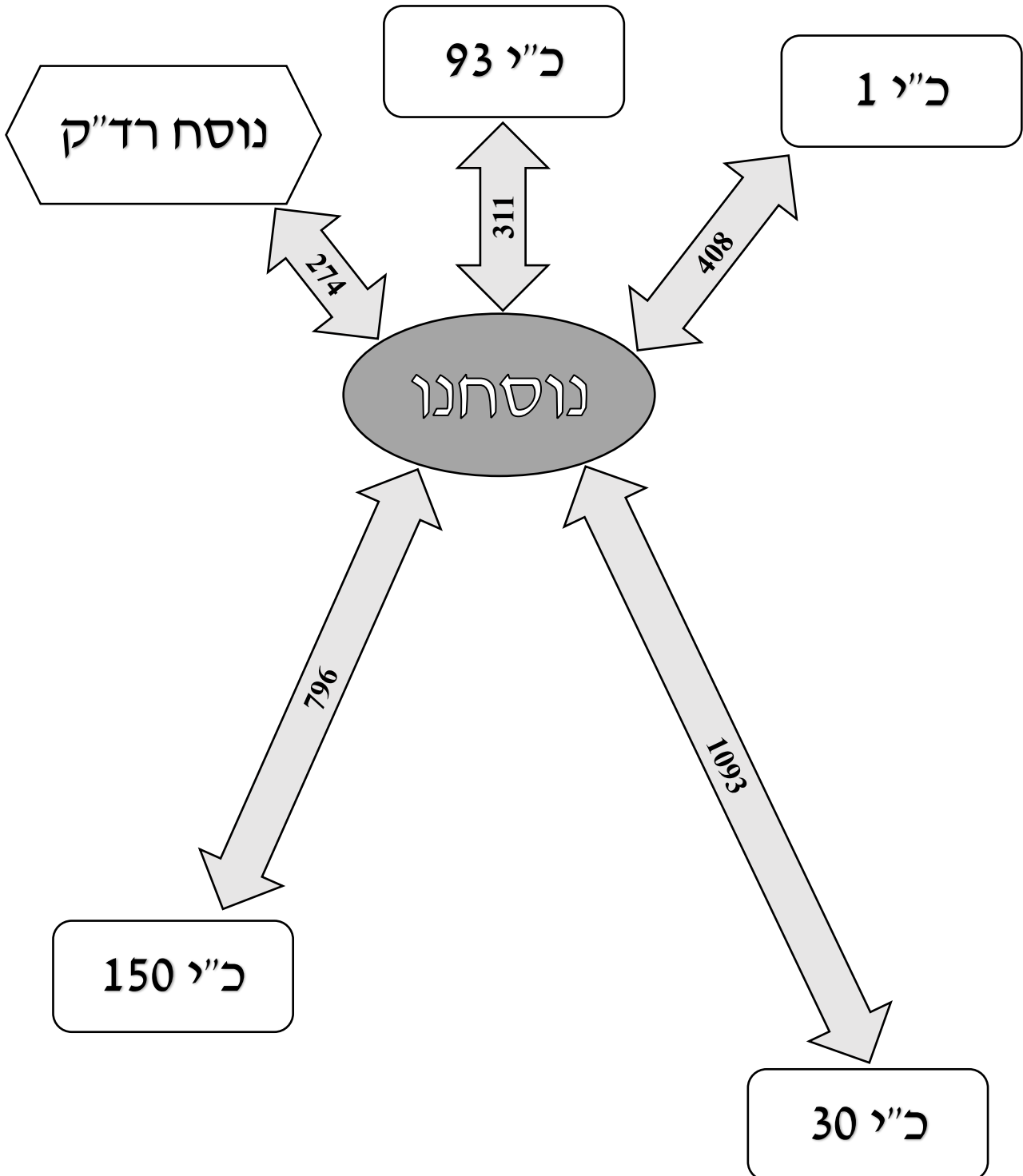
טבלת מרחקים הכוללת את תוצאות המדגם עם תוצאות החילופים					
כ"י 150	כ"י 93	כ"י 30	כ"י 1	נוסחנו	
$145+700=845$	$96+200=296$	$125+1000=1125$	$126+300=426$	274	נוסח רד"ק
	$68+500=568$	$69+800=869$	$79+300=379$	$96+700=796$	כ"י 150
		$61+500=561$	$68+200=268$	$111+200=311$	כ"י 93
			$57+300=357$	$93+1000=1093$	כ"י 30
				$108+300=408$	כ"י 1

מסקנות כמותיות

1. על אף הממצאים בטבלה א לעיל המעידים על קרבה בין נוסח רד"ק לקבוצת הקרובים, עדיין נוסח רד"ק קרוב יותר לנוסחנו מאשר אליהם.
2. מבין כתבי־היד מימי הביניים כתב־יד 93 הוא הקרוב ביותר לנוסח רד"ק (296) ולאחריו בפער של כ־30% נמצא כתב־יד 1 (426).
3. ניתן לאפיין קבוצה קרובה יחסית : נוסחנו, נוסח רד"ק וכתב־יד 93. המרחקים בניהם (274, 296, 311) בפערים נמוכים ביחס לשאר.
4. כתב־יד 1 קרוב יותר לכתב־יד 93 (268) מאשר לאחרים. נתון זה מעלה תמיהה שהרי אם כתב־יד 1 רחוק מנוסחנו (408) ומנוסח רד"ק (426) הייתי מצפה שהמרחק לכתב־יד 93 יהיה דומה.
5. כתב־יד 30 קרוב יותר לכתב־יד 1 (357) מאשר לאחרים.
6. כתב־יד 150 קרוב יותר לכתב־יד 1 (379) מאשר לאחרים.

תרשים הצגת המרחקים בין כתביהיד הקרובים

בחרתי להביא בתרשים מקצת הנתונים, כדי להציג את יחסי הקרבה של כתביהיד לנוסחנו. כדי להמחיש את המרחק, אורך החיצים בתרשים מדוד בס"מ לפי נתוני המרחק חלקי עשר.

ניתוח החילופים בטבלאות ב, ג

על פי אבני הבוחן שעל פיהם חילקתי את הטבלאות (הפירוט לעיל בפרק 3), קשה יהיה להוכיח ולגלות את נוסח המקרא שהיה לפני רד"ק כפי שמשקף מהנתונים בטבלאות ב, ג. המטרה העיקרית בהצגתם היא עצם הראיה שאין בהם עדות ממשית לחילוף נוסח, מפני שאין להם על מה שיסמוכו. למרות שאין בהם תועלת כהוכחה, יש בהם תועלת לגבי תוקפם של הממצאים בטבלה א כפי שאסביר להלן. מעניין לראות שאותם מאפיינים השכיחים בטבלה א שכיחים גם בטבלאות ב, ג.

הנה שוב התפלגות החילופים לפי מאפייניהם בטבלאות א, ב, ג כפי שהצגתי לעיל:

מיון החילופים באחוזים בשלושת הטבלאות									
סך כל החילופים בטבלה	8	7	6	5	4	3	2	1	סוג החילוף:
274	4.3	0	2.1	44.8	8.3	29.1	10.9	0	% מסך החילופים בטבלה א
210	6.6	7.1	0	12.3	9.5	36.6	23.8	3.8	% מסך החילופים בטבלה ב
132	4.5	0	1.5	9.8	4.5	46.9	25	7.5	% מסך החילופים בטבלה ג

ניתן לראות שקבוצה 5 (תוספת, חיסור או חילוף של אימות קריאה, א/ה בסוף מילה, כתיב חסר כשבנוסחנו הוא מלא) השכיחה ביותר בטבלה א (44.8%) ואילו בטבלאות ב, ג שכיחותה מצטמצמת לפחות משליש מאשר בטבלה א (12.3%, 9.8%) ונעה מסביב לעשרה אחוזים בלבד. אם יש מקום לטענה שמדובר בסגנון כתיב לא מדויק או אשגרה כלשהיא, הייתי מצפה לראות בכל הטבלאות התפלגות דומה של מאפיינים אלו. דהיינו, אם רד"ק לא דק בכתיבתו ונגרר אחר צורת כתיב שגורה תהיה הציפיה למצוא כ-10% של מקרים כאלו בכל הטבלאות ללא הבדל. ריבוי השכיחות של קבוצה 5 בטבלה א נובע ממצאת עדויות אחרות לחילוף נוסח ולכן גדול תוקפן של עדויות הנוסח כדי להביא לידי וודאי את מסקנותנו. רד"ק ברוב המקרים חש להקפיד בכתיבתו אבל נסמך על נוסח שונה מנוסחנו.

ניתן להעריך אומדן של טעויות העתקה בשטף כתיבתו של רד"ק על פי קבוצות 1, 3, 5 בטבלה ג (בלבד). אלו הם קבוצות האפיון שבהם קרוב לוודאי יכולה להיות טעות העתקה. קבוצות אלו הם 64% מטבלה ג (84 מקרים) שהם 25% לכל היותר מסך טבלאות ב, ג (שבהם יתכנו טעויות העתקה) והם 0.2% מסך הציטוטים שנבדקו.

ניתוח חילופים משמעותיים המעידים בסבירות גבוהה על נוסח אחר

להלן ארחיב את הדיון לגבי מס' חילופים משמעותיים מטבלה א.

ברצוני לפרט את שיקול הדעת שבגיננו הכללתי את החילוף בטבלה א, וכן אציג אפשרות לשלול את החילוף כמוכיח נוסח אחר במידה ואפשרות זו קיימת.

מובן שאין בטבלה א חילופים מקבוצה מס' 1 (ערבוב ושיבוש של פסוקים דומים), שכן אם אפשר היה לתלות את החילוף כערבוב פסוקים דומים, אין מקרים אלו שייכים לטבלה זאת.

קבוצה 2 - תוספת, חיסור או חילוף של מילה בפסוק

1. בשורש בד"ק מוסיף רד"ק מילה שלא קיימת בנוסחנו: 'לחזק את בדק הבית'. בנוסחנו (מ"ב כב, ה): 'לְחַזֵּק בְּדֵק הַבַּיִת'. החילוף מיוצג בחמישה כתבייד של ספר השורשים. 37 כתבייד ברשימת קניקוט מאששים את נוסח רד"ק ובהם כתבי היד המהימנים על מפעל המקרא. סביר להניח שזו הגרסה שהייתה לפני רד"ק.

היה ניתן לכאורה להפריך מסקנה זאת ולומר שיש ביטויים דומים המופיעים במ"ב יב, ו-ט ושם הצירוף 'את בדק הבית' מופיע ארבע פעמים בסמוך לפועל משורש חז"ק בצורות שונות. לדוג': 'וְהָם יִחְזְקוּ אֶת־בְּדֵק הַבַּיִת'; 'מִדּוּעַ אֵינְכֶם מְחַזְּקִים אֶת־בְּדֵק הַבַּיִת' וכדו'. היקריות אלו יכולות להסביר לכאורה אפשרות של שיבוש וערבוב פסוקים דומים. פרכה זאת נסתרת על ידי 37 כתבייד ברשימת קניקוט, ולכן לדעתי יש לראות כאן חילוף נוסח קרוב לוודאי.²⁶²

2. בשורש או"ת מוסיף רד"ק מילה: 'והיה כי תבאנה כל האותות האלה' כאשר בנוסחנו כתוב: (ש"א י, ז) 'וְהָיָה כִּי תֵבְאִינָה הָאוֹתוֹת הָאֵלֶּה'. החילוף מיוצג בחמישה כתבייד של ספר השורשים.

ייתכן שנוצר פה ציטוט לא מדויק והוא צירוף של שני פסוקים (פס' ז): 'וְהָיָה כִּי תֵבְאִינָה הָאוֹתוֹת הָאֵלֶּה'; (פס' ט) 'וְיָבֵאוּ כָּל־הָאוֹתוֹת הָאֵלֶּה'.²⁶³ היות ויש עדות בקניקוט לנוסח החילוף (3 היקריות), כללתי את החילוף בטבלה א.

תנ"ך BHS מעיר שאכן כתבי יד מעטים גורסים את תוספת 'כל' וכך גם בתרגום הוולגטה.

²⁶² אין תיעוד לחילוף בתנ"ך BHS.

²⁶³ עיין BHS על אתר.

קבוצה 3 - תוספת, חיסור או חילוף באותיות השימוש

29% מכלל החילופים המשמעותיים שנמצאו הנם תוספת, חיסור או חילוף באותיות השימוש. פילוח פנימי בקבוצה זאת מראה ש-80% מהם הם חילופים בו"ו החיבור.

אותיות השימוש נכתבות תמיד בצמידות למילת היסוד ופעמים רבות יוצרת בעיית הבנה²⁶⁴ ולא מן הנמנע שיהיו נוסחים שונים על בסיס מאפיין זה. לעיתים ישנם מטבעות לשון או פסוקים שגורים שבמרוצת הכתיבה אפשר בנקל להתבלבל בהם²⁶⁵ ולא תמיד ניתן לחרוץ בוודאות אם מדובר בשינוי נוסח או שיבוש הנובע מרהיטות הכתיבה.

1. בשורש בר"ת מוסיף רד"ק את ו"ו החיבור: 'לכה ונכרתה ברית', כשבנוסחנו (בר' לא, מד): 'לָכָה נְכַרְתָּה בְּרִית'. 13 כתבייד ברשימת קניקוט מאששים את נוסח רד"ק וכן פעמיים מופיע נוסח רד"ק בפירושו (עין בטבלה א שורה 57) וכן מופיע החילוף בתרגום יונתן על התורה.²⁶⁶

2. בשורש אס"ר מצטט רד"ק את הפסוק 'ונתנו אותו בבית האסור' כשבנוסחנו (יר' לז, טו): 'וְנָתַנּוּ אוֹתוֹ בֵּית הָאֲסוּר'. החילוף מיוצג בכל כתיביהיד של ספר השורשים, וכן כתבייד קניקוט 1 מצדד בנוסח רד"ק, וכן מופיע נוסח רד"ק פעמיים בפירושו ליר'. הביטויים 'בֵּית'/'בְּבֵית'²⁶⁷ רווחים שניהם במקרא ולכאורה ניתן לטעון, מתוך ריבוי ההיקרויות בשתי הצורות, שרד"ק לא דייק בציטוטו לפום ריהטא. לדעתי, טענה זאת נשללת דווקא מאותו הנימוק. היות ויש היקרויות רבות כך או כך, רד"ק שם לב בציטוטיו ודייק לצטט כפי שהיה מונח לפניו. הביטוי 'בְּבֵית' כפי שמצטט רד"ק, מופיע מס' פעמים בספר ירמיהו עצמו. ישנם גם ביטויים כמעט זהים בשתי הצורות: (יר' כז, יח) 'הַנּוֹתָרִים בְּבֵיתָהּ'; (יר' כז, כא) 'הַנּוֹתָרִים בֵּית הַיָּם'. ויותר מכך, ישנה היקרות של צורת קרי וכתוב בביטוי זה (יר' נב, יא): 'וַיִּתְּנֵהוּ בְּבֵית־הַפְּקָדוֹת'. לדעתי, במקרה זה שההיקרויות השונות בולטות בו, סביר להניח שרד"ק דייק בלשון הכתוב בציטוטיו ולכן שינוי הנוסח מציג נוסח שונה שהיה לפני רד"ק.

קבוצה 4 - חילוף של צורנים דקדוקיים

בשורש אר"ך מביא רד"ק את הפסוק: 'כי עלתה ארוכה לחומת ירושלים' ובנוסחנו (נחמ' ד, א): 'כִּי עָלְתָה אַרְוֹכָה לְחֻמּוֹת יְרוּשָׁלַם'. היות ולא כתוב ניקוד בחמשת כתיביהיד שבהם מיוצג החילוף, השאלה היא איך רד"ק קרא את המילה 'לחומת', האם בלשון רבים כפי שמונח בנוסחנו אבל נקט בכתוב חסר (שלא כהרגלו), או שקרא בלשון יחיד – חומת ירושלים? 31 היקרויות שמביא קניקוט וכן פעמיים שמופיע החילוף בפירושו רד"ק לני"ך עדיין לא יכולים להכריע לגמרי שאלה זאת מפני

²⁶⁴ כמו למשל פיענוחו של קאסוטו לביטוי (מ"ב ד, מב): 'וכרמל בצקלוננו'. עד שבא קאסוטו, חשבו החוקרים שמדובר בבי"ת בהוראת "בתוך". בא קאסוטו וחדש על פי האוגריתית שמדובר בבי"ת שורשית. עין קאסוטו, עמ' 39.

²⁶⁵ כמו למשל הביטוי: (ש"א א, יז) 'לְכִי לְשָׁלוֹם'; (ש"א כט, ז) 'שׁוֹב וְלֵךְ בְּשָׁלוֹם'; (ש"ב טו, ט) 'לֵךְ בְּשָׁלוֹם' וכדו'. גם חז"ל התייחסו לכך עיין בבלי ברכות סד ע"א.

²⁶⁶ BHS מפנה למהדורת גינצבורג.

²⁶⁷ הביטוי 'בֵּית' ללא אות השימוש לפניו, שכיח מאד ובכל פעם יש לפרשו בצורה שונה. למשל: (בר' יב, טו) 'וַתִּקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פְּרָעָה' במשמעות - לבית פרעה; (בר' כד, כג) 'הֲיֵשׁ בֵּית־אֲבִיךָ מְקוֹם לָנוּ לָלֶיךָ' במשמעות - בבית אביך.

שקניקוט לא ניקד. אך אם נעיין בפסוקים הסמוכים לפסוק זה נראה שמאד סביר נוסח החילוף בלשון יחיד (נחמ' ג, לג והלאה בדילוגים):

וְיִהְיֶה כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ סִבְלַט כִּי־אֶנְחֲנוּ בּוֹנִים אֶת־הַחֹמָה וְיִחַר לּוֹ וְיִכְעַס הַרְבֵּה וְיִלְעַג עֲלֵהֶיהוּדִים: ... וְטוֹבָה הָעֲמֻנִי אֲצִלוּ וְיֵאמָר גַּם אֲשֶׁר־הֵם בּוֹנִים אִם־יַעֲלֶה שׁוֹעַל וּפְרָץ חֹמַת אַבְנֵיהֶם: פ ... וְנִבְנָה אֶת־הַחֹמָה וְתִקְשָׁר כָּל־הַחֹמָה עַד־חֲצִיָּה וְיִהְיֶה לֵב לָעַם לַעֲשׂוֹת: פ ... וְיִהְיֶה כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ סִבְלַט וְטוֹבָה וְהַעֲרָבִים וְהָעֲמֻנִים וְהָאֲשֻׁדּוּדִים כִּי־עָלְתָה אַרְוֶה לְחַמּוֹת יְרוּשָׁלַם כִּי־הִחֲלוּ הַפְּרָצִים לְהִסָּתֵם וְיִחַר לָהֶם מְאֹד: וְיִקְשְׁרוּ כָּל־מִן יַחְדָּו לְבֹא לְהִלָּחֵם בִּירוּשָׁלַם וְלַעֲשׂוֹת לּוֹ תוֹעָה: וְנִתְפָּלֵל אֶל־אֱלֹהֵינוּ וְנַעֲמִיד מִשְׁמֵר עֲלֵיהֶם יוֹמָם וְלַיְלָה מִפְּנֵיהֶם: וְיֵאמָר יְהוָה כְּשֶׁל פַּח הַסֶּבֶל וְהָעֶפֶר הַרְבֵּה וְאֶנְחֲנוּ לֹא נוֹכַל לְבָנוֹת בַּחֹמָה:

BHS מביא גרסת 'חומת' (מנוקד פתח) במספר כתיבי יד עבריים וכן בתרגום השבעים²⁶⁸ וכן בפשיטתא וכן בוולגטה.

מספר ראיות אלו יכולות להצטרף יחד ולהעיד על נוסח שונה שהיה לפני רד"ק.

קבוצה 5 - תוספת, חיסור או חילוף של אימות קריאה

כ-45% מכלל החילופים המשמעותיים שנמצאו הנם תוספת, חיסור או חילוף של אימות קריאה.

בשורש אי"ד רד"ק מביא שני פסוקים שבהם הוא כותב בכתיב מלא:

נוסחנו	נוסח רד"ק
'וְיֵאֵד יַעֲלֶה מִן־הָאֲרֶץ' (בר' ב, ו)	'וְיֵאֵד יַעֲלֶה מִן־הָאֲרֶץ'
'יִזְקוּ מִטֵּר לְאִדּוֹ' (איוב לו, כז)	'יִזְקוּ מִטֵּר לְאִדּוֹ'

חשוב לציין (כפי שגם נראה זאת לקמן בהשוואת השורשים אח"ז, כס"א) שרד"ק מדייק יותר בציטוט המילים החשובות לאותו שורש שבו הוא דן. במקרה של השורש אי"ד יש לייחס חשיבות יתרה לחילוף המופיע במילים 'ואיד' 'לאידו'. צורת הכתיב המלא של צירה שלאחריו יו"ד הינה מאוחרת ואין לראות פה צורת כתיב מקובלת. היות ויש ייצוג לנוסח החילוף ברוב כתביהיד של ספר השורשים וכן בכתבייד רבים מרשימת קניקוט (יותר לפסוק מאיוב ובהם כתבי היד המהימנים על מפעל המקרא) - יש לראות בחילוף זה ממצא המעיד על נוסח אחר. זאת ועוד, רד"ק אף מצטט את רס"ג שכותב בחסר: 'ופירש רבינו סעדיה ז"ל: וְיֵאֵד יַעֲלֶה מִן־הָאֲרֶץ - ולא איד'²⁶⁹. רוצה לומר - רד"ק הכיר את הנוסח 'ואדי' אך נקט 'ואיד'.

אפשר גם להסתייג ממצא זה ולומר שרד"ק לא דק בכך שהרי אין כל הבדל ממשי בין הצורות ומטרתו של רד"ק היא להסביר את שורש המילה ולא לכתוב בדייקנות כבספר תורה. אם היה לרד"ק צורך להדגיש את הימצאות היו"ד בגרסא הנכונה, סביר שהיה מעיר על כך כפי שעשה במקומות אחרים.

²⁶⁸ באותיות קטנות בגליון.

²⁶⁹ דברי רד"ק: 'ולא איד' מתייחסים לפרשנות הפסוק ואין לראות בהם הערת כתיב. כוונתו לומר שמילת השלילה 'לא' ('כי לא המטיר') מושכת עצמה ואחר עימה ועיין שם.

קבוצה 6 - חילוף בצורת קרי וכתוב

בדרך כלל, במקרים של קרי וכתוב, נוקט רד"ק את לשון הקרי כדי להסביר את הצורה הלשונית באותו שורש. הבאתי בטבלה א מקרים שבהם רד"ק נוקט את צורת הכתיב ויש היתכנות סבירה שזו בלבד הייתה גרסתו. כלומר, לפני רד"ק היה נוסח שונה מנוסחנו.

שיטתו של רד"ק להסבר קרי וכתוב היא מן המפורסמות בדיון על סוגיה זאת.²⁷⁰ בפירושו מצוינים פעמים רבות עצם הופעת הקרי והכתיב. רד"ק הסביר את תופעת הקרי והכתיב בהקדמתו ליהושע:

וגם אכתוב טעם כתוב וקרי, וכתוב ולא קרי, וקרי ולא כתוב, כאשר אוכל לתת טעם לשניהם כל אחד ואחד במקומו; ונראה כי המלות האלה נמצאו כן, לפי שבגלות הראשונה אבדו הספרים ונטלטלו, והחכמים יודעי המקרא מתו, ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה לישנה מצאו מחלקת בספרים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם; ובמקום שלא השיגה דעתם על הביורור - כתבו האחד ולא נקדו, או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים, וכן כתבו בדרך אחד מבפנים ובדרך אחר מבחוץ.

רד"ק ראה בקרי ובכתיב שתי מסורות שבגלל ספק מסוים היו לשוות מעמד ועל כן צריך לפרש את שתייהן.²⁷¹ לדעת סיידלר רד"ק מעדיף בפירושו את הצורה התקנית מבחינה לשונית.²⁷²

בשורש יע"ד מצטט רד"ק את הפסוק 'אשר לא יעדה' בגרסת הכתיב בלבד (ללא ציון קרי וכתוב), כאשר בנוסחנו יש גרסת כתיב וגרסת קרי (שמי' כא, ח): 'אֲשֶׁר־לֹא לֹא יַעְדָּה'. כתיב - לא, קרי - לו. ברוב כתבי היד של ספר השורשים (4) מיוצג הנוסח - לא'. כך גם בנוסח הפנים של קניקוט, ובאפראט הוא מביא מספר מצומצם של כתבייד המציינים הערת קרי.

ננסה לברר עד כמה שניתן, מהו הנוסח שהיה כתוב לפני רד"ק.
ישנן שלוש אפשרויות:

א. נוסח 'לא' בלבד

ב. נוסח 'לו' בלבד

ג. כנוסחנו - לא בכתיב ו-לו בקרי

ראשית, ניתן להבין מהמקורות להלן שיש היתכנות לנוסחים שונים כפי שלושת האפשרויות שהצעתני.

הגמרא מצטטת פסוק זה בגרסת הכתיב וממנה היא לומדת (תלמוד בבלי, מסכת קידושין דף יט עמוד א): 'דתני אביי בריה דרבי אבהו: אשר לא יעדה - מלמד שצריך ליעדה'.²⁷³ ההלכה נלמדת כאן מדרשה. צורת הדרשה היא 'מכלל לאו אתה שומע - הן'. אם האדון לא ייעד את האמה לנישואין

²⁷⁰ עיין בפירוט אצל עופר, כתיב וקרי (א-ב); עופר, כתיב וקרי (ג-ד) במיוחד בעמ' 269 ואילך, שם הוא דן בדעת רד"ק; סימון, עמ' 151-155.

²⁷¹ סימון, שם.

²⁷² סיידלר, עמ' 131.

²⁷³ הגמרא מביאה את הפסוק כדי ללמוד ממנו שקידושי אישה צריכים להיות מדעתה, במובן שהיא מודעת להליך הקידושין. הגמרא דורשת את המילה 'יעדה' כרוצה לומר - הודיעה. המקדש צריך ליידע את האישה במעשה הקידושין שהוא מבצע.

הרי הוא צריך לפדות אותה ולא למכור אותה. משמע מכך שהגמרא גורסת את גרסת הכתיב בלבד והיא לא מתייחסת לצורת הקרי. כך משמע גם מפרש"י על אתר וכן מהתרגום הארמי בכ"י קניקוט 109.

לעומת הגמרא, תרגום אונקלוס על אתר מתרגם על פי גרסת הקרי: 'אם בִּישָׁת בְּעֵינֵי רְבוּנָה דִּיקְיָמָה לִיָּה וְיִפְרָקְנָה'. המילה 'ליה', פירושה – לו. אם היה אונקלוס רואה לנכון לתרגם את גרסת הכתיב היה משתמש במילה – לית.

ברויאר מקשה על הערת הקרי הזאת וטוען שאין כל הבדל בקריאה בין שתי הצורות לא/לו²⁷⁴ ובעצם מטרת הערת המסורה היא למנוע טעות סבירה.²⁷⁵ הרי לשונו של הרב ברויאר:

וגם אין לדחוק ולומר, שהמסורה נוקטת כאן לשון "קרי" במשמעות פירוש; ונמצא, שהמסורה באה למנות כאן את המקומות, ש"לא" מתפרש בהם במשמעות של "לו"; שהרי המסורה עוסקת תמיד רק בכתיב או בקרי, ולא בפרשנות. משום כך נראה, שהלשון המקורי של המסורה הזאת נשתמר בכתבי היד רק בל²⁷⁶; שכך נמסר שם במס"ג (ויקרא יא, כא): "לו דכתי' לא ז' ²⁷⁶". נמצא, שמסורה זו איננה עוסקת לא בקרי ולא בפרשנות, אלא בכתיב; והיא באה למנות את המקומות, שמתבקש בהם כתיב "לו", ואף על פי כן כתוב בהם "לא"; וזה הוא עניין, שראוי למסורה לענות בו.

לפי זה, ראוייה צורת הכתיב 'לא' לשמש כצורה עיקרית, לא רק לכתיבה, אלא גם לפרשנות הפשוט. רוצה לומר, אל תטעה ותחשוב להבין (או לכתוב) כאן את מילית היחס 'לו'. יש לכתוב 'לא' ובצורה זו בלבד יש לפרש את הפסוק. אם כך, ברורה דרשת הגמרא שלכאורה מתעלמת מצורת הקרי. דעתו של ברויאר מיישמת כאן טיפוס הערות מסורה מסוג 'סבירין'²⁷⁷, על אף פי שמובאת כאן הערת קרי בלבד (ללא איזכור 'סבירין' כפי שבד"כ מובא בהערות מסוג זה) ולכן אקבל את גישתו בהסתייגות מסוימת.

גם אם נקבל לחלוטין את הסברו של ברויאר, הרי גם אז תישאר המסקנה שיש כאן היתכנות לנוסחים שונים.

הוכחה נוספת בדבר נוסחים שונים ניתן להסיק מדברי מימון. מימון טוען שבמקומות רבים במקרא ישנם מימושים אורתוגרפיים שונים לסיומת – O (האות הלועזית).²⁷⁸ לטענתו, המילים לא/לו הם זוג הומופונים והם גם זוג הומוגרפים בלשון המקרא. לדבריו, במקרה זה אין הבדל מהותי בכתיב השונה במקרא. מסקנתו היא כזאת:

²⁷⁴ בניגוד לברויאר שאינו רואה הבדל מעשי בקריאה, מימון מעיר הערה מעניינת ומעשית הנוגעת לקריאה בציבור (עמ' 25):

בשל ההומופוניה הקיימת בין שתי הלשונות לא, לו מחויב בעל הקריאה, המבקש להוציא את ציבור שומעיו ידי חובתם, לכוון קריאתו על פי תוכנה של המילה המופיעה בקרי. ההבחנה בין שני מרכיבי הזוג לא, לו אינה נקלטת אלא בעין הרואה את הטקסט ובהכרתו של הקורא המבחין בשעת קריאתו בשוני שבין הערכים הלקסיקליים.

²⁷⁵ ברויאר, המסורה הגדולה, עמ' 18-19.

²⁷⁶ פירוש: ז' לדברי הכל, ועוד ח' השנויים במחלוקת.

²⁷⁷ לגבי הערות מסורה מסוג זה עיין אצל טוב, עמ' 56.

²⁷⁸ מימון, עמ' 23-37.

מתברר אפוא כי שתי הפונמות לא, לו עשויות לציין לא רק הומופון אלא גם הומוגרף בלשון המקרא. הצורה לא עשויה לציין בלשון המקרא הן את הפונמה לא והן את הפונמה לו, והוא הדין באשר לצורה לו, העשויה לייצג גם לו וגם לא. שתי הצורות שבכתיב ושבקרי מתבארות אפוא בהוראה אחת המתממשת בצורות כתיב שונות.

להוכחת טענתו, מימון מביא ראיות רבות אך אף אחת מהן אינה מייצגת קוטביות רבה כל כך במשמעותן כמו זוג המילים לא/לו. ראיותיו מובאות מצורות שונות בכתיבתן אך זהות במשמען, כגון 'ויבו/ויבא'; 'מפה/ומפו' וכד', (צורות שאינן משנות את משמעות המילה). למרות הסתייגות זו ולמרות שאין מטרת עבודה זו לדון בהתפתחות לשונית של השפה ודרך כתיבתה, אם נקבל את מסקנתו של מימון ונשליך אותה לנדון דנן, אפשר יהיה להסביר את החילוף לא/לו כשינוי נוסח בין כתיב שמשרים מסורות שונות.²⁷⁹ הוי אומר, אם היה נוסח קדמון אחד שבו הייתה צורה אחת מסוימת ואחר כך חל שיבוש, הרי שיבוש זה היה יוצר פרשנות שונה לחלוטין וסביר להניח שמייד היה מתגלה. לעומת זאת, אם נניח שהיו מספר נוסחים, כל אחד מהם לגיטימי.

וחוזרת הקושיה למקומה – מה הופיע לפני רד"ק?

על פי הפירוש שכותב רד"ק בשורש יע"ד, קשה להכריע אם התכוון למילת השלילה או למילת היחס.

בשורש ל"ו רד"ק לא מדקדק להבדיל בכתיבת מילת השלילה בין שתי הצורות לא/לו ואף מסביר את גישתו:

#לו# לא אֶכְלְתִי בְּאוֹנֵי (דב' כו, יד), לא תִשָּׂא שְׁמֵעַ שְׁוֹא (שמי' כג, א), וְהָיוּ כְּלֵא הָיוּ (ראה עו' טז) - כאלו לא היו. המלה הזאת ענינה ידוע, ועלתה ומקום נפילתה פרשנו בשער 'אין'. וכתבנו המלה הזאת בשורש 'לו' לפי שקריאתה בו"ו, ופעמים רבות היא בו"ו בכתוב.

לשיטת רד"ק, מילת השלילה מיוצגת לפעמים בכתיבה 'לא' ולפעמים בכתיבה 'לו'. הגייתה מתאימה תמיד לצורה 'לו'.

לפי זה, האפשרות השנייה שהצעת, שלפני רד"ק היה כתוב 'לו' בלבד, גם היא מתקבלת על הדעת כאפשרית. הנוסח היה 'לו' ורד"ק כתב כצורת הכתיב המקובלת למילת השלילה.²⁸⁰

אם יש היתכנות לכל שלושת האפשרויות, לא נותר לנו אלא להסתמך על מה שמופיע לפנינו. רד"ק מצטט 'אשר לא יעדה' ויתכן מאוד שלפני רד"ק עמדה גרסת הכתיב בלבד כגרסה עיקרית ללא הערת קרי.

²⁷⁹ עיין טוב, עמ' 55 שמביא כראיה פסוק דומה (וי' יא, כא): 'אֶשְׂרֵלֹא לוֹ כְּרַעִים מִמַּעַל לְרַגְלָיו'.

²⁸⁰ בספר המכלול רד"ק כותב: 'וכן וְאִם שְׁלֹשׁ אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ (שמות כא, יא), אינו אומר על שְׁאֲרָה כְּסוּתָהּ וְעִנְתָהּ שֶׁזָכַר בְּסוּד (שם כא, י), אלא על הייעוד הוא אומר, הוא (1) או בנו (2) הנזכר או תפדה (3), ופירוש וְאִם שְׁלֹשׁ אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ – ואם אחת משלש אלה' (ספר המכלול, בומבירגי, עמ' קכא ע"ב – קכב ע"א).

קבוצה 7 - שמות השם

רד"ק לא כותב כלל שם אדנות או שם הווייה. הוא משתמש בסימון יי' או ה' הן בציטוטים והן בהסבריו.

ממצא זה הולם את בדיקתו של שפיגל,²⁸¹ שחקר את צורת הקיצור של שם ה'. בדיקתו נערכה על מספר מפרשים של ספר בראשית בלבד על פי כתביהיד שהוקלדו במפעל מקראות גדולות 'הכתר'. ממצאיו מראים שבכל כתביהיד שבדק נכתב שם ה' בשני יודיין או בשלושה. מסקנת מחקרו היא שכדי להימנע מכתיבת שם ה' המפורש נהגו המעתיקים את כתביהיד לכתוב כמעט תמיד שני יודיין. לדברי שפיגל, הקיצור באות ה"א בלבד, מאוחר וקרוב לימי הדפוס.²⁸²

לעומת זאת, בפירושו למקרא, רד"ק כותב את שם אדנות ומבחין בין השמות השונים:

1. 'ויאמר אברם אד-ני יה-וה - הראשון באל"ף דל"ת - שם התואר, וביו"ד ה"א - הוא שם העצם...' (בר' טו, ב).
2. 'ויאמר. בעבור יראתו שלא יִכָּבַד רוב חֲקָרוֹ המשפט לפני האל, אמר: אל נא יחר לאד-ני' (בר' יח, ל).

במחקר שערך פרץ על כתבי היד האשכנזיים בתורה²⁸³, הוא מצא חילוף ספציפי שבלט בכשליש מכתביהיד. הממצא הוא כתיבת שם הויה במקום שם אדנות כאשר בנוסחנו מופיע שם אדנות (שמי טו, יז): 'מִכּוֹן לְשִׁבְתָּךְ פְּעֻלְתָּ ה' מְקַדֵּשׁ אֲד-נִי כּוֹנְנִי יְדִידִי'. למסקנתו נתון זה מצביע על גרסה מושרשת באשכנז לנוסח זה (ראה לעיל בטבלה ב שורה 12).

קולודני בדקה חילוף זה בכתביהיד האטלקיים ומצאה את אותו חילוף בכרבע מכתביהיד שבדקה.²⁸⁴

לא ניתן להוכיח מספר השורשים מה היה הנוסח שהיה מונח לפני רד"ק ואם היה לפניו נוסח כזה או אחר. בכל זאת, בטבלה ב מצוינים 14 מקרים בהם יש חלופי נוסח בצורת שם ה'²⁸⁵ שמתועדים אצל קניקוט. הסיבה שבכל זאת הכללתי מקרים אלו בטבלה ב היא התייעוד אצל קניקוט, שכן מראה על חילוף אפשרי.

קבוצה 8 - חילופים שונים

בשורש בל"ם מפרש רד"ק את השורש הנדון גם על פי דרשת חז"ל שמבוססת על אלגוריסטיקה²⁸⁶ ולא על פשט המילים. הנה פירושו השורש בשלמותו:

²⁸¹ שפיגל, עמ' 629-631. ראה גם אצל פרץ, לשון ומסורה עמ' 131.

²⁸² בתחילה נהג השימוש בכינוי "השם", אח"כ קוצר ל-הש' ולבסוף נתקצר ל-ה'.

²⁸³ פרץ, התורה בכתבייד עמ' 114.

²⁸⁴ קולודני, עמ' 110.

²⁸⁵ כאשר במקרא מופיע שם אדנות ורד"ק כותב – ה'. צורה שהיא לכאורה שם הויה.

²⁸⁶ פרנקל, עמ' 185.

בלם - עֲדִיו לְבָלוֹם (תהי' לב, ט) - לחסום. ובדברי רבותינו ז"ל (חולין פט, א): תּוֹלָה אָרָץ עַל בְּלִימָה (איוב כו, ז) ²⁸⁷, אין העולם מתקיים אלא בזכות מי שבולם עצמו בשעת מריבה, כלומר שסותם פיו ושותק ושומע חרפתו ואינו משיב. ועל דרך הפשט הוא כענין שתי מלות, שהארץ תלויה על לא דבר, לפי שהיא תלויה באמצע הגלגלים במרחק גדול מן הגלגלים מכל צד.

בנוסחנו מופיעות שלוש מילים מוקפות, נתייחס בדיון זה רק לצירוף 'בלימה' (איוב כו, ז): 'תּוֹלָה אָרָץ עַל-בְּלִימָה'. רד"ק כאמור, כותב את המילים 'בלימה' כמילה אחת – בלימה. החילוף מיוצג בחמשה כתבייד של ספר השורשים, בנוסח הפנים של קניקוט, בכתביהיד של קבוצת הקרובים ובארבעה מקומות בפירוש רד"ק לני"ך. לדעתי נראה שבנוסח רד"ק הייתה כתובה מילה אחת מהנימוקים הבאים:

א. אם לפני רד"ק היו כתובות שתי מילים, לא סביר שהיה מצטט מקור זה כהסבר לשורש. דרשת חז"ל מסייעת להסבר השורש (במובן של חסימה) ורד"ק מביא את הדרשה ולא מציין שיש פה צירוף פונטי לתוך מילה אחת. יתכן שגם בגמרא המונחת לפני רד"ק הייתה כתובה מילה אחת – בלימה.

ב. בהמשך דבריו רד"ק מביא את ההסבר הפשוט שהארץ תלויה על לא דבר, כהסבר משני שסביר את ההקשר לתחילת הפסוק: 'נָטָה צֶפּוֹן עַל-יְתָהוּ תִּלָּה אָרָץ עַל-בְּלִימָה'. זאת הסיבה שרד"ק כותב בתוספת כ"ף הדמיון: 'הוא כענין שתי מלות'. ²⁸⁸

רד"ק כותב בצורה המקובלת

פעמים רבות רד"ק כותב בצורת הכתיב הנפוצה והמקובלת בלי לדייק בציטוט.

1. בשורש אח"ז כותב רד"ק את הפסוק (איוב כו, ט): 'מֵאֲחִז פְּנֵי כֶסֶף' כאשר בנוסחנו מופיעה המילה כסה עם ה"א בסופה: 'מֵאֲחִז פְּנֵי-כֶסֶף פְּרָשׁוּ עָלָיו עֲנָנוּ' (טבלה א, שורה 10). החילוף מיוצג בחמישה כתבייד של ספר השורשים ויש לו סימוכין ב-24 מכתביהיד ברשימת קניקוט. לכאורה, על פי אבני הבוחן שהצבתי בעבודה, חילוף זה מייצג במובהק נוסח אחר. למרות זאת, מתברר שבשורש כס"א ישנה מובאה הסותרת הנחה זו מכל וכל. שם רד"ק מדגיש את צורת הכתיב המיוחדת בהיקרות זאת: 'ונכתבו בה"א: "שש מעלות לכסה וראש-עגל לכסה" (מ"א י, יט), "מֵאֲחִז פְּנֵי כֶסֶף" (איוב כו, ט)'. מכאן הוכחה ברורה שלא היה חילוף בנוסח המקרא שהיה לפני רד"ק. מדוע אם כן, רד"ק כותב פעם 'כסא' ופעם 'כסה' בלי לדייק? ניתן להסביר בפשטות שבדיון על השורש

²⁸⁷ עיין לעיל טבלה א שורה 41.

²⁸⁸ ברויאר מציין שהנוסח במילה אחת מופיע גם בכ"י ק"מ (קמברידג' Add. 5702) וכן במקראות גדולות דפוס ונציה רפ"ד-רפ"ו (מהדורת צילום ירושלים תשל"ד). בנוסף, הערת מסורה קטנה בכתבייד ש (בר' לא, כ) מסייעת לנוסח במילה אחת (כתבייד ירושלים, בית הספרים הלאומי והאוניברסטאי Heb 24° 5702 {תורה}). לעומת זאת, כתביהיד המשובחים של נוסח המקרא גורסים שתי מילים. עיין ברויאר, נוסח המקרא עמ' 297 וכן בהערה 61 שם.

²⁸⁹ וכן מופיעה (במקראות גדולות 'הכתר') הערת מסורה קטנה המחזקת את הנוסח: '**כסה** - ג' כת' ה"י. מעניין פירוש הרמב"ן על אתר: 'יאמר, כי האל מְקַרָה פני השמים כקירות לבית'. כוונתו היא שהשמים מכסים את העולם והם משמשים כסא ה'. השורשים כס"ה כס"א משמשים במשחק מילים - לשון נופל על לשון.

אח"ז רד"ק מעוניין לצטט דווקא את המילה 'מֶאֱחֵז' והיא עיקר עניינו של הדיון וממילא המילה 'כֶּסֶה' באה אגב גררה באותו פסוק ובה רד"ק לא ראה חובה לעצמו לדייק אלא לכתוב בצורת הכתיב המקובלת והנפוצה. לעומת זאת, בדיון בשורש כס"א רד"ק מצטט במדויק ומציג גם את צורת הכתיב החריגה.²⁹⁰

חשוב להעיר, על אף המסקנה שקשה לראות פה חילוף המצביע על נוסח אחר, ראיתי לנכון להציג את המקרה בטבלה א שהרי מתקיימים כאן אבני הבוחן שהצבתי מלכתחילה.

2. בשורש דמ"ע רד"ק מצטט את הפסוק 'ולא תבא דמעתי' כאשר בנוסחנו הכתיב הוא מלא (יחי כד, טז) 'ולוא תבוא דמעתי' (טבלה א, שורה 98). לכאורה דרכו של רד"ק לכתוב בכתיב מלא וכאן כתב בכתיב חסר למרות שהפסוק בעצמו כותב כתיב מלא. על פי אבני הבוחן שהצבתי, יתכן ויש פה עדות לשינוי נוסח שכן זו לא דרכו של רד"ק. מצד שני, יתכן ובכל זאת רד"ק כתב בצורת הכתיב המקובלת וחרג ממנהג הכתיב המלא.

3. בשורש בק"ע מצטט רד"ק את הפסוק 'נבקעו כל מעיינות תהום רבה' כאשר בנוסחנו הכתיב הוא (ברי ז, יא): 'נבקעו כל מעיינות תהום רבה' (עיין טבלה א, שורה 50). רד"ק מכפיל את היו"ד העיצורית בניגוד לנוסחנו. מקרה דומה גם בשורש גב"ר. רד"ק מצטט 'וחיילים יגבר' כאשר בנוסחנו (קה י, י): 'וחיילים יגבר'. מה פשר הכפלת היו"ד העיצורית? תופעה זו אינה מצויה במקרא והיא התקבעה בעברית במאה ה-20. לא כל כתביהיד של ספר השורשים משקפים את החילוף אך כתביהיד א, ה עקביים בכך בשתי הדוגמאות הללו. רד"ק גם חוזר על המילה 'מעיינות' בהקדמה לפירוש על בראשית. העדויות הנוספות מרשימת קניקוט מוכיחות שיש כאן נוסח שונה ולא כתיבה על פי צורת הכתיב הנפוצה.

²⁹⁰ 3 היקרויות של כס"ה לעומת 133 של כס"א.

סיכום

קשה לקבוע באופן נחרץ עד כמה היה נוסח רד"ק שונה מנוסחנו ומהי סיבת הפער שבין רד"ק ובין נוסחנו. כך כותב הרב ברויאר בדיון אחר שעניינו קביעת נוסח המקרא²⁹¹: 'נמצאת אומר: קביעת הנוסח על פי שיטות מדעיות לא תצא לעולם מגדר השערה גרידא; תהא זו תמיד רק השערה - אפילו היא סבירה ביותר - שאכן מצאנו את הנוסח "המקורי" של הספר'. נראה לי שניתן להשליך את מסקנתו גם לענייננו. על אף שמצאנו הבדלי נוסח, ברבים מן המקרים, אי אפשר לחרוץ באופן חד משמעי שיש כאן נוסח שונה. התוצאה הכמותית של החילופים המשמעותיים הייתה קטנה ביותר. ולא זו אף זו, שגם בניתוח איכותני של כל חילוף, מעטים עוד יותר המקרים שבהם ניתן להצביע על חילוף ללא שום ספק סביר.

על אף כל ההסתייגויות, ניסיתי בעבודה זאת לקבוע מתודולוגיה שעל פיה יהיה אפשר להגיע למסקנות חותכות עד כמה שניתן. המתודולוגיה נסמכה בעיקר על מציאת הוכחות נוסח נוספות ממקורות אחרים, שמאששים את נוסח רד"ק.

בעבודה זו נבדקו רוב ציטוטי הפסוקים בספר השורשים ובהם נמצאו 36,640 ציטוטי מילים בקירוב. מתוך כל ציטוטי המילים נמצאו מעל 600 חילופי נוסח מהנוסח המקובל, ומתוכם 274 חילופים משמעותיים, שבהם ככל הנראה עמד לפני רד"ק נוסח שונה של המקרא מנוסחנו.

מספר מצומצם של כתבייד נמצאו נמצאו מאשרים את נוסח רד"ק, בהיקריות רבות יותר (עד 40% לערך) משאר כתביהיד. התברר שאלו אותם כתבייד שהוגדרו במפעל המקרא כספרי מופת מדויקים בנוסחם, ונמצאו במחקר זה קרובים לנוסח רד"ק. אולם, בבדיקה מדוקדקת של כתבייד אלו התברר, כי נוסח רד"ק היה קרוב לנוסחנו יותר משהיה קרוב לנוסח כל אחד מכתבי היד הללו. כתביהיד המדוברים הם²⁹²: 93, 150, 30, 253 ונוסף עליהם כתבייד 1 שלא נמצא בכתביהיד המופתיים של מפעל המקרא.

על פי מסקנות המחקר, נוסח רד"ק רחוק מנוסח המקרא המקובל בכ-0.7% בלבד. לעומתו, כתב היד הקרוב ביותר לנוסח רד"ק (כ"י 93), רחוק מנוסח המקרא המקובל בכ-0.8%. אחריו נמצא כתב יד 1 שרחוק מנוסחנו כ-1.1%.

למעשה, כתביהיד הקרובים זה לזה בנוסחם הם: הנוסח המקובל, נוסח רד"ק, כ"י 93 וכ"י 1. במרחק מה מהם נמצאים: כ"י 150 (שרחוק מהנוסח המקובל כ-2.1%) וכ"י 30 (שרחוק מהנוסח המקובל כ-2.9%).

המסקנה העולה מטבלה ג היא שיתכנו אי דיוקים של רד"ק בציטוטיו את הפסוקים אך אלו מעטות ונעות סביב 0.2% מסך הציטוטים שנבדקו. לעיתים רד"ק משנה במכוון וכותב על פי צורת הכתיב המקובלת בשונה מצורת הכתיב המקראית.

כפי שהצגנו במבוא לעבודה, לא היה בימי הביניים נוסח מקרא אחד מושלם ומדוקדק לחלוטין. נוסח המקרא עבר כברת דרך ארוכה עד לקיבועו בגרסה הנמצאת לפנינו. נוסחים דומים יותר או פחות היו נפוצים באיזורים כאלו ואחרים וחכמי ישראל עסקו תדיר בניפוי וזיקוק הנוסח, עד שהגיע לגיבושו הסופי. נראה שהנוסח שהיה לפני רד"ק היה אחד מאותם אלו הקרובים לשלב הזיקוק הסופי.

²⁹¹ ברויאר, אמונה ומדע עמ' 102.

²⁹² המספרים ע"פ רשימות קניקוט.

ביבליוגרפיה

- אברמסון שרגא אברמסון, 'לשימוש רב דוד קמחי בתרגומי ספרי רב יהודה חיוגי ומורה הנבוכים', **קריית ספר**, נא (תשל"ו), עמ' 696-680
- אנדרסן ופורבס Francis I. Andersen, A. Dean Forbes, *Spelling in the Hebrew Bible*, Rome 1986
- בנדיקט בנימין ז' בנדיקט, **מרכז התורה בפרובאנס**, ירושלים תשמ"ה
- ברג Yitzhak Berger, *Radak on Chronicles; Critical Edition, Translation and Supercommentary*, (Ph.D. dissertation) Yeshiva University, New York 2003
- ברויאר, אמונה ומדע מרדכי ברויאר, 'אמונה ומדע בנוסח המקרא', **דעות**, מז (תשל"ח), עמ' 113-102
- ברויאר, המסורה הגדולה **בכתב יד ל"א**, ניו יורק תשנ"ב מרדכי ברויאר, **המסורה הגדולה לתורה מידי שמואל בן יעקב**
- ברויאר, כתר ארם צובה **כתר ארם צובה והנוסח המקובל של המקרא**, ירושלים תשל"ז מרדכי ברויאר, **נוסח המקרא ב"כתר ירושלים" ומקורותיו במסורה ובכתבי היד**, ירושלים תשס"ג
- ברלינר אברהם ברלינר, **רש"י על התורה עם ביאור זכור לאברהם**, פראנקפורט תרס"ה
- גושקוטשטיין, ישעיהו משה גושקוטשטיין, **תורה נביאים כתובים: ספר ישעיהו**, מפעל המקרא של האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ה
- גושקוטשטיין, נוסח Moshe H. Goshen-Gottstein, *Text and Language in Bible and Qumran*, Jerusalem 1960
- גוטשטיין וטלמון משה גושקוטשטיין, שמריהו טלמון, **תורה נביאים כתובים: ספר יחזקאל**, מפעל המקרא של האוניברסיטה העברית, ירושלים תשס"ד
- גיל יעקב גיל, 'רבי יוסף קמחי כפרשן המקרא', **בית מקרא: כתב עת לחקר המקרא ועולמו**, יט, ב (תשל"ד), עמ' 285-265
- גרוסמן, חכמי צרפת אברהם גרוסמן, **חכמי צרפת הראשונים**, ירושלים תשס"א
- דרשוביץ Idan Dershowitz, *Key according to "Kennicott number" with links to Ktiv catalog (and many digitized manuscripts)*, 2020
- [קישור](#), נדלה בתאריך 5/1/2021
- הבלין שלמה ז' הבלין, 'הכרעה על פי רוב או ייחוס', בתוך: ע' פליישר ואחרים (עורכים), **מאה שערים: עיונים בעולמם הרוחני של**

- ישראל בימי הביניים, לזכר יצחק טברסקי, ירושלים תש"ס, עמ' 241-265
- הורוביץ Avi Hurvitz et al., *A Concise Lexicon of Late Biblical Hebrew: Linguistic Innovations in the Writings of the Second Temple Period*, Leiden 2014
- ורגון, גישת שד"ל שמואל ורגון, 'שד"ל כחלוץ חוקרי המקרא היהודים – על גישתו לבעיות בנוסח המקרא', בתוך: ר' כשר, מ' צפור (עורכים), **עיוני מקרא ופרשנות**, ו, רמתגן תשס"ג, עמ' 71-148
- זקוביץ יאיר זקוביץ, 'ביקורת בכבלי מסורת' מאמר ביקורת על א' סימון "המקרא ואנחנו", **בית מקרא: כתביעת לחקר המקרא ועולמו**, כה, ב (תש"ס), עמ' 183-188
- חורגין Pinkhos Churgin, *Targum Jonathan to the Prophets*, New Haven 1927
- חכם עמוס חכם, 'פירושי הראב"ע, רבי אברהם אבן עזרא, למקרא', **מחניים: במה למחקר להגות ולתרבות יהודית**, 3 (תשנ"ג), עמ' 126-137
- טוב עמנואל טוב, **ביקורת נוסח המקרא**, ירושלים תשע"ד
- טויטו אלעזר טויטו, "הפשטות המתחדשים בכל יום" – **עיונים בפירושו של רשב"ם לתורה**, רמת גן תשס"ג
- ייבין, המסורה למקרא ישראל ייבין, **המסורה למקרא**, ירושלים תשס"ג
- ייבין, כתר ארם צובה ישראל ייבין, **כתר ארם צובה: ניקודו וטעמיו**, ירושלים תשכ"ט
- ייבין, מקרא ישראל ייבין, 'מקרא, כתבי יד של המקרא', **אנציקלופדיה מקראית**, ה, ירושלים תשל"ח, טורים 418-437
- יפת שרה יפת, **דור דור ופרשניו: אסופת מחקרים בפרשנות המקרא**, ירושלים תשס"ח
- ירדני עדה ירדני, **ספר הכתב העברי: תולדות, יסודות, סגנונות, עיצוב**, ירושלים תשנ"א
- כהן, נה"מ מנחם כהן, 'מהו "נוסח המסורה"', ומה היקף אחיזתו בתולדות המסירה של ימה"ב?, בתוך: א' סימון (עורך), **עיוני מקרא ופרשנות**, ב, רמת גן תשמ"ו, עמ' 229-256
- כהן, נוסח המקרא מנחם כהן, 'נוסח המקרא שהיה לפני רש"י ותלמידיו, פרשני צרפתי, פורסם באתר 'מקראות גדולות הכתר', **קישור**, נדלה בתאריך: 22/12/2020
- כהן, קדושת הנוסח מנחם כהן, 'האידיאה בדבר קדושת הנוסח לאותיותיו וביקורת הטכסט' בתוך: א' סימון (עורך), **המקרא ואנחנו**, תל אביב 1979, עמ' 42-69

- כהן, קווי יסוד
מנחם כהן, 'קווי יסוד לדמותו העיצורית של הטקסט בכתבי יד
מקראיים מימי הביניים', בתוך: א' סימון, מ' גושן-גוטשטיין
(עורכים) **עיוני מקרא ופרשנות**, א, רמת גן 1980, עמ' 123-182
ישעיהו מאורי, **סוגיות בנוסח המקרא ופרשנותו**, חיפה 2020
מאורי
- מימון
מימון כהן, **הכתיב והקרי שבמקרא: בחינה בלשנית של חילופי
מסורות מושתתת על נוסח המקרא שב'כתר ארם צובה'**,
ירושלים תשס"ז
מימון
- מירסקי
Aaron Mirsky, 'Biblical Variants in Medieval Hebrew
Poetry', *Textus*, 3, Jerusalem 1963, pp 159-162
מירסקי
- מלמד
עזרא צ' מלמד, **מפרשי המקרא: דרכיהם ושיטותיהם**, ב,
ירושלים תשל"ח
מלמד
- מקראות גדולות הכתר
מנחם כהן (מהדיר ועורך מדעי), **מקראות גדולות "הכתר"**,
רמת-גן 1999 ואילך. נדלה בתאריך: 5/2020 מאתר 'מקראות
גדולות הכתר' www.mgketer.org
מקראות גדולות הכתר
- נוימן
ישי נוימן, 'מוצאה של הדו-תנועה ey בעברית בת-זמננו
והגורמים המתנים את תפוצתה', בתוך: ר' בן-שחר, נ' בן-ארי
(עורכות) **העברית שפה חיה**, ו, תל-אביב 2013, עמ' 237-260
נוימן
- סיידלר
איילת סיידלר, **דרכו הפרשנית של רבי דוד קמחי מודגמת
בעיקר על פי פירושו לשמואל ולישעיה**, חיבור לשם קבלת
התואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת בר אילן תשס"ד
סיידלר
- סימון
אוריאל סימון, **אזן מלין תבחן; מחקרים בדרכו הפרשנית של
ר' אברהם אבן עזרא**, רמת גן תשע"ו
סימון
- ספר השורשים
ר' דוד קמחי, **ספר השרשים לרבי דוד בן יוסף קמחי הספרדי;
עם הנימוקים מרבי אליהו הלוי האשכנזי**, ירושלים תשכ"ז
ספר השורשים
- ספר המכלול
ר' דוד קמחי, **מכלול עם נימוקים שהוסיף ר' אליהו אשכנזי**,
ירושלים תשכ"ו; בומבירגלי, ונציה ש"ה
ספר המכלול
- עופר, חילופי ו-י
יוסף עופר, 'חילופי ו-י במקרא והשתקפותם בהערות המסורה',
מחקרי מורשתנו, ב-ג, ספר זיכרון לד"ר צבי בצר, (תשס"ד), עמ'
84-69
עופר, חילופי ו-י
- עופר, כתיב וקרי (א-ב)
יוסף עופר, 'כתיב וקרי: פשר התופעה, דרכי הסימון שלה ודעות
הקדמונים עליה' (חלקים א-ב), **לשונונו**, ע (תשס"ח), עמ' 55-73
עופר, כתיב וקרי (א-ב)
- עופר, כתיב וקרי (ג-ד)
יוסף עופר, 'כתיב וקרי: פשר התופעה, דרכי הסימון שלה ודעות
הקדמונים עליה' (חלקים ג-ד), **לשונונו**, עא (תשס"ט), עמ' 279-
255
עופר, כתיב וקרי (ג-ד)
- עופר ולבוצקי
יוסף עופר ואלכסנדר לבוצקי, 'המסורה למקרא כנוהל תיקון
שגיאות', **תרביץ**, פב, א (תשע"ד), עמ' 89-113
עופר ולבוצקי

פניקלשטיין	אליעזר א' פניקלשטיין, פירוש רד"ק על ישעיה , א, ניו יורק תרפ"ו
פירוש המשנה לרמב"ם	יצחק שילת, פירוש המשנה לרמב"ם: שמונה פרקים , ירושלים תשנ"ו
פנקובר, נוסח המקרא	יצחק ש' פנקובר, 'נוסח המקרא שעמד לפני רש"י כפי שהוא משתקף בפירושו למקרא', בתוך: ש' יפת וא' גרוסמן (עורכים) רש"י: דמותו ויצירתו - א פירושי רש"י למקרא , ירושלים תשס"ט, עמ' 99-122
פרנקל	יונה פרנקל, מדרש ואגדה (א), תל אביב תשנ"ז
פרץ, התורה בכתביד	יוסף פרץ, התורה בכתבי יד, בתיקוני סופרים ובספרי תורה אשכנזיים בתקופת ימי הביניים: נוסח, פרשיות פתוחות וסתומות וצורות השירות , חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת בר אילן תשס"ח
פרץ, לשון ומסורה	יוסף פרץ, לשון ומסורה - אסופת מאמרים , רחובות תשע"ט
פרץ, מסורות החלוקה	יוסף פרץ, 'מסורות החלוקה של הפרשיות הפתוחות והסתומות בתורה בכתבי יד אשכנזיים מקראיים מימי הביניים', JSIJ (14), כתבעת אלקטרוני , בר-אילן 2018
צייטקין	יחיאל צייטקין, 'תוספות מאוחרות של רד"ק לספר השורשים ומגמתן הרעיונית', בתוך: מ' אביעוז ועוד (עורכים), זר רימונים מחקרים במקרא ובפרשנותו מוקדשים לפרופסור רימון כשר , אטלנטה תשע"ד, עמ' 539-561
קאסוטו	משה ד' קאסוטו, האלה ענת: שירי עלילה כנעניים מתקופת האבות , ירושלים 1958
קוגוט, נוסח המקרא	שמחה קוגוט, 'נוסח המקרא במשנתם של תלמידי חכמים בזיקה לתיאור העברית המקראית', בתוך: י' ברקאי ועוד (עורכים), זכר לאברהם, אסופת מאמרים ביהדות ובחינוך לזכר ד"ר אברהם זקליון , ירושלים תש"ף, עמ' 3-23
קולודני	אורלית קולודני, התורה במצחפים ובתיקוני סופרים איטלקיים בתקופת ימי-הביניים: נוסח, פרשיות פתוחות וסתומות וצורות השירות , חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת בר אילן תשס"ח
קניקוט	Benjaminus Kennicott, <i>Vetus Testamentum Hebraicum cum variis Lectionibus</i> , 1-2, Oxford 1776-1780
רבין	חיים רבין, 'מקרא, דפוסי המקרא', אנציקלופדיה מקראית , ה, ירושלים תשל"ח, טורים 368-386
רוזן-צבי	אסף רוזן-צבי, 'שינויים מכוונים בלשון ציטוטי הפסוקים בספרות חז"ל', JSIJ (14), כתבעת אלקטרוני , בר-אילן 2018

- Benjamin Richler, *Guide to Hebrew Manuscript Collections*, Jerusalem 2014 ריצ'לר
- יעקב ב' שורץ, 'עדנה למפרשי יחזקאל: על ספר יחזקאל בסדרת שורץ
מקראות גדולות 'הכתר'', **שנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום**, יג (תשס"ב), עמ' 307-313
- יעקב ש' שפיגל, **עמודים בתולדות הספר העברי - כתיבה והעתקה**, רמת-גן תשס"ה שפיגל
- אפרים תלמג', **פירושים לספר משלי לבית קמחי**, ירושלים תשנ"א תלמג', פירושים למשלי
- Frank Ephraim Talmage, *David Kimhi: The Man and the Commentaries*, Harvard University Press, London תלמג', רד"ק
1975

English abstract

An important area in the field of Bible research that has preoccupied many is the study of the texts that were laid out in front of medieval commentators.

The findings from this field of research can shed light on the development and evolution of the Bible's texts and the process of its permanence to this day. The main texts that were studied and researched included the Bible texts that were laid out in front of Rashi. The conclusion that emerged from this research supports a method that suggests that, in the days of the Middle Ages, there were various texts that, over the years were formulated into one common version, the version being practiced today. It is important to note that the term "different texts" refers primarily to spelling differences and rarely to significant content changes.

R. David Kimchi, the Radak, lived in Narbona, southern France, circa 1160-1235. He dealt extensively with Bible interpretation and Hebrew language linguistics. In his forties, the Radak published the 'Sefer Hamiḥlol' consisting of two parts. The first part, called 'Helek Hadikduk', deals with the grammar of the Hebrew language, and the second part, called 'Helek Hashorashim', deals with analyzing the roots of the words found in the Bible. Along with analyzing the roots of words, the Radak also interprets the meaning of the root and thus gives interpretation to different verses. The Radak dealt with the Bible's text and even made comments about alternative versions he found. The purpose of this study is to examine the text of the Bible that was placed before the Radak as reflected in 'Sefer Hashorashim', and to compare it to the text that is in practice today. The findings will attest to how close the Radak's text is to the text that is before us. The comparison in this research was also made to a number of other manuscripts that were found and that attest to the closeness of the Radak formula and even close to the common wording before us according to other research.

The text of the 'Sefer Hashorashim' by which the comparison was made in this work is derived from a critical edition of the book that is in the preparation stages at Bar-Ilan University by Professor Joseph Ofer. To compare to the commonly accepted wording that is before us, I used the computerized database of 'Mikra'ot Gdolot Haketer.'

The method of research begins with a simple comparison of Bible quotes that can be found in 'Sefer Hashorashim' to the 'Mikra'ot Gdolot Haketer.' The comparison raised many differences, but I referred only to significant differences in the text, which are not simple spelling differences, like the elimination or addition of a letter. The primary problem at this point was deciding whether or not the substitutions that were presented indicated a manuscript in front of the Radak or the result of a misquotation.

To examine the origin of the change, I looked for adjustments to the Radak's formulation in both his other interpretations of the Bible and the Kennicott Bible, which brings an exchange of texts from the Middle Ages. The working assumption was that if there were matches to the text of his writings, as well as manuscripts appearing on Kennicott's lists, this would indicate that this is a different Bible version than the one before us.

I divided the results into three tables: exchanges in table A that probably represent a different version. Table B lists exchanges in which there is a certain probability of representing a different version. Table C lists the rest of the exchanges that do not appear to represent a text substitution.

At the second stage, I sorted out the Radak's evidence appearing on Kennicott's lists and the findings showed certain manuscripts that appeared more frequently.

Inside these manuscripts are five manuscripts found to be valuable in the "Mif'al Hamikra" edition of the Hebrew University (1975 onwards). This means that there are many manuscripts that cannot be trusted as different reflections of the narrative in the Bible, either because they were written carelessly or for other reasons. The same five manuscripts were examined and found to reflect a different Bible version than that found in the Middle Ages. This finding led to another comparison that shows how close these manuscripts are to the Radak's formulation and our formulation .

The research's conclusions show that by comparing the other manuscripts to the Radak's texts and to the common text that is before us, it was found that the Radak formula is the closest to the common formula before us in relation to the other manuscripts that were defined as superior versions by 'Mifal Hamikra' .

I also examined the group of manuscripts in order to check how close they are to one another, and to the Radak's version and our version. The results showed that two manuscripts (1, 93 Kennicott) were close to one another and close to the Radak's version, while the two other manuscripts (30, 150 Kennicott) did not exhibit such patterns .

In the conclusions section, I expanded the discussion about a number of significant exchanges (Table A) and presented the various considerations in deciding whether to consider them an exchange that represents a different version, or a copying mistake of writing, even though the text in the Bible is different. The most plausible explanation is that the Radak intended to write a book that deals with the linguistics, not copy of the Bible and therefore preferred the acceptable form of writing of his generation for the sake of the reader who is interested in his book. He uses the original form of the word, even though the Bible uses a more common form, for the same reason mentioned above .

In conclusion, the Radak's writing was quite identical to the wording that appears before us. In many of the cases I have found, it can be assumed that they reflect a different version and in some cases this assumption can be refuted. It is difficult to decisively determine how different the Radak's version is from our wording and the reason for the gap between Radak and our formula. The text of the Bible before us has come a long way to its final formulation, and it is very possible that the wording that appeared before the Radak was one of the milestones in its formulation.

This work was carried out under the supervision of

Prof. Yosef Ofer

The Zalman Shamir Department of Bible

Bar-Ilan University

BAR-ILAN UNIVERSITY

**The Biblical Text that was before
Rabbi David Kimhi
as Reflected by his Book:
Sefer Hashorashim**

Moshe Angerman

Submitted in partial fulfillment of the requirements for the
Master's Degree in the Bible Department at Bar-Ilan University

Ramat-Gan, Israel

2022